

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

ZİHİN FELSEFESİNDE ÖZNELLİK PROBLEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
ELİF BOZKIR HAZNADAR

DANIŞMAN
DOÇ. DR. AHMET EYİM

VAN-2022

KABUL VE ONAY SAYFASI

Elif BOZKIR HAZNADAR tarafından hazırlanan “ZİHİN FELSEFESİNDE ÖZNELLİK PROBLEMİ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Felsefe Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.	
Danışman: Doç. Dr. Ahmet EYİM Felsefe Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Üye: Dr. Öğr. Üyesi Işıl ÇEŞMELİ Felsefe Anabilim Dalı, Selçuk Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Üye: Doç. Dr. Eren RIZVANOĞLU Felsefe Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Tez Savunma Tarihi:	14/ 04/ 2022
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum. Prof. Dr. Bekir KOÇLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN SAYFASI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım**

Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (14.04.2022)

Elif BOZKIR HAZNADAR

Yüksek Lisans Tezi
Elif BOZKIR HAZNADAR

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Nisan, 2022

ZİHİN FELSEFESİNDE ÖZNELLİK PROBLEMİ

ÖZET

Bu çalışmada zihin-beden problemi ile ortaya çıkan öznellik problemi ele alınacaktır. Öznellik, zihin felsefesi için çözüme kavuşturulması gereken önemli bir sorundur. Öznellik, zihin ve bedenin birbirine indirgenemeyen tözlerinin varlığını gerekçelendiren bir tartışmadır. Zihin felsefesinin çözüme kavuşturulması gereken başlıca konuları, zihnin halleri yani duygu, renk, koku, acı, öznellik, başkasının zihni problemi ve bilinç problemidir. Çünkü zihin kavramı bilinç, iç gözlem, düşünme, irade, algı, duygu, yönelimsellik gibi kavramları içerir. Bu kavramların ne olduğuna ilişkin verilen her cevap da zihnin bedenle olan ilişkisi tartışmasına neden olur. Bütün bu problemler ele alınıp bir çözüme kavuşturulması istenildiğinde, ilk aşamada zihin-beden sorununa değinilmesi gerekir. Başka bir ifadeyle, zihin felsefesi problemlerinden biri olan öznellik tartışması için de (tıpkı diğer sorunlar gibi) öncelikle zihin-beden sorununa değinilmeden bir çözüm önerisi getirmek olanaksız görünmektedir. Zihnin bedenle olan ilişkisi üzerinde yürütülen bir tartışmada genel olarak, zihinle bedenin aynı şey olup olmadığı sorusu ele alınmaktadır.

Zihin felsefesinde zihnin ne olduğuna ilişkin iki ana akım görüş vardır. Bu iki görüş arasında çıkan tartışmanın sonuçları öznellik problemi çerçevesinde incelenecektir. Bu iki ana akım görüşten biri Düalizm; diğeri ise Materyalizmdir. Materyalist görüşler zihinsel durumların aslında hiç var olmadığı düşüncesindedir.

Gerçekte inançlar, istekler, umutlar, korkular vb. şeyler yoktur. Aslında bunların hepsi beynin nörofizyolojik süreçleridir. Onlara göre, zihinsel süreçlerin açıklanması istenildiğinde yapılması gereken tek şey nörofizyolojik süreçlerin incelenmesidir. Normalde düşündüğümüz gibi içsel, öznel ve farkındalığın niteliksel görüngüleri olarak bir bilincin hiçbir şekilde var olmayacağını düşünürler. Onlara göre zihnin bilimsel olarak incelenmesi dikkate alındığında bilinç ve öznellik olmaksızın açıklamasını yapmak mümkündür. Düalizmin önde gelen ismi olan Descartes'a göre ise zihin, bedenden tamamen ayrıdır. Zihin ve beden olmak üzere iki temel töz vardır. Bu tözler kendi başlarına var olabilirler ve başka hiçbir unsura indirgenemezler. Zihinsel süreçler kişiye özeldir ve diğer öznelere kapalıdır. Dolayısıyla zihinsel süreçler öznel ve içseldir. Kişilerde bulunan algı içeriklerinin farklılıkları da öznellikle açıklanabilecek bir konudur.

Bu tez çalışmasında; iki ana akım arasında çıkan tartışmanın sonuçları, zihin-beden tartışmalarına da yer verilerek, tartışmada ulaşılan sonuçlar ile birlikte öznellik problemi ele alınacaktır. Yapılan tartışmalarla birlikte öznelğin ne tür çözümlere ya da ne tür sorunlara yol açtığı araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Öznellik, Zihin, Zihin-Beden Problemi, Düalizm, Materyalizm.

Sayfa Adedi: ix+92

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ahmet EYİM

Master Thesis
Elif BOZKIR HAZNADAR

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSİTESİ
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

April, 2022

THE PROBLEM OF SUBJECTIVITY IN THE PHILOSOPHY OF MIND

ABSTRACT

In this study, the problem of subjectivity that results from the mind-body problem in the philosophy of mind will be argued. Like many problems in the philosophy of mind, the problem of subjectivity necessitates initially to reveal the relationship between mind and body. In the philosophy of mind, there are two mainstream accounts on *what the mind is and its relationship with the body*: Dualism and Materialism. Therefore, in order to examine the problem of subjectivity, the mind-body problem must first be addressed from the point of view of these two mainstream views. In other words, it seems impossible to propose a solution for the subjectivity argument, which is one of the philosophy of mind problems (just like other problems) without primarily discussing the mind-body problem. In general, in a discussion on what the relationship between the mind and the body, the question *whether mind and body are the same thing (or identical)* is addressed.

In this study, different methodologies brought by philosophers such as Descartes, Ryle and Searle to the problem of subjectivity, which is dealt with in relation to the mind-body debate, are presented in a comparative way. According to Descartes, the prominent figure of dualism, mind and body are two essential

substances that are completely separate from each other. The interaction of these two substances, which cannot be reduced to each other, is possible according to Descartes, but these two fields of existence have completely different properties. For example, mental processes are related to first-person ontology; that is, it is private and closed to other subjects. Therefore, mental processes are subjective and internal. Due to Descartes' approach revealing that subjectivity is an important feature in the philosophy of mind, Ryle criticizes him with an approach that completely rejects subjectivity. According to Ryle, the Cartesian understanding of subjectivity is a fallacy and includes a third-person ontology of mental processes. According to this view, which disclaims the idea of the privileged access of the subject, mental processes should be generally regarded as abilities and dispositions. Unlike Descartes and Ryle, Searle offers a different approach to the problem of subjectivity and contends that both philosophers are wrong about subjectivity. With his theory of biological naturalism, Searle maintains that reality is not entirely objective but partially subjective. Consciousness, being a feature of the brain, says Searle, consists of internal and subjective processes; therefore, an ontological reduction of consciousness would be a fallacy. Consciousness is both material and in no way reducible; because it is mental, and by being mental it is also subjective.

Keywords: Subjectivity, Mind, Consciousness, Descartes, Ryle, Searle.

Number of Pages: ix+92

Thesis Advisor: Assoc. Dr. Ahmet EYİM

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR	viii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM: RENE DESCARTES'IN ÖZNELLİK ANLAYIŞI	7
1.1. Düşünce ve Öznel Bilinç	11
1. 2. Öznellik Bilinci İle Tanrı Kanıtlaması	15
1. 3. Öznel Bilgi Kesinliği	18
1. 4. Zihin-Beden Düalizmi	25
1. 4. 1. Zihin ve Bedenin Doğası	25
1.4. 2. Zihin- Beden Düalizmi	29
1.4. 3. Öznellik ve İç Gözlem.....	36
2.BÖLÜM: GILBERT RYLE'IN ZİHİN VE ÖZNELLİK ANLAYIŞI	38
2.1. Ryle'ın Bakış Açısıyla “Descartes'ın Söylencesi”	39
2.2. Nasıl'ı Bilmek, Ne'yi Bilmek	45
2.3. İstenç	53
2.4. Heyecan.....	55
2.5. Yatkınlıklar ve Olgular	60
2.6. Öz Bilgisi	64
2.6. 1. Bilinç	65
2.6. 2. Öznellik ve İç Bakış	67
2.6. 3. Öznellik Olmaksızın Öz Bilgisi	68

2.6. 4. Öznelliğin Sistematik Ele Geçmezliği	71
2.7. Duyum, Gözlem Ve İmgelem	72
3. BÖLÜM: JOHN SEARLE'ÜN ZİHİN ANLAYIŞI.....	78
SONUÇ.....	86
KAYNAKÇA.....	92
ÖZGEÇMİŞ	
TEZ ORJİNALLİK RAPORU	

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılan kısaltmalar açıklamalarıyla birlikte aşağıda verilmiştir.

Kısaltmalar	Açıklamalar
vb	ve benzeri
vs	vesaire
bkz.	bakınız

ÖNSÖZ

Bu çalışmada zihin felsefesinde zihin- beden problemi ile ortaya çıkan öznellik problemi ele alınmaktadır. Yüksek lisans projesi olarak hazırlanan, bu çalışmanın konusu zihin- beden tartışması ile ilişkili bir biçimde ele alınan öznellik problemini R. Descartes, Gilbert Ryle ve John Searle gibi filozofların getirdikleri farklı yaklaşımlar karşılaştırmalı bir biçimde ortaya konulmaktadır. İnsanların algı içeriklerinin farklı olması öznellik ile açıklanabilecek bir olgudur. Dolayısıyla öznellik problemi son dönemlerde filozofların ilgisini çeken bir konu haline gelmiştir. Zihin felsefesinde öznellik probleminin daha önce incelenmemiş olması bu konunun seçiminde son derece önemli bir etmen olmuştur. Aslında bu yönüyle biraz da heyecan uyandırmaktadır, çünkü böylesine büyük bir felsefî alanı tanıtmak, bunu yaparken de hata yapmamaya çalışmak ve daha önce bu konu hakkında yapılan tartışmaları hiç duymamış olanlara bu tartışmaları sunmak sevindiricidir. Önemli olan bir diğer etmen de gerçekliğin tümüyle nesnel olmadığı, bir kısmının öznel olduğu fikrini okurlara düşündürmektir. Bu anlamda öznellik problemine dair yapılacak bir çalışma önem kazanmaktadır.

Tezde çalışacak konu ve alanı belirlemek elbette ki kolay değildir. Bunun temel nedeni felsefe konularının birçoğunun sıra dışı ve merak uyandıran nitelikte olmasıdır. Ancak yukarıda belirtilen nedenleri temel alarak zihin felsefesinde öznellik problemine dair böylesi bir çalışmaya karar kılınmıştır. Çalışmamız oldukça kavram ve detay içerdüğinden bazı noktalarda yanlış bilgi verilmiş olması her zaman ihtimal dahilindedir. Bu anlamda gözden kaçmış hatalar veya kusurlar varsa bile tezin okurlarının affına sığınıyoruz.

Tez çalışması uzun ve zor bir süreçtir. Bu süreç boyunca insanı ayakta tutan ve bu sürecin sonuca ulaşmasında rol alan aile, yakın dostlar ve her eksiklikte yanına koştuğu danışmanı vardır. Bu anlamda başta tez danışmanım Doç. Dr. Ahmet Eyim'e teşekkürlerimi samimiyetle sunmak istiyorum. Öte yandan bana vermiş olduğu maddi ve manevi desteğinden ötürü aileme, hayatımın her anında yanımda olan sevgili eşim D. Ali Haznadar' a, tez boyunca katkı sunan bütün sevdiklerime teşekkür ederim.

Elif BOZKIR HAZNADAR

Van- 2022

GİRİŞ

Felsefe tarihinde birçok tartışmanın kaynağı olan zihin-beden problemi, içinde hala çözüme kavuşturulması gereken birçok problem barındırır. Bu çalışmada da zihin-beden problemi ile ortaya çıkan öznel problem ele alınacaktır. Öznel problem, zihin felsefesi için çözüme kavuşturulması gereken önemli bir sorundur. Bu problem, zihin ve bedenin birbirine indirgenemeyen tözlerin varlığını gerekçelendiren bir tartışmadır.

Zihin felsefesinin çözüme kavuşturulması gereken başlıca konuları, zihnin halleri yani duygu, renk, koku, acı, öznel, başkasının zihni problemi ve bilinç problemidir. Çünkü zihin kavramı bilinç, iç gözlem, düşünme, irade, algı, duygu, yönelim gibi kavramları içerir. Bu kavramların ne olduğuna ilişkin verilen her cevap zihnin bedenle olan ilişkisi tartışmasına neden olur. Bütün bu problemler ele alınıp bir çözüme kavuşturulması istenildiğinde, ilk aşamada zihin-beden sorununa değinilmek zorundadır. Başka bir ifadeyle, zihin felsefesi problemlerinden biri olan öznel tartışması için de (tıpkı diğer sorunlar gibi) öncelikle zihin-beden sorununa değinilmeden bir çözüm önerisi getirmek olanaksız görünmektedir. Zihnin bedenle olan ilişkisi üzerinde yürütülen bir tartışmada genel olarak, zihinle bedenin aynı şey olup olmadığı sorusu ele alınmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın konusu olan öznel problem için de zihin-beden problemine verilen cevaplara değinilmesi gerekmektedir. Zihin felsefesinde zihnin ne olduğuna ilişkin iki ana akım görüş vardır. Bu iki görüş arasında çıkan tartışmanın sonuçları öznel problem çerçevesinde incelenecektir. Bu iki ana akım görüşten biri Düalizm; diğeri ise Materyalizmdir.

Düalizmin önde gelen ismi olan Descartes'a göre, zihin ve beden birbirinden ayrı tözlerdir. Zihin ve beden arasına kesin bir ayırım koyan Descartes, bedeninin onu yanılttığını düşündüğünden, zihin gibi hiçbir şekilde şüphe duyulmayan bir şeyin bedende olmasını olanaklı görmez. Ancak, Descartes varlığının kaynağının zihin olduğunu öğrenince, duyularla edindiği bilgileri kabul etmemeye başlar. Ona göre zihin ve beden Tanrı tarafından ayrı yaratılmıştır. Dolayısıyla Descartes, önce kendisinin yalnızca düşünen bir varlık olduğunu, bunun haricinde doğasına ait hiçbir şey olmadığını düşünür. O, sadece özünde var olan bir şeydir. Zihnin özünün de düşünmek olduğunu söyleyen Descartes bundan başka hiçbir şeyin özüne dâhil

olmayacağına inanır. Bunun yanında yer kaplayan bir şey olduğunun yani, ona sımsıkı yapışmış bir beden olduğunun da farkındadır. Fakat bu beden onun varoluşunun nedeni değildir. Varoluşunu, bedenden kesin olarak ayrı olan ve kendi ile ilgili açık ve seçik bir fikre götüren bir zihne borçludur. Beden olmadan da varoluşunu sonsuz bir şekilde sürdürebilir.

Ayrıca Descartes, tözü de, düşünen töz ve maddi töz olmak üzere ikiye ayırır. Tözü bu şekilde birbirinden ayırmasının nedeni yine ikicilik düşüncesinden kaynaklanır. Dolayısıyla, maddi tözün ilinekleri asla düşünce içermez. Hissetme yetisi, hiçbir düşünce yetisi olmaksızın bir nesneyi algılayabilir. Sonuç olarak bunları düşüncemiz üretmiyorsa bizim dışımızda olan bir tözde bulunmak zorundadırlar. İnsan bedeni sadece kemiklerden, sinirlerden, kandan oluşan bir makineden ibarettir. Onu makineden ayıran tek şey zihnidir. Ona göre zihinle beden arasındaki bir diğer fark da, bedenin sonsuzca bölünebilir iken; zihnin hiçbir şekilde bölünemez olmasıdır. Zihni içe bakış yöntemi ile tek parça olduğunu görürüz, insanın bedeninden herhangi bir organı eksilse bile yine de zihninden hiçbir şey eksilmez. Zihni parçalara ayıramayız, zihnin bütün yetileri bir ve aynı zihne bağlıdır. Bedenin bu bölünebilir özelliği bile ona göre zihnin bedenden tamamen ayrı olduğunun bir göstergesidir.

Descartes felsefesinin çıkış noktası düşünüyor olduğunu kanıtlamasıdır. Çünkü bütün düşüncelerinin içeriğine dolayimsız olarak ulaşır. Bu içeriğin özü de onun zihnidir. ‘Düşünüyorum, o halde varım’ diyerek zihninin var olduğunu kanıtlamıştır. Bu çıkarım aynı zamanda zihin-beden düalizminin başlangıcı olmuştur. Çünkü Descartes bir bedeni olduğu için değil; bir zihni olduğu için var olmuştur. Bu zihin de bir öznenin zihnidir.

Descartes felsefesinin merkezine özneyi yerleştirmiş ve bütün felsefesini bu özne üzerine inşa etmiştir. Ona göre temel olan zihindir; çünkü bu zihne bütün bilgiler dolayimsız gelir. Dolayimsız gelen her bilgi kesindir ve bu türden bilgiye de insan ancak zihni ile ulaşılabilir. Descartes’ın bu özgün felsefesi aynı zamanda kendi doğruluk ölçüsünü oluşturur. Temele kendi zihnini alarak bilgi sistemini inşa eder. Çünkü sadece zihniyle dolayimsız bilgileri alır. Dolayimsız gelen bilgiden de şüphe edilemez. Varlığın bilgisine hiçbir dış etken olmaksızın zihni tarafından dolaysız bir biçimde ulaşır. Descartes’a göre her insanın zihni diğer insanlara kapalıdır. Yani bir

algı içeriği o kişiye özgüdür. Algı içeriğinin kişiye özgü olması beraberinde öznelliğini getirecektir. Bu çalışmada da Descartes'ın zihinle ilgili düşüncelerinden yola çıkarak zihnin öznelliğine verdiği öneme vurgu yapılacaktır. Descartes felsefesinde her insanın zihninin kendisine has olması ve orda olan bilgilerin dolaylı ve kişiye özel bilgiler olması düşüncesiyle öznelliğe yaptığı ayrıcalıkla birlikte, bir nesnede iki farklı algı içeriğinin oluşmasını yine öznellik ile açıklaması ve bu konuda yaptığı kanıtlamalar çalışmada ayrıntılı bir şekilde sunulacaktır.

Zihin-beden problemindeki bir diğer taraf materyalistlerdir. Materyalistlerin zihin-beden tartışmasındaki görüşü düalistlerin görüşünden tam tersi durumundadır. Bu görüşe göre zihin beynin nörofizyolojik süreçlerin bir tezahürüdür. Başka bir deyişle materyalistler, zihnin fiziksel süreçlere indirgenebilir olduğunu düşünür. Bir materyalist olan ve çalışmamızın ikinci bölümünü oluşturacak olan Ryle, Descartes'ın öğretisinin tam tersi bir konumdadır. Bu öğretinin tamamen yanlış olduğunu söyleyerek Descartes felsefesini 'makinedeki hayalet dogması' olarak adlandırır. Ona göre zihinsel olguların gerçekte olduğundan başka bir tipte yer alıyormuş gibi gösterilmesi başlı başına büyük bir yanlışlıktır. Descartes'ın zihinsel olguda yaptığı yanlışlığın bir kategori yanlışlığı olarak değerlendirir. Ryle kategori yanlışlığını üniversiteyi ziyaret eden bir yabancı örneği ile göstermeye çalışır. Üniversiteyi ziyaret eden bu yabancı sırasıyla fakülteleri, kütüphaneleri ve bilimsel araştırma merkezlerini gezer. Gezdikten sonra 'peki ama üniversite nerde?' diye sorar. Bu örnekle Ryle, üniversiteyi görmüş olan yabancının görülmemiş kalan başka bir alt düzey kurum olduğunu zannettiğini gösterir. Üniversite zaten laboratuvar ve fakültelerin oluşturduğu bir düzen şeklidir. Bunlara bütün olarak bakıldığında zaten üniversitede görülmüş olur. Fakat yabancı üniversiteyi ayrı bir birim olarak kabul eder. Yabancının hatası kütüphane ve müze gibi üniversitenin de başka bir birim olarak kabul etmesinden kaynaklanır. Üniversiteyi bu şekilde yanlış bir kategoriye yerleştirmiş olur. O, üniversiteyi gördüğü birimleri kısmen benzeyen, kısmen de onlardan ayrılan bir birim olarak düşünmektedir. Aslında fakülteleri, kütüphaneleri, müzeleri, bilimsel araştırma merkezlerini gezmekle bir üniversiteyi gezdiğini göstermek gerekir. Böylece yabancı hatasını görmüş olur. Bir şeyin bütünü, organizasyonun kendisi her zaman parçadan daha fazla bir şeydir. Bu örnekte olduğu gibi Ryle, Descartes'ın da kategori yanlışlığı yaptığını düşünür. Ona göre çifte yaşam öyküsünün kaynağı kategori

yanlılıklarıdır. Descartes'ın gizemli bir hayaleti bir makinenin içine yerleştirmek bu türden bir hatadır. Zihin ve zihinsel süreçler vücudumuzun sistemli bir şekilde organize olması ile ortaya çıkan bir özelliktir. Ryle'a göre, geleneksel öğretinin bir diğer varsayımı da zihinsel ve zihinsel olmayan davranışların asla ayırt edilemeyeceğidir. Yani o hiçbir şekilde bir insan ile bir robot arasındaki farkı ortaya koyamayacaktır. Böylece kendi zihinsel davranış kavramlarını başkasına uygulamanın yanlış olup olmadığını bilemez. Dolayısıyla bir insana asla zeki, aptal, erdemli, erdemsiz gibi nitelermeler yapılmamalıdır. Çünkü diğer zihinler bize tamamen kapalıdır, bu durum da beraberinde öznelliği getirir. Fakat Ryle insanların iyi aritmetiği kötüsünden, politik davranışı apolitik olandan ayırt edebileceğimizi söyler. Dahası dalgınlıkla yapılan bir eylem ile dikkatle yapılan bir eylem arasında ciddi farklılıklar vardır. Ryle, zihin-beden özdeşliğini kabul eder ve zihinsel süreçlerin öznel ve gözlemlenemeyen süreçler olduğu fikrini yadsımış olur.

Bir materyalist olan ve çalışmamızın üçüncü bölümünü oluşturacak olan Searle'e göre ise zihin-beden problemi iki görüşün savunduğundan çok farklıdır. Searle, zihin-beden probleminde materyalist ve düalistlerin yanlış olduğunu düşünür. Ona göre bu iki görüş alanı tüketir ve geriye hiçbir seçenek bırakmazlar. Zihin felsefesinde hepimizin öznel bilinçli zihinsel durumlara sahip olduğumuzu söyler. Zihinsel olan hakkındaki açık olgular alanın saygın düşünürleri tarafından sürekli inkâr edildiği için onları eleştirir. Maddeci görüşün özgüvenin nedeni olarak da kendileri ile birlikte giden geleneksel düalizmle bilim dışı olan, yani ruhun ölümsüzlüğü gibi inançları olan görüşe karşılık kendilerinin yegâne bilimsel alternatif olarak görüp sunmalarınıdır. Searle, bir taraftan kendi düşüncesini savunur, diğer taraftan da, iki ana görüşün yanlışlıklarını ortaya koyar. Ona göre iki ana görüşün ortak noktası, bilinç ve öznellik gibi genel zihinsel özelliklerin varlığı üzerinde şüphe oluşturmaya yöneliktir. Maddecilere göre zihnin bilimsel olarak incelenmesi dikkate alındığında bilinç ve öznellik olmaksızın açıklanmasını yapmak mümkündür. Bilim nesneldir, gerçeklik nesnel olduğu için de zihin incelemelerinde en iyi yöntem nesnelliği benimsemektir. Bilimde bunun anlamı nesnel olarak gözlenebilir davranışı incelemektir. Maddeci gelenekte bilince yer yoktur, çünkü bilinç öznel bir şey olursa nesnel olmaz nesnel olmayan bir şey de bilimsel olmaz. Dolayısıyla maddeciler zihnin öznel yapısını görmezden gelirler. Searle, maddecilerin öznellik gibi zihnin önemli bir özelliği göz

ardı ettikleri için, zihinsel problemleri çözemediklerini düşünür. Searle burada beynin hem fiziksel hem de zihinsel olduğunu söylemektedir. Yani ona göre bir özelliğin zihinsel olması gerçeği onu fiziksel olmadığını göstermez. Maddeci ve düalistlerin dediği gibi eğer bir şey zihinsel ise o şey fiziksel olmaz ve eğer o şey maddi olmayan bir şey ise maddi bir şey olamaz gibi bir şey söz konusu değildir. Searle'ün gerçekten kastettiği şey, zihinsel karşıtı anlamındaki fiziksel gibi bilincin de yalnızca nesnel davranışlar ve nörofizyolojik anlamında tanımlanabilir olması değildir. Bilincin olması, zihinsel olması, öznel olması bakımından beynin fiziksel olduğu ve zihinsel olduğu için de fiziksel olduğudur. Ona göre bilinç önemli bir meseledir ve kendi bilincimizden başka herhangi bir bilincin fikrine sahip olamayız. Bu durumda öznellik görmezden gelinemez. Gerçeklik de tümüyle nesnel değildir; bir kısmı öznedir. Çünkü bilgi bilimsel olarak öznel değerler, kişisel önyargılar gibi öznel bakış açılarından kaynaklanan iddiaların farklı derecelerini belirtir. Bu gelenekler, zihin üzerine incelemeler yaparken, kişinin içe bakış ve davranış arasında bir seçim yapmaya zorlamıştır. Searle'e göre, bilinç içsel ve öznel süreçlerden oluşur. Zihin beynin bir özelliği olduğundan ontolojik olarak indirgenmesi yanlıştır. Başka bir ifadeyle, zihnin indirgenmesinin mümkün olduğunu savunan diğer görüşler gibi, zihin ve beyin özdeşliğini savunan indirgemeci yaklaşımda hatalıdır. Çünkü zihin beynin bir üst özelliğidir, böylece bu özelliğin yok sayılması yanlıştır. Zihnin en önemli özelliği öznel olmasıdır. Bilinç hem maddi bir şeydir hem de hiçbir şekilde indirgenemeyecek bir şeydir. Çünkü zihinseldir, zihinsel olmakla da öznedir. Sonuç olarak Searle'e göre bilinç, organizmanın sindirim sistemi kadar sıradan bir biyolojik özelliğidir. Bilincin fiziksel olduğunu söylemekle materyalist olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat ona göre bilincin fiziksel ve biyolojik bir özellik olması bilincin öznel ve zihinsel olmadığı anlamına gelmez.

Bu çalışmada öznellik ile ilgili Descartes, Ryle ve Searle'ü seçmemizin belirleyici unsurları olarak, üçünün de bu konu ile ilgili birçok tartışma yaratacak görüşe sahip olmalarıdır. Descartes'a göre bilginin nesnelliği, birinci şahıs bakış açısıyla ortaya konur. Özne, bilgilere hiç bir dış etken olmaksızın zihni sayesinde, doğrudan ulaşır. Felsefesinin başlangıç noktası öznedir, öznel olmasıyla içseldir, dolayısıyla dış gözlemcilere tamamen kapalıdır. Kişilerde bulunan algı içeriklerinin farklı olması da ancak öznellik ile açıklanabilecek bir konudur. Ryle'a ise zihin-beden

özdeşliğini kabul ederek, her birimizin vücudunun sistemli bir şekilde organize olması ile belirli davranışların ortaya çıkması, diğer zihinlerin bilgisine ulaşmamızı sağlar. Searle'e göre ise bilinç, içsel ve öznel süreçlerden oluşur. Bilincin öznellik olmadan bir açıklamasını yapmak mümkün değildir.

1.BÖLÜM: RENE DESCARTES'IN ÖZNELLİK ANLAYIŞI

René Descartes, düşünce (cogito)¹ ile özneyi pasif bilenden çıkararak onu etkin varlık konumuna taşımayı başarmıştır. Öznenin kendini zihniyle kavrayışı hakikat için temel bir dayanak haline gelmiştir. Öznellik, bu anlamda modernliğin serüveni haline de gelmiştir. Bu açıdan özne, Descartes'ın bilgi sistemini yeniden inşa edebilmesi için önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda Descartes'ın bilgi sistemi hakkında temel bilgilere yer vermek yerinde olacaktır.

Descartes, bilgi sistemini oluştururken öncelikle en baştan yani tüm bilgilerin üzerinde bulunduğu temel de dâhil olmak üzere her şeyi yıkıp yeni baştan inşa etmek gerektiğini söyler. Descartes'ın bilgiye dair bu yöntemi, temelleri sağlam bir bina gibi dayanıklı olması gerektiğine olan inancına dayanır. “Böylece, eski temeller üzerine bina kurmaktan ve gençliğimde doğru olup olmadıklarını hiç kontrol etmeksizin benimseyip inandığım ilkelere dayanmaktansa bu yoldan hayatımı çok daha iyi yönetebileceğime kesinlikle inandım” (Descartes, 1994: 18). Kısacası Descartes, bilgi sistemini kurarken temellendirmenin önemine dikkatimizi çeker.

Descartes aklın öznelere eşit bir şekilde dağıtıldığında inanır. Böylece fikir ayrılıklarının nedeni akılların farklılığı değil, öznelere farklı yöntemlerle düşünmesinden kaynaklanır. Bu fikir ayrılıklarından dolayı tek doğru olanı yani hakikati arayan Descartes, yeni bir bilgi sistemi oluşturmaya karar vermiştir. Tek bir hocası olsaydı, bilginler arasındaki bu ayrılıkları görmeseydi, kendi başına görüşler aramak yerine o hocasının görüşlerin arkasından gitmekle yetinecekti. Dahası oy çokluğunun kesin hakikatlerin bir kanıtı olamayacağını düşünen Descartes kendisini, kimsenin görüşünü benimsemeden kendisine yol göstermek zorunda hissetmiştir. *Metot Üzerine Konuşma* adlı eserinde bir sobanın başında tek başına vakit geçirebileceği bir fırsat bulduğunu ve burada bolca düşünmeye vakit bulabildiğini söyleyen Descartes, bir eserin birkaç kişi tarafından yazıldığında tek kişinin yazdığı kadar mükemmellikte olamayacağını ilk olarak düşündüğünü söyler (Descartes, 1994: 15). Böylece bilgi sisteminin tek başına, hiçbir taraftan yardım almadan ve hiçbir geleneğe bağlı kalmadan inşa edildiğinde daha mükemmel olacağını öne sürer.

¹ Cogito, ruh, zihin, özellikle insan bilinci anlamına gelmektedir (Tarnas 2012:84).

Başkalarının eserleri üzerinde çalışarak ortaya iyi bir şey çıkmayacağını söyleyen Descartes, hâlihazırda bulunan hiçbir şeyin üzerine bir şey inşa edilemeyeceğini düşünür. Her ne olursa olsun tek kişi tarafından meydana getirilen şeyin her bir parçası aynı amaca yönelik olmasından ötürü iyidir. Çünkü birden çok kişinin yazdığı kitapta hakikate ulaşamayacağını düşünür. Çocukluktan bugüne kadar birçok kişi tarafından eğitildiğini, bu kişilerin hepsinin onu mükemmel bir şekilde eğitmiş olamayacağını söyler. “Bunun için yargılarımızı doğduğumuz günden beri tamamen aklımızı kullanmak alışkanlığında olduğumuz ve daima yalnızca onun tarafından yönlendirildiğimiz takdirde vereceğimiz yargılar kadar katıksız ve sağlam olmasına imkân yoktur” (Descartes, 1994: 17). Böylece kendine özgü bir yöntem geliştirerek, bazı ilkelerin bilgisini en üst seviyeye ulaştırmıştır. Yöntemsel bilgi sistemi ile çağının en önemli filozofu olmuştur.

Descartes bilgi temelini oluştururken öncelikle kendine şu dört kuralı koyar: Birincisi, doğru olduğunu apaçık olarak bilmediği hiçbir şeyi doğru olarak kabul etmemektir; yani, bilgi edinme konusunda aceleci davranmaktan kaçınmak ve yargılarında açık ve seçik olanları kabul etmektir. İkincisi, inceleyeceği güçlükleri daha iyi çözümlmek için her biri mümkün olduğu ve gerektiği kadar bölümlere ayırmaktır. Üçüncüsü, en basit ve anlaşılması en kolay şeylerden başlayarak tıpkı bir merdivenden basamak basamak çıkar gibi en birleşik şeylerin bilgisine yavaş yavaş yükseltmek için düşüncelerini bir sıraya göre yürütmektir. Sonuncusu ise hiçbir şeyi atlamadığından emin olmak için her taraftan eksiksiz sayımlar ve genel kontroller yapmaktır. Descartes bu yöntemin tıpkı bir geometri sorusu çözer gibi adım adım ve gereken sırayı izlemek şartı ile gizli olan her şeyin açığa çıkacağına inanır. Bunun için en basit ve bilinmesi en kolay olan matematik alanından başlanması gerektiğini düşünür. Çünkü en çok matematiksel kanıtlamaların açık ve seçik olduğu görülür. Bu yolla en basit sorulardan başlayıp, bulunduğu her hakikati başka sorulara da uygular. Böylece bilinmeyen sorunların bile hangi yollarla çözülmesi gerektiğini de öğrenmiş olduğumuzu söyler. Burada önemli olan matematiğin öğrettiği kuralları sırasıyla uygulamak ve bunu başka hakikatleri bulmak için de bir yol izlemektir. En önemli şey de bu hakikatleri akıl yoluyla bulmaktır.

Descartes bilgi sistemini oluştururken kuřku² yöntemini kullanır. Çünkü gençliğinden bu yana birçok yanlışı doğru olarak kabul ettiğini, dolayısıyla bu yanlışlar üzerine temellendirilen bilgilerden de kuşku duyulması gerektiğini düşünür. Bu kuřkularдан kurtulmak için yapılması gereken şeyin hayatındaki her şeyi bir kerede kökünden söküp atmak ve meseleye tekrar en başından başlanması gerektiğidir. “Gerçeği arayanın yaşamında bir kez tüm nesnelerden gücü yettiğilde kuşku duyması gerekir” (Descartes, 2015: 49). Descartes bugüne kadar bildiklerini temelinden kazımayı düşünür, çünkü çürük bir temel üzerine inşa edilen ne varsa bir gün çökecektir. Dolayısıyla düşüncelerine temel oluşturan ilkeler üzerinden gidip onları en baştan inşa etmesi gerekir. Descartes şüphe yöntemine ilk olarak duyulardan edindiği bilgilerden başlar. Bu güne kadar kabul ettiği bilgilerin hepsinin duyulardan geldiğini ve bu bilgilerin zaman zaman yanıltıcı olduklarını, dolayısıyla bir şey bir kere bile yanıltırsa sağ duygusal olarak artık bu yolla edindiğimiz bilgilere gvenemeyeceğimiz sonucuna ulaşır.

Kendilerinden emin olduğumuz deneyimlerimizden bile kuşku duyulması gerektiğini söyler. Çünkü onlar da bir tür duyularımızla edindiğimiz bilgilerdir. O, duyularla edindiğimiz bütün deneyimlerin gerçekte hayal olabileceğini, duyu deneyimleri yoluyla edindiğimiz tecrübelerin de uyurken edindiğimiz tecrübelere her yönüyle benzediği için onlardan emin olamayacağımızı söyler. “Gece uyurken burada olduğumu, üzerimde kışlık giysimin olduğunu ve ateşin yanı başında oturduğumu sanmışımdır, oysa o sırada stm çıkarmış yatağımda yatıyorumdur” (Descartes, 2015: 11). Böylece Descartes, uyurken gördüğümüz düşlerinin, uyanıkken gördüklerimizden hiçbir farkının olmadığını ifade eder. şu an uyanıkken gördüklerimiz niçin bir rüya olmasın? Descartes ryarneği ile duyuların güvenilmez olduğunu bir kez kanıtladıktan sonra şüphesini daha da ileriye taşır.

Daha basit ve daha genel olan bilimlerin yani geometri ve aritmetiğin kesin ve kuşku götürülemez bilimler olduğunu söyler. Çünkü, biz uyurken de uyanıkken de iki ile n toplamının beş ettiğini biliriz, der. Nesnelerle ilgili olanların yalnızca matematiksel bilgisinden emin olabiliriz. Bu bilgi de maddi bir şeyde değil, yalnızca

² Descartes’ın yeni bilime güvenilir metafiziksel temel kurmak iinnyargılardan venceden kabul edilmiş kanılardan temizlemek amacıyla uygulanan yönteme verilen addır. Kısaca kuşku, bir amaca ulaşmak için araçtır, amacın kendisi değil. Bkz. Cottinham J., 1996: 156

öznenin zihninde gerçekleşebilir. Biz zihinsel varlıklarız, bütün gerçeklikler de bu tasarımların gerçekliğidir. Dolayısıyla bizden bağımsız bir dış dünyanın olamayacağını öne sürer. “O halde ne malum, belki de Tanrı hiçbir şekilde yeryüzü, gökyüzü, yer kaplayan cisimler, biçimler, büyüklükler gibi şeylere sebebiyet vermedi, ama hepsini bana varmış gibi gösterdi, üstelik şimdi nasılsa o şekilde!” (Descartes, 2015: 28).

Descartes şüphe yöntemini daha da ileri götürerek kesin ve şüphe edilemez olan matematik bilgisine bile şüpheyle yaklaşır. Ona göre, belki de iki ile üçün toplamında bile yanılabiliriz. Ancak, bu yanılgının sebebi Tanrı olamaz; çünkü Tanrı’nın tanımı gereği son derece iyi olduğunu, bizi böyle yanıltmasının onun iyiliğiyle bağdaşmayacağını, dolayısıyla ara sıra bile olsa bizim yanılmamıza izin vermeyeceğini söyler. “Öyleyse diyelim ki beni aldatmak için elinden geleni ardına koymayan, iyiler iyisi hakikatin pınarı olan Tanrı değil de, kötü niyetli bir cin; son derece güçlü ve üstelik çok kurnaz” (Descartes, 2015: 31). İnsanları sürekli aldatan bu kötü cin varlığını hiçbir şekilde belli etmez. Hakikate ulaşmamıza engel olur. İki ile üçün toplamının altı değil de, beş olduğuna bizi inandırır. Bir dış dünya ya da bir bedene sahip olduğumuz konusunda bizi aldatır. “Bir mahkûmdan hiç farkım yok, hani rüyasında gördüğü hayali bir özgürlüğün tadını çıkaran sonra uykuda olduğunu fark etmeye başlayınca uyandırılmaktan korkup o tatlı hülyalara isteyerek göz yuman bir mahkûmdan” (Descartes, 2015: 32).

Descartes, gerçek bilgiye ulaşma yolunda en ufak kuşku içeren her şeyi bir kenara atar, kesin bilgiye ulaşana dek kuşku yöntemini devam ettirir. Cisim, biçim, mekânda yer kaplama, hareket vs. her şeyin sahte olduğunu varsayar. Bu kuşku yöntemi ile dünyanın, yerin, göğün, bedenlerin ve hatta zihinlerin olmadığına kendini inandırmış görünür. Fakat bunların her birini kendisine inandırır bile kendisinin var olmadığına kendini inandıramaz. Çünkü kuşku da düşüncenin bir biçimidir, bir şeye inandırmak demek var olmak demektir. Aldatan kötü cin aldatıyorsa hiç kuşkusuz o anda varolanı aldatır. Descartes böylece önceden edindiği bilgileri bir kenara atarak kendisinden asla şüphe edemeyeceği bir temel inşa etmiştir. Her şeyden kuşku edilebilir, ancak tek bir şeyden kuşku edilemez; “Benim, öyleyse varım” (Descartes, 2015: 34). Duyuları yanıltıcı olsa bile, rüyalar yanıltıcı olsa bile, kötü bir cinin etkisinde de olsa, bunların olabilmesi için var olması gerekir.

Descartes kesinliğe giden yolun kuşkudan geçtiğini kabul eder ve akli duyulardan gelen bilgiden arındırmaya çalışır. Çünkü duyular yanıltıcı, zihin ise mutlak bilginin kaynağıdır (Aktel, 2006: 31). Descartes, öznenin bilgisinin yeniden inşa edilmesi için, sistemin başlangıç noktası olarak çok önemli bir buluş ortaya konmuştur. Öznenin bilgisi yine özne kaynaklı olarak kesinlik kazanmıştır. Çünkü bu düşünce dışarda değil, birinci şahsa yani özneye bağlıdır. Descartes felsefesindeki temel hedef hakikate ulaşmaktır. Böylece hakikate ulaşma noktasında, ancak bilen özne varlığı anlayabilir.

1.1. Düşünce ve Öznel Bilinç

Düşünce, zihnin yani düşünen tözün tanımlayıcı öz niteliğidir (Cottinngam, 1996: 89). Descartes, düşünüyorum o halde varım diyerek kendi varlığını kanıtlamıştır. “Var olmasaydık kuşku duyamazdık, bu da edinebileceğimiz ilk doğru bilgidir... ne Tanrı ne Gök ne de yerin var olmadığını ve bir bedenimizin de var olmadığını kolayca kabul ediyoruz ancak aynı biçimde tüm bu şeylerin gerçekliğinden kuşkulandıkça var olmadığımızı var sayamayız” (Descartes, 2015: 53). Descartes bu bakış açısıyla zihnin özünü bedenden tamamen ayrı bir töz olarak belirlemiştir. Çünkü özne var oluşunu ancak düşüncesiyle yani zihniyle kanıtlar. Böylece bizim ne olduğumuza baktığımızda bir bedene ihtiyaç duymaksızın sadece düşüncemiz ile var olduğumuz kanıtlanabilir. Dolayısıyla bizim varoluşumuz uzama, şekle bağlı olmayıp yalnızca düşünceye bağlı olduğu için bir bedenden önce düşüncemizden dolayı var oluruz, yani varoluşumuzu zihnimize ve öznelliğimize borçlu olduğumuz savlanabilir.

Descartes, bilgi sisteminin temelini oluşturduktan sonra bu defa zorunlu olarak var olan kendinin ne olduğunu bulma yoluna gider. Gerçekten de zorunlu olarak var olan ben neyim ve varlığım tam olarak neye bağlı sorusuna cevap aramaya başlar. Kendi ile ilgili önceden öğrenmiş olduğu bilgileri de bir kenara atar. Ona göre ‘ben’ dediğimiz şey, kendi kendine ne olduğunu sorduğunda zihninde oluşan şey her neyse odur. Zihninde ilk oluşansa, bir bedeninin olduğudur. Fakat bedenini de bir cesette bile görebileceğimiz organlardan ibaret olan bir makine olarak tanımlar. Bedeni olabildiğince küçümseyen Descartes, varolmasının nedeninin kesinlikle beden olmadığı sonucuna ulaşır. Zihninde oluşan diğer şeyler ise, duyularıyla algıladıkları ve düşünüyor olmasıdır. Duyuların da kimi zaman yanılttığını ve bir şey bir kere bile

yanılttıysa ona sağduyusal olarak bir güvenmemiz gerektiğini söyler. Geriye bir tek düşünüyor olması kalır. Bunların hepsini algılamasını sağlayan aslında bir tür bilinçtir ve ona göre bu bilinç, hiçbir şekilde bedenin doğasına ait değildir. Hissetmenin ya da duyularla algılamamanın beden olmadan bir anlamı yoktur, fakat düşünmek yine de bedenden ayrıdır. Ona göre bir tek o ‘ben’den koparılamaz. Çünkü ben düşündüğüm sürece varım, ben kendimin farkındayım. Bu farkındalık kesildiği anda varlık da yok olur. Dolayısıyla bedeni ve zihni bir bütün olarak değil, sadece zihni ben olarak kabul eder. “Ben artık yalnızca düşünen bir şeyim, yani bir zihin, bir ruh, akıl ya da mantık” (Descartes, 2015: 37). Hayal de kursa, rüya da görüyor olsa, gördükleri sahte de olsa, yine de hepsi onun öznel, kendisine doğrudan gelen, düşüncesine bağlıdır. Dolayısıyla düşünüyor olduğundan bir an bile şüphe edemez.

Descartes zihin ve bedeni öylesine kesin bir şekilde ayırmıştır ki, insanların bedeni ile yani duyuları ile kendisinin var olduğunu ispat etmesi kesinlikle imkânsızdır. Ona göre konuştuğumuzu ya da yürüdüğümüzü söylerken var olduğumuzu kesin bir şekilde kanıtlamış olamaz. Çünkü hiçbir şekilde hareket etmeden de hareket ettiğimizi sanabiliriz. Bu sanının bile bir bedene ihtiyacı yoktur, çünkü sanılar da yine bir öznenin zihninde gerçekleşir. Konuştuğumu, yürüdüğümü sanabilirim, konuştuğumdan kuşku duyabilirim, fakat konuştuğumu sanmamama neden olan ‘ben’deki bilgiden kesinlikle kuşkulanamam. Çünkü bu sanı zihin ile ilgilidir, sanıyor olduğum anda zihin olmaması imkânsızdır. Dolayısıyla düşünme bize dolaylı değil doğrudan gelen bilgilerdir. Doğrudan gelen bilgiler de kesinlikle kuşku duyulamaz bilgilerdir. Düşünüyor olmak öğrenimle elde edilmeyip bizimle birlikte doğar ve kendiliğinden çok açık bir takım önermeleri vardır; düşünüyorum öyleyse varım, önermesi bir öznenin zihnine gelen ilk ve en doğru önermedir. Düşüncemizden edindiğimiz bilgi, bedenden edindiğimiz bilgiden önce gelir. Dahası düşünmemizden gelen bilgiler daha açıktır. Beden olmasa bile zihin varlığını devam ettirebiliriz. Descartes bunları zihnimizdeki doğal bir ışıkla bize gelen doğrudan bilgilerle bildiğimizi söyler.

Sonuç olarak Descartes düşüncüyü üstte tuttuğu için salt zihin felsefesi yapmaktadır. Onun için düşünmeyen bir değeri yoktur (Laberthonniere, 1959: 6). Düşünüyor olması Descartes felsefesinin çıkış noktasıdır. Şüphe yöntemiyle ulaştığı bu sonuçla Descartes, şüpheciliğe de son noktayı koymuş olur. Onun ulaştığı tek ve

kesin bilgi düşünüyor olmasıdır. Çünkü hayal etmesi, rüya görmesi, farkındalığı, kısaca düşüncelerinin içeriği dolayimsız olarak ondadır. Onlara ulaşmak için başka hiçbir şeye ihtiyaç duymaz. Öznellik bu açıdan onun felsefesi için vazgeçilmez bir konumdadır. Çünkü hakikate öznel olan bir zihin sayesinde ulaşır. Bütün bu içeriğin özü onun zihnidir, ‘düşünüyorum, o halde varım’ diyerek zihninin var olduğunu kanıtlamıştır. Zihnin varolduğunu söyleyerek yine özneliği benimsediğini ortaya koymuştur. Bu cümle aynı zamanda zihin-beden düalizminin de başlangıcı olmuştur.

Descartes bedenden tamamen bağımsız bir zihnin var olduğunu kanıtladıktan sonra, dış dünyanın³ da aslında zihinde olduğunu söyler. Ona göre dış dünyanın bilgisi yalnızca öznenin zihninde olan fikirlerdir. Örneğin, güneşte gördüğümüz ışık da yine düşüncemizde vardır. Dolayısıyla bunların dışarıda olduğunu sanmak hatadır. Böyle sanmamız çocukken kapıldığımız yanlış yargılardan kaynaklanır. Acı, renk gibi duyumların salt düşünceler olarak ele almamız gerekir. Böylelikle açık ve seçik olarak bilinebilir, fakat onları dışarıda var olan şeyler olarak ele alırsak yanlış yargıda bulunmuş oluruz. Özne, nesneleri tüm duyulardan soyutlayarak saf düşünme ile algılanabilir. Bu düşünce ile algılanan şeyler ise nesnelerin iddialarıdır. İnsan zihninde birçok idea vardır, dış dünya, gerçekte olmayan şeyler ya da Tanrı gibi. Ona göre biz bu ideleri düşüncede nesne olarak ediniriz. Ayrıca ideaların doğruluğu ya da yanlışlığından bahsedemeyiz. Çünkü bir nesnenin hayali kurulabilir, hayali kurulan bu nesne dış dünyada hiç olmayabilir. Ona göre bu durum mantığa aykırı olan bir şey değildir. Descartes doğruluğun ya da yanlışlığın yargılara has bir özellik olduğunu öne sürer. Demek ki ona göre yanılmak idealarda değil yargılarımızdadır. Bu yargılarda bulunmak ise insanın kendi iradesine bağlıdır. Yargıda bulunurken en bilinen yanlış, düşüncede olan bir idenin dış dünyada onun benzeri olması gerektiğine inanmaktan kaynaklanır. Bu ideleri dış dünya ile ilişkilendirmeden yalnızca düşüncede olmaları hiçbir yanlışla yol açmaz.

Descartes zihnimizde üç tür ide olduğunu söyler: Birincisi, doğuştan gelen idealardır; ikincisi, kendi icadımız olan idealardır ve üçüncüsü ise dış dünyadan edindiğimiz idealardır (Descartes, 2014: 52). Dış dünyadan gelen ideaları fazla

³Descartes’ın dış dünyanın varlığını soruşturmadaki amacı, insanın dünyayı kullanarak kendi istekleri ve ihtiyaçları doğrultusunda dönüştürmek ve bu anlamda işlevsel ve etkin bir bilim ortaya koymak içindir (Bumin, 2010 : 38).

önemsemeyen Descartes için, önemli olan doğuştan gelen idealarımızdır. Çünkü onlardan hiçbir şekilde şüphe edilemez. Bir şeyin ne olduğunu, düşüncenin dahi ne olduğunu anlamayı sağlayan tek koşul, doğuştan gelen idealar. İdeaların bilgisi dolaylı olarak zihne, başka bir deyişle özneye verilir. Oysa dış dünyadan alınan iddialar bizim dışımızdadır, dışarıdan alınan bilgiler daima bize dolaylı geldiği için de güvenilmezdir. Kendi icadımız olan idealar da yine dış dünyadan edindiğimiz deneyimleri zihninizde birleştirerek oluştururuz. Dolayısıyla doğuştan ve sonradan edindiğimiz idealar arasında çok büyük bir fark vardır. Descartes doğuştan gelen idelerin doğal ışıkla⁴ geldiğini söyler, bunlar hiçbir şekilde kuşku içermez. Bu noktada dikkat çekici husus Descartes'ın kendi varlığını da doğuştan gelen ideler sayesinde kanıtlamasıdır. Dolayısıyla da bu idelerin yanlışlığından kimse söz edemez ve hiçbir şey doğal ışıkla verili olan idealarından daha güvenilir olamaz (Descartes, 2015: 59).

Örneğin, benim zihnimde iki farklı güneş fikri olduğunu görüyorum. Birincisi duyulardan edinmişe benziyor ve bunu kesinlikle dışarıdan gelen fikirler sınıfına yerleştirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu fikir güneşin çok küçük görünmesine neden oluyor. İkinci ise Gökbilimsel hesaplamaların bir ürünü yani benim zihnimde doğuştan gelen bazı kavramlara dayanıyor ya daha bir şekilde benim tarafından yaratılmış. Bu fikir güneşi kat kat büyük gösteriyor (Descartes, 2015: 55).

Descartes kendisinde bulunan bu iki idenin de güvenilir olmadığını söyler. Güneşi görmesi ya da ısını hissetmesi dış dünyadan duyumsadığı bir bilgidir. Dolayısıyla kendisinde doğuştan gelen idenin karşılığı tam olarak duyularla algılanan ideyi karşılamaz. Aynı şekilde güneşin Gökbilimsel tanımı da kendinde olan idenin hakikatine ilişkin bir bilgi vermez. Descartes için eğer bir hakikat varsa o doğuştan özneye gelen ideler için geçerlidir. Aslında dış dünya da öznenin zihnindedir. Burada da özne Descartes için önemli bir konuma sahiptir. Bunun dışındaki ideler duyular yolu ile bizlere iletilmiş olup kör bir dürtüyle inanmış olduğumuzu söyler. Bu idelerin kendi aralarında nesnel gerçeklik derecelerinin çok farklı olduğunu öne sürer.

⁴ Descartes'ın iddiası zihnin, duyuşal uyarıların müdahalelerinden kurtarıldığında, Tanrı tarafından içine yerleştirilen doğruları doğrudan doğruya kavrama veya görme gücüne doğuştan sahip olmasıdır (Cottingham J, 1996: 108)

1. 2. Öznelik Bilinci İle Tanrı Kanıtlaması

Descartes, zihnin kesinliğini kanıtladıktan sonra, ikinci bir doğrulama olarak Tanrı'nın varlığını kanıtlamak ister. Çünkü varlığını mutlak bir kesinliğe dayandırmak amacındadır. İlk olarak bilgi sistemini inşa ederken yanltan bir yaratıcının olmadığını ifade etmiştir. “Bizdeki Tanrı düşüncesinde var olmak zorunluluğu vardır ve yalnız bununla da bir Tanrı'nın var olduğu kanıtlanabilir” (Descartes, 2004: 59). Descartes öznenin zihnini incelediğinde her şeyi bilen, her şeye gücü yeten son derece eksiksiz bir varlığın fikri olduğunu söyler. Bu eksiksiz varlığın da Tanrı olduğunu ve bu şekilde onun zorunlu olarak var olduğunu kanıtlar. Zihninde olan bu Tanrı fikri olası değil zorunlu ve sonsuz bir varlık fikridir. Tıpkı matematik bilgisinin açık ve seçikliği gibi Tanrı fikri de bu denli açık ve seçiktir. Zihinde yalnızca bir tane zorunlu varlık vardır, böyle olduğu için de Tanrı fikrine daha çok inanılması gerekir. Dahası zihinde bulunan zorunlu varlık düşüncesinin yine zorunlu olarak var olması gereken bir doğa tarafından verilmiş olduğunu bilmek gerekir. Var olduğunu kuşku duyduğu için kanıtlarken, bu idenin de onun zihnine doğuştan verili olduğunu ortaya koymuştur. Daha sonra doğruluğun ya da yanlışlığın bu idelerde değil, insanın yargıda bulunarak yanlışla düştüğünü kanıtlamıştır. Yargıda bulunma, öznenin tamamen kendi iradesine bağlıdır. Böylece Descartes, yanlışlığın tüm sorumluluğunu yaratıcı Tanrı'ya değil, öznenin kendi iradesine bağlamayı başarmıştır. İkincisi, doğuştan getirdiği idelerin Tanrı, zihin vb. ideler olduğunu ve bu idelerin nesnel gerçekliği, diğer idelerden derece olarak en üstte olduğunu da belirtir. Bu idelerin doğal ışıkla kendisine verili olduğunu söyler ve buna göre Tanrı nesnel gerçekliğin en yüksek derecesinde bulunur. Tanrı idesi en yetkin varlığın idesidir. Tanrı'ya en yakın olan ide ise öznenin zihindir. Bir öznenin zihni ne kadar mükemmelse onu yaratan doğa ondan daha mükemmel olmak zorundadır. Özne bu hakikate kendi zihni sayesinde ulaşır.

Descartes'ın Tanrı'nın varlığına ilişkin ilk kanıtı, hiçlikten hiçbir şey çıkmayacağı fikridir. “Biz kendi kendimizin yaratıcı değiliz, yaratıcımız Tanrı'dır ve dolayısıyla Tanrı vardır” (Descartes, 2004: 63). İkinci kanıt da Tanrı'nın en yetkin olduğu, öznenin zihninin yetkin olduğunu kanıtladıktan sonra bu zihni yaratan Tanrı'nın daha az yetkin olması mümkün olmadığı düşüncesidir. Böylece sahip olunan bu yetkin zihnin bir nedeninin olması gerektiği fikrine ulaşır. Sonuç olarak Descartes'ta bir Tanrı idesi vardır. Bu idea kendisinin varlığından çok daha yetkin bir

varoluşa sahiptir. Bu kadar yetkin bir varoluş da ancak Tanrı'ya özgü bir varoluş olabilir.

En üst nesnelliğe sahip olan ilk nedendir. Descartes da tıpkı Aristoteles gibi bir ilk nedeninin olması gerektiğini düşünür. Bir idea bir diğer ideanın nedeni olabilir, ama bu sonsuza dek böyle gitmez. Bir ilk ideanın olması gerekir ve bu ilk idea bütün nesnel gerçekliği içeren bir ilk örnektir. Bu ilk neden bendeki tüm iddiaların üstündedir, dolayısıyla bendeki tüm iddiaların üstündeyse ben bu iddianın nedeni olamam. Sonuç olarak benim dışımda başka bir var olanın olması gerekir.

Descartes, bir maddi bir de Tanrısal tözden⁵ bahseder. Bu Tanrısal töz sonsuz bir tözdür, sonsuz töz hiçbir şeye bağlı olmayan üstün, akıl sahibi, üstün derecede güçlü ve hem benim hem de başka her şeyin yaratılmış olduğu bir tözdür (Descartes, 2015: 63). Descartes sonlu olanı olumsuzlayarak sonsuzluk fikrine ulaşır. Böylece sonsuzluk ancak Tanrı'nın doğasına özgü olabilir. Tanrı'ya ilişkin bir diğer kanıt da, bende sonsuz bir töz fikri var, ben de sonlu olduğuma göre sonsuz töz fikri bana ait bir şey olamayacağıdır. Bununla birlikte zorunlu olarak Tanrı'nın var olduğu sonucu çıkar. Bende bu Tanrı fikri var ki kendimin eksiklerini algılayabiliyorum. Descartes arzularını, ya da kuşku duyduğunu kendinde olan eksiklikler olduğu, böylece de yetkin bir varlık olmadığını kanıtlar. Yetkin bir varlık olarak Tanrı'ya (ya da Tanrı fikrine) kendinde olan eksikleri algılayarak yani kendini olumsuzlayarak ulaşır. Bu fikir her bakımdan açık ve seçiktir. Tanrının sonsuzluğunun doğası gereği benim gibi bir sonlu tarafından tam olarak idrak edilmeyebilir, ancak bende olan sonsuz Tanrı fikri, Tanrı'nın diğer sayısız sıfatlarını idrak edemesem de diğer fikirlerimin arasında en açık ve seçik fikirdir.

Biz eksik varlıklarız, Tanrı ise yetkin bir varlıktır. Descartes Tanrı'nın yetkin olduğunu üç adımda şöyle sıralar: Birincisi, benim bilgilerimin günden güne artması bile benim eksikliğimi gösterir. Bende imkân olarak bulunan her şey Tanrı'da edimseldir. İkincisi, bilğim hiçbir zaman sonsuz olmaz, çünkü ne kadar bilirim bileyim sürekli bilmediğim şeyler ortaya çıkacaktır. Oysa Tanrı'nın bilgisine hiçbir şey ilave olamaz. Üçüncüsü, yetkin bir varlığın imkân dâhilindeki bir varlıktan

⁵ Descartes'ın töz tanımına bakacak olursak tek bir tözün olduğu söylenebilir (Tanrı). Fakat başka açıdan bakılırsa Tanrı, zihin ve beden diye üç tözün olduğunu söylenebilir.

meydana gelemeyeceği ve imkân dâhilindeki bu varlığın hiçlikten değil bir var olandan varlığa gelmesi gerektiğidir. Descartes mükemmel bir Tanrı fikrinin kendisinde bulunduğunu, bu sebepten dolayı zorunlu olarak bir Tanrı'nın var olduğunu kanıtlar. Bu fikir tıpkı kendi varoluş fikri gibi açık ve seçiktir. Dolayısıyla Tanrı fikri de doğuştan gelen bir fikirdir. Tanrı var olmamış olsaydı bu içkin Tanrı fikri de olmazdı. Tanrı tüm noksanlıklardan uzak, yetkin bir varlıktır. Onun yetkin olması, aldatıcı olmasıyla bağdaşmaz, çünkü aldatıcılık bir kusurdur. Tanrı en yetkin kusursuz bir varlıktır. Böyle yargılama yetisini de Tanrı'dan aldığını söyler. Bu yetiyi doğru kullandığımız sürece yanılmayacağız. Ancak eksik bir varlık olduğumuz için yargıda bulunurken bazen yanlış yapıyoruz. Bu yanlışlıklar da insanın özgür iradesinin yanlış kullanımına bağlıdır. Tanrı doğamızı yani zihnimizi kusursuz bir şekilde yaratmıştır. Yapılan yanlışlar bedenden kaynaklanır. Duyularımız aracılığıyla edindiğimiz bilgiler bizi aldatır, dolayısıyla bir şeyin doğruluğunu açık ve seçik bir şekilde algılayamayacağımız zaman o şey hakkında yargıda bulunmamak bizi yanlış yapmaktan kurtarır. Özgür irademizin bu şekilde doğru kullanılması bizi yanlıştan kurtarabilir. Yani Descartes zihinsel algının irade ve karardan önce gelmesi gerektiğini söyler. Yoksunluklarımız yanılmamıza sebep olur, bu yoksunluk da bizden kaynaklanan bir şeydir.

İnsan iradesi Tanrı'ya bağlı değildir. Tanrı'ya bağlı olsaydı doğru ve iyi olurdu. Descartes iradeyi insanın kendi doğasına bağlı olduğunu ve hataları da o özgürlüğü doğru şekilde kullanmayışımıza bağlar. “Yanlışlarımız, istenç alanının anlayış alanından daha geniş olmasından kaynaklanıyor” (Descartes, 2004: 72). Ona göre yanılmamızın nedeni, anlayış (idrak) bilginimizin her zaman daha sınırlı olmasıdır. Tanrı bize sonsuz bir istenç (irade) vermiştir. Bu sonsuz istenç sayesinde özgürce hareket eder. Bu istenç doğru kullanılırsa ona yarar sağlar. Dolayısıyla istencin yanlış kullanılması yanılığa neden olur. Dolayısıyla yanılığın Tanrı'nın bize verdiği mükemmel doğamızla ilgili değil, irademizin özgürlüğünü yanlış kullanmamıza bağlıdır. Ona göre tam olarak anlamadığımız konularda yargıda bulunmamamız gerekir. Bu özgürlüğü kullanarak hata yapmak Tanrı'ya değil, insana bağlı olan bir eksikliktir. Descartes, insanların tam olarak anlamadığı konularda bir karar vermemesi durumunda yanılığa düşmeyeceklerini söyler. Evet, insan eksik bir varlıktır, fakat bir konuda titizlikle düşündüğünde yanılığa düşmeme alışkanlığı edinir. Böylece her

zaman açık ve seçik konularda sınırlandırılmış olur. Açık ve seçik konular kuşku içermez ve kaynağını Tanrı'dan alır. Ona göre bu önlemi alarak yanılmamızı engelleyebiliriz. Bu yöntemle insan hem yanılmamış olur hem de hakikate erişebilir.

Descartes Tanrı'yı her ne kadar öznenen üstün tutmaya çalışsa da, Tanrı fikrine yine öznellik bilinci ile ulaşır. Onun felsefesi açısından öznellik yine önemli bir konuma erişmiş olur. Özne, 'düşünüyorum, o halde varım', Tanrı vb. idelere zihni sayesinde doğrudan sahip olur. Bu ideler açık ve seçik olma ile sıkı sıkıya bağlıdır. Bu nedenle onun 'açık ve seçik' ile ilgili görüşüne bakmak yerinde olacaktır.

1. 3. Öznel Bilgi Kesinliği

Metot Üzerine Konuşma eserinde Descartes, kesin ve sağlam bilgiye ulaşmanın yolunu dört kural halinde sunmuştur. En başa koyduğu kural, doğru olduğu açık ve seçik bir biçimde bilinmeyen hiçbir şeyi doğru kabul etmemek gerektiğidir (Descartes, 1994: 21). Açık ve seçiklik ilkesi onun için vazgeçilmez bir konumdadır. Descartes düşünen bir varlık olarak kendi varoluşunun kesinliğini ortaya koyar. Dolayısıyla bu önerme onun açık ve seçik algıladığı ilk ve kesin bilgidir. Descartes açık ve seçik olgulara içsel bir doğal ışık sayesinde varır. Zihnin doğal ışıkla vardığı şeyler yalnızca açık değil aynı zamanda seçik olarak nitelenirler. Seçiklik ona göre açıklıktan daha üst bir kavramdır. Ayrıca Descartes için 'ben düşünüyorum' veya 'iki üç daha beş eder' gibi yalın önermeler tamamıyla açık ve seçiktir (Cottingham, 1996: 30). Descartes öznenin zihninde açık seçik Tanrı idesine ek olarak açık seçik idealardan oluşan matematiksel doğruların da bulunduğunu söyler. Daha sonra kendisine açık ve seçik idelerden oluşan matematiksel doğruların bilgisine sahip olan öznenin, bu sınırların ötesine geçerek dış dünyadaki şeylerle ilgili bilgilere de sahip olup olmayacağını sorar. Sonuç olarak da ancak dış dünya ile ilgili olarak nesnelerin matematiksel özelliklerini bilebileceğimizi ifade eder. Descartes, matematiksel bilginin hayal gücünün yaratımları olmayan kendilerine ait doğru ve değişmez bir doğruları olduğunu söyler. Mesela bir üçgeni düşünürken böyle bir şey dış dünyada olmasa bile yine de bu şeklin bir özü olduğunu ve yalnızca öznenin zihnine bağlı olmayan ezeli ve ebedi bir gerçekliğinin olduğunu öne sürer. Bu bilgiler şüphesiz doğru olduğu için de hiçlik değildir. Çünkü doğru olan her şey zorunlu olarak bir varoluşa sahiptir. Descartes saf matematiğin konusu olan bu doğruları en kesin doğrular olarak görür. Aynı şekilde

Tanrı'nın varlığı da en az matematiksel doğrular kadar kesindir. Tanrı'nın varoluşunu özünden ayıramayız çünkü Tanrı her bakımdan yetkin bir varlıktır. Varoluştan yoksun olmak Tanrı'nın yetkinliği ile bağdaşmaz, bu çelişik bir şey olur. Dolayısıyla Tanrı'nın gerçekten var olduğu sonucu çıkar. Böylece Descartes'a göre matematiksel ideler ve Tanrı idesi gibi açık ve seçik ideler öznenin zihnine doğuştan gelen idelerdir.

Tanrı idesi açık ve seçiktir. Tanrı'nın mutlak varoluşu onu varoluşsuz olarak düşünmemize engel olur. Bunu bize böyle düşündüren de Tanrı'dır. Tanrı en yetkin olduğuna göre bu yetkinliklerden biri de varoluştur. Dolayısıyla bu mutlak varoluş Tanrı'nın zorunlu olarak var olduğu sonucunu ortaya koyar. Tanrı'nın var olduğuna ilişkin ilk nedeni, Tanrı'dan başka özü varoluşu içeren başka bir şey düşünemiyor olmasıdır. İkincisi, birden fazla Tanrı olamayacağını ve böylece tek bir Tanrı olduğunu onun da ezeli ebedi olarak zorunlu bir varoluşa sahip olduğunu görmesidir. Üçüncüsü de Tanrı'nın hiçbir niteliğinin ondan çıkarılamayacak olduğunu görmesidir. Descartes için artık bütün hakikatler tek hakikat olan Tanrı'nın bilgisinden kaynaklanır. Dolayısıyla artık zihinle kavranan ve matematiğin konusu olan cisimli doğa hakikati de özne için tam ve kesin bilinebilirdir.

Bundan sonra Descartes dış dünyanın bilgisine de ulaşılabilmek için cisimli doğaya yönelir. Duyularımızla algıladığımız yani dokunduğumuz, gördüğümüz cisimlerin aslında gördüğümüzden çok farklı bir şekilde olabileceğini öne sürer. “Mesela bu balmumunu ele alalım; kovanından daha yeni çıkarılmış, henüz balının lezzetini yitirmemiş ve hala toplandığı çiçeklerin rayihası üzerinde. Rengi, biçimi, büyüklüğü, açıkça ortada. Sert, soğuk ve kolayca dokunuluyor; parmaklarınızla şöyle hafifçe vursanız ses veriyor” (Descartes: 2015: 41). Fakat bu balmumunu ateşe yaklaştırdıktan tadı, kokusu, rengi, biçimi kaybolur. Ateşe yaklaşımdan önceki bütün özellikleri kaybolmasına rağmen, değişen özelliklere rağmen yine de aynı balmumu diyebilecek miyiz? Descartes bu örnekle birlikte duyularla elde edilen bilgilere güvenmememiz gerektiğini vurgular. “Sen kimsin?” sorusuna bedenle cevap vermemiz durumunda bu sorunlarla karşı karşıya kalacağımızı ima eder. Balmumu örneğinde de duyularla algılanan özelliklerin hiçbiri kalmadı fakat balmumu bu özellikleri çıkarılınca da hala var. Diğer özelliklerin dışında balmumundan geriye kalan sadece yer kaplayan ve değişebilir olmasıdır. Descartes geriye kalan bu iki özelliği de duyulara ya da hayal gücüne değil de yine öznenin zihninin algılarıyla

bilindiğini öne sürer. Dolayısıyla Descartes için balmumu, görmeyle, dokunmayla, hayalini kurmayla değil, sadece öznenin zihinsel bir bakış açısıyla kavramasıdır. Balmumu karşımızda olduğunda onu gördüğümüzü söyleriz. Descartes bu durumun zihnin yanılgılara düştüğü için değil, gündelik dilin tuzağına düşmekten kaynaklandığını söyler. “Demek ki gözlerimle gördüğümü düşündüğüm bir şeyi aslında sadece zihnimde bulunan yargılama kabiliyetiyle idrak ediyorum” (Descartes, 2015: 44). Descartes, öznenin zihninde bulunan farkındalık ve anlama kabiliyetiyle dış dünyayı bilebiliriz, der. Aslında dış dünyanın da düşünceden başka bir şey olmadığını dile getirir. Artık balmumu onu bütün duygusal özelliklerinden arındırıldı ve sadece öznel bir zihinle algıladığı için daha açık ve seçiktir.

Bu örneğe göre bizim için cisimlerin yalnızca matematiksel özellikleri ya da şekil, hareket ve sayı gibi nitelikleri bilebilmek söz konusu olabilir. Örneğin cisimlerin renkleri, kokuları ya da tatları; yani, bir takım ikincil nitelikleri bizim için önemli değildir. Çünkü bunlarla ilgili olarak açık seçik düşüncelere sahip değiliz. Demek ki canlı ya da cansız ne olursa olsun dış dünyaya ilişkin bilimsel bilgimiz, bu dünyayı yalnızca yer kaplama ve hareket bakımından ele alan matematiksel ya da birincil niteliklerle sınırlandırılmıştır.

Bu örnekle birlikte Descartes bilgi sisteminin temeline yerleştirdiği öznenin daha güvenilir ve kuşku duyulamaz olduğunu açık ve seçik bilgiye sahip olmasıyla bir kez daha kanıtlar. Ona göre, balmumunu bu kadar açık ve seçik algılaması ve onu algılayan kendisi olduğuna göre, balmumundan daha gerçek olduğunu kesinleştirir. Başka bir ifadeyle, balmumunu düşünen zihnin olmaması imkânsızdır. Dahası bu balmumunu daha net bir şekilde anlayabiliyorsa kendini kendi zihni tarafından çok daha net bir şekilde anlar. Çünkü kendi varlığının bilgisine hiçbir dış etken olmaksızın zihni tarafından dolaysız bir biçimde ulaşabiliyor. Dolayısıyla bu kesinlikteki bilgiden asla şüphe edilemez. Descartes var olduğunu kanıtladıktan sonra aslında cisimsel dünyanın bile duyular aracılığıyla değil de öznenin zihniyle algıladığını ortaya koymuş olur. Onun bilme iddiasının kendisi tamamen zihinsel bir şeydir. Cisimsel şeyleri bilme iddiası da öznelliğe bağlıdır. Dolayısıyla bildiğimi düşündüğüm her şey aslında zihninde, yani öznellikte var olan açık ve seçik olan idelerdir. Aslında açık ve seçik bilgilere, yalnızca öznellikte ulaşabildiğimizi ifade etmiş olur.

Descartes için açık ve seçiklik ilkesi zihnin özneliliği bakımından vazgeçilmez bir konumdadır. Çünkü Descartes, düşünen bir varlık olarak özneliliğinin kesinliğini açık ve seçik bilgilerle ortaya koyar. ‘Düşünüyorum, o halde varım’ önermesi, diğer özneler için de geçerli olacak şekilde, açık ve seçik algıladığı ilk ve kesin bilgidir. Descartes’a göre özne, açık ve seçik önermelere sezgi yoluyla ulaşır. Descartes burada özneye doğrudan gelen bilgileri nasıl arttıracak soruna değinmek istemiştir. Ona göre özne, kendisine doğrudan gelen açık ve seçik bilgilere sezgiyle ulaşır, daha sonra bu bilgileri tümdengelim yoluyla artırır. Dolayısıyla Descartes’ın sezgi ve tümdengelim kavramları hakkındaki görüşlerine bakmak konumuzu detaylandırmak açısından yararlı olacaktır.

Descartes, öncelikle açık ve seçik olan matematiğin bilgisiyle özne zihninin nasıl çalıştığını araştırır. Bu araştırmayla birlikte özne zihninde iki temel güç bulunduğunu ve gerçeğin kesin bilgisine ulaşmak için insana açık sadece iki yol olduğunu iddia eder: Açık seçik sezgi ve zorunlu tümdengelim. Sezgi, öznenin zihnine açık ve seçik düşünceleri hiçbir kuşkuyla yer bırakmadan ve dolaylı olarak bilme imkânı verir. Tümdengelim ise sezgi yoluyla bilinen açık ve seçik doğrulardan başka doğrular çıkarma yoluyla bilimizi artırır. Zihin matematikle birtakım bilgileri açık ve seçik olarak kavrayabilir, tümdengelimle de varılan bu açık ve seçik bilgilerle özne olarak bizler zekâmızı geliştiririz. Dolayısıyla zihnimizin hakkında kesin ve kuşku götürmeyen bir bilgiye erişebileceği konularla meşgul olması gerekir. Ona göre yalnızca matematiksel bilgi kesin ve açık bilimdir. Kuşku duyulan her bilgiyle, doğru ya da yanlışlığını kanıtlamayacağımız konularla meşgul olmamız gerekir. Böyle konularla meşgul olmak öznenin bilgisini arttırmaz, aksine bildiklerimizi de kaybettirir. Dolayısıyla yalnızca açık ve seçik bilgilerle meşgul olmamız gerektiğini söyleyen Descartes, bu mevcut bilimler arasında geometri ve aritmetiği örnek olarak gösterir. Gerçeğin bilgisine ulaşmanın iki yolu olarak deneyim ve tümdengelim öneren Descartes, deneyimin çoğu kez yanıltıcı olduğunu ifade eder. Tümdengelim ise asla yanlışla götürmez. Buradan çıkan yanlışlar tümdengelimden değil, öznenin sağlam temele dayanmayan yargılarından kaynaklanır. Bu bilimler aklın birbirinden çıkardığı sonuçlar zinciri ile iş görür. Dolayısıyla hakikati arayan özne, geometri ve aritmetiğe bağlı kalmalıdır. İncelediklerimiz hakkında başkalarının düşündüklerini ya da kendi kuşklarımızı değil açık ve seçik görebildiğimiz veya kesin olarak elde

edebileceğimizi düşündüğümüz şeyi araştırmamız gerekir. Ona göre bilime ulaşmanın tek yolu budur. Ayrıca yapılan eski çalışmalara kendimizi çok kaptırırsak zihnimize birtakım yanlışlar girebileceğini, çünkü yazarın okuyucusunu ikna etmek için her yolu kullandığını söyler. Burada önemli olan matematiğin bütün kanıtlamalarını ezbere bilesek bile kendi başımıza bir problemi çözme kapasitesine sahip değilsek asla bir matematikçi olamayacağımızdır. Dolayısıyla öznenin, problemleri kendi aklını temel alarak çözmesi gerektiğini, başkalarının düşüncelerine hâkim olmak sadece tarih bilgimizi arttırmaktan başka bir işe yaramadığını söyler.

Ona göre bir konu hakkında varsayımda bulunmak da hatadır, hakikate ulaşmayı engelleyen bir diğer konu budur. Bu türden bir engele takılmamak için de sezgi ve tümdengelim kullanılmalıdır. Çünkü sezgi, dikkatli bir zihnin açık algısıdır (Descartes, 2014: 8). Kesin ve açık bir bilgiye ulaşmanın yolu sezgidir. Çünkü sezgi aklın ışığından (doğal ışık) doğmuştur ve güvenilirirdir. Örneğin bir öznenin var olduğunu düşünmesi bir sezgidir. Doğuştan gelen sezgi dışında bilime ulaşmanın en güvenilir diğer yolu ise tümdengelimdir.

Descartes'a göre hakikate ulaşma yolunda sezgi ve tümdengelim yanında bir yöntemin olması da gerekir. Özneler akıllarını sık sık bilinmeyen yollara yöneltirler, bu hatayı engellemek için yöntemli olmak onun için önemli bir yere sahiptir. Ona göre hakikati hiç aramamak yöntemsiz bir şekilde aramaktan daha iyidir. Çünkü düzensiz çalışmak zihni köreltir. Descartes'ın yöntemi, yanlışın doğru olarak varsayılmadığı, bilgisini kademe kademe arttırarak ulaşabileceği her bilgiyi elde edebileceği kesin kurallardır. Yanlış doğru kabul etmemek için de sezgiden yararlanılması gerekir. Tümdengelim ise bize nasıl çalışmamız gerektiğini gösterir. Bu iki yol dışında dışarıdan gelen her şey aklın saf ışığının kararmasına neden olur. Geometri ve aritmetik Descartes'a göre özne zihninin ilk yararlı bilgileridir. Bunlar özne zihninde başka yöntemlerin oluşmasını sağlarlar. Descartes'ın bilimsel incelemesinde açık ve seçik bilgi olan matematiği en başa koymasının nedeni de budur. Benimsediği matematiğin tüm gerçeklerin kaynağı olduğunu ve diğer öğrenme yollarından üstün bir özelliği var olduğuna inanır. Çünkü dolaylımsız olduğu için özne bu bilgiye daha kolay ulaşır. Diğer tüm bilimlerin de anahtarıdır.

Yöntemli olmanın bir diğer kuralı ise, öznenin birtakım gerçeklere varmak için yönelmek zorunda olduğu konuların sırasını ve konumunu belirlemektir. Bunu sürdürebilmek için ise güçlük içeren ve muğlak önermeleri aşamalı olarak daha basite indirmek, sonra da bunların sezgisinden hareket ederek aynı şekilde diğer önermelerin bilgisi de varmaktır. Descartes öncelikle en basit olandan başlamak gerektiğini söyler. Bu basit şeyleri üstü kapalı olanlardan ayırmak ve incelemeyi belli bir düzen içerisinde izlemek için, bazı gerçeklerden başka gerçekleri çıkardığımız her konu dizisinde önce en başta olanı bulmak ve tüm diğer konuların bu en basit olandan az çok ya da eşit biçimde nasıl uzaklaştığını anlamak gerekir. Bu yol bir varlığın diğeriyle tanınmasını öğretir. Dahası, bir sorunla karşılaşınca incelenmesi gereken konuların ne olduğu ve nasıl incelenmesi gerektiğini öğretir. Çünkü ona göre var olan en basit şey, aynı zamanda en kolay olandır. Dolayısıyla öznenin bir sorunun çözümüne en basitten başlaması gerekir; bunlar mutlak ve görelî olarak ikiye ayrılır. Mutlak olan, basit ve ayrıştırılamaz bir unsura sahiptir. Görelî olan ise, mutlak olana bir yönüyle bağılı olan, ondan elde edilen bir şeydir. Bu ilişkiler bağıntı oluşturarak mutlakdan uzaklaşırlar. Dolayısıyla bu bağıntıların oluşturduğu düzenin sırayla incelenmesi gerekir. Böylece en mutlak olana ulaşılır, en mutlak olanın doğası bize dolaylı olarak doğrudan geldiği için daha basittir. Böylece her zaman mutlak olan aranmalıdır. Sonuç olarak yapılması gereken, varlıkları kendi doğalarına göre değil, birini diğeri aracılığı ile sırasına göre incelemektir. Sezgi ve tümdengelim bunun için önemlidir. Descartes, neden-sonuç ilişkisi içinde de ilk önce nedenini bilmek gerektiğini, ikinci olarak da içimizde doğuştan var olan ışığın öğelerini gözlemlemek gerektiğini söyler (Descartes, 2014: 14-15). Bunlar da en basit şeyler olduğu için çıkarımlar buradan elde edilir. Böylece bu çıkarımlar öznenin en basit önermeden ne kadar uzak olduğunu anlamasını sağlar.

Öznenin bilimi tamamlaması için amacına kesintisiz ve düzenli bir düşünce hareketi ile bağılı olan tüm konuları baştan sona incelemesi, sonra da yöntemli bir sıralama içinde bunların dökümünü yapması gerekir (Descartes, 2014: 21). Descartes, açık ve seçik olan ilkelerden doğrudan türetilmeyen şeylerin kesin gerçeklerin arasına yerleştirilen bilmesi için tümdengelimden çıkarılan sonuçların olması gerektiğini söyler. Bellek bunu bütün olarak göstermez, dolayısıyla tümünü bir bakışta algılamak için çok kez gözden geçirilmelidir. Burada sıralama ve tümevarım sayesinde sorunlarla

ilgili her şey dikkatlice ve doğru bir şekilde araştırılır. Bu sıranın izlenmesine rağmen, doğru bir sonuca varılamıyorsa, o zaman öznenin zekâsını aşan bir sorun olduğunu söyler. Saf sezginin dışında özneyi doğruya götüren yollar, eksiksiz bir sıralama ve tümevarım yöntemidir. Tümevarım yöntemi, bir çözüm üretildiğinde bu çözümü diğer benzer konularda da kullanılabilmesini sağlar. Böylelikle şeyleri tek tek incelemeye gerek kalmaz.

Hakikati arama yolunda araştırmanın düzeninin olması da gereklidir. Göreli olandan mutlak olana geçişte o sırayı oluşturan şeyleri adım adım incelemek gerekir. Ona göre bu kural gözden kaçırılırsa, araştırmacı aradığına hiçbir yolla varamaz. Deneyime de sadece basit ve mutlak konularda güvenebilir. “Bir kişi, insan aklının erebildiği tüm bilgisel gerçekleri konu edinerek incelemeye niyet ederse... verdiğim kurallara göre bilmesi gereken ilk şeyi bulur: Zeka” (Descartes, 2014: 21). Diğer konular koşulsuzca ona bağlıdır. Sonra zekâ dışındaki bilgi edinme yollarını ele alarak, bunların sadece hayal gücü ve duyular şeklinde ikiye ayırır. Böylece gerçeğe varmak için bu üç yolu gözden geçirerek özne en iyi yola varacaktır. Descartes’a göre zekâmızın yeterliliği hakkında sürekli bir kararsızlık içinde bocalamamak ve sonuçsuz kalmamak için, bilgeliğe ulaşmaya çalışmadan önce öznenin aklının ulaşabildiği bilgileri kendisine sorması gerekir. Öncelikle bu yol için ihtiyaç duyduğu aletleri bulunması gerekir. Bunun içinse, başkalarının sorunlarını çözmeye çalışmamalı, hakikate ulaşmak için bu kurallardan yararlanmanız gerekir. Böylece özne, bilgisinin ne olduğunu ve sınırlarının nereye kadar uzandığını bilir. Öznenin aklının ne noktaya kadar gittiğini test etmeden yapılan her araştırma ona göre anlamsızdır. Öznenin kendine koyduğu bu sınır onu aşan şeyler hakkında yargıya varmaktan alıkoyar. Kısaca aklımızın sınırlarını çizmemiz gerektiğini söyler.

Aklın tüm güçlerini en basit ve en önemsiz görünen şeylerin üzerine yöneltmek gerektiğini söyler. Biz bu yöntem ile gerçeği açıkça ve belirgin bir şekilde görme alışkanlığı edinene kadar orada uzun zaman vakit geçirmeliyiz. Bu görme biçimi de açıkça sezgidir. Zihnimizi her noktaya dikkatlice yöneltme alışkanlığı, en küçük şeyleri bile kolaylıkla görebilmemizi sağlar. Ayrıca zihni bölmeden bütün konulara bir bütün olarak yönlendirmeniz gerekir. Kolaydan zora gitmek ve zor olana daha güzelmiş gibi bakılması ona göre hatadır. Dahası, bilimin yüce ve zor konularla değil; sade ve basit konularla ilgilenmesi gerekir. Böylece öğrenmenin en büyük mutluluğu

başkalarının kanıtlarını okumak değil, öznenin o bilimi kendisinin kafa yorup bulmasıdır. Hiçbir gerçeği körü körüne kabul etmemek Descartes felsefesinin ana kuralıdır. Bu kuralı uygulamak kendimizi keşfetmeye ve akli daha çok çalıştırmaya yarar. Ona göre akıl çalıştıkça gelişir ve büyür.

Sezgi aracılığıyla bazı önermeleri fark ettikten sonra eğer bu önermelerden başka önermeler çıkarabiliyorsak, düşüncenin her hareketini onu bir an bile kesintiye uğratmadan izlemek, aralarındaki karşılıklı ilişkileri düşünmek ve her seferinde mümkün olan en fazla sayıdaki ilişkiye bir defada açık seçik akıl erdirmek yararlıdır; bilimimize daha fazla kesinlik ve aklımıza daha fazla uzam bahşetmenin yolu budur (Descartes, 2013: 25).

Descartes, bir şeyi diğerinden çıkarma yönteminin tümdengelim yoluyla yapıldığını düşünür. Çünkü tümdengelim yoluyla önerme, açık ve bütün olarak görülür. Tümdengelim hareketi değil, bir hareketin sonucunu gösterir. Akıl tarafından bütünüyle anlaşılmaz. Yalnızca kesinliği belleğe bağlıdır ve bellek en sonunda bir tek yargı oluşturur ve onu saklar. Hakikate ulaşma noktasında bunların iki önemli rolü vardır: Birincisi, olgu sezgi sayesinde kesin bir şekilde öğrenilir. İkincisi ise başka sonuçları ortaya çıkarmak için akli yatkın kılar. Buradan da görüldüğü gibi hakikate ulaşma ve onu geliştirme yolunda Descartes için zihin, dolayısıyla da öznellik ön plandadır. Kuşkusuz zihin, bir öznenin zihnidir. Buradan hareketle Descartes'ın öznellik felsefesi yapıldığı söylenebilir.

1. 4. Zihin-Beden Düalizmi

1. 4. 1. Zihin ve Bedenin Doğası

Descartes'a göre zihin ve beden, aralarında hiçbir ortaklık bulunmayan iki ayrı töze sahiptir. Onun tanımına göre töz, ancak kendine gereksinen bir şeydir (Descartes, 2004: 81). Bu tanım, Descartes'a göre, sadece Tanrı'ya uymaktadır. Fakat bu ad aynı zamanda yaratılmış olan zihin ve bedene de verilebilir. Çünkü onlar da yaratılmış herhangi bir şeyin yardımı olmaksızın var olabilirler. Descartes, zihin ve bedenin kendilerine özgü temel özellikleri olduğunu söyler. Fakat zihin ve beden birbirinden tamamen farklı oldukları için farklı tözlerdir ve bu tözlerin özellikleri de birbirinden farklıdır. Zihin tözünün ana özelliği düşünce, maddi tözün ana özelliği ise uzamdır.

Descartes'ta aslında üç tane töz vardır. Bu üç tözden birisi Tanrı'dır. Fakat Tanrı yaratılmamış töz olduğu için zihin-beden doğasının dışında tutulur. Descartes, bu tözleri özenle birbirinden ayırdığımız zaman bunlara ait fikirler edinebileceğimizi

söyler. Ancak Tanrı tözü ile ilgili olan her fikre sahip olamayız. İnsan aklı onun tam bilgisine ulaşamaz. Yalnızca Tanrı'nın varlığına ilişkin açık ve seçik bir fikre sahip olabilir. Nitelik (keyfiyet), san (sıfat) vb. şeyler töze bağlı özelliklerdir. Fakat Tanrı'da biçim ya da tarz yoktur; yalnızca sanlar vardır (Descartes, 2004: 84). Descartes her zaman aynı şekilde bulunan şeye san adını verir. Ona göre maddeye bağlı olan sanlar süre ve harekettir. Süre ve hareket her zaman birlikte algılanırlar. Düşüncemize bağlı sanlar ise sayılar ve tümellerdir. Tümeller, aralarında belli bir bağ bulunan birçok özel şeyi düşünmek için aynı fikri kullanmamızla oluşur.

Descartes'ta üç tür ayırım vardır: (1) Gerçek ayırım, (2) Biçim ayırımı ve (3) Us ayırımı. Ona göre gerçek ayırım, bir tözü tek başına açık ve seçik olarak düşündüğümüz zaman iki tözün birbirinden ayrı olduğunu bilmemizdir. Dolayısıyla düşünürken maddi tözü dışarıda tutarız. Bu durum doğası ve özü düşünmek olan bizim gibi varlıkların, maddi her tözden ayrı olduğumuzu gösterir. Her ne kadar Tanrı bir zihinle bir bedeni olabildiğince birleştirse bile bu birleşmeye rağmen birbirinden gerçek anlamda ayrıdırlar (Descartes, 2004: 87-88).

Zihinsel töz ve maddi tözü birbirinden kesin bir biçimde ayıran Descartes, zihinsele ait olan özellikleri, zekâ, istenç, tüm bilme ve isteme biçimleri olarak; maddesele ait özellikleri ise, nicelik, uzam, şekil, devinim ve bölünür olmaları ile ayırımı belirler. Salt düşünce tözünden gelmeyen şeyler; yemek, içmek, istek, kırgınlık, vb. şeyler iken, maddi duyumdan olan şeyler de; ışık, renk, ses, koku, tat, ısı vb. şeylerdir. Bunlar zihinde olmayan özelliklerdir. Zihin ona göre salt gerçekliktir. Bunun gibi diğer bazı gerçekler ise, yoktan bir şey yapılamaz, aynı şey aynı anda hem var hem de yok olamaz, düşünen düşünürken var olmaktan geri kalmaz, önermeleridir. Ona göre bunlar düşünceden dışarıda değil, gerçeklerdir (Descartes, 2004: 80). Descartes, insanların bu gerçekleri bilememesinin nedeni olarak, çocukluğumuzda bedenimizin düşüncelerimizi körelttiği, dolayısıyla her konuda aşırı yargıda bulunulduğu için belleğin birçok önyargıyla dolu olmasıyla bağlantılı olmasını gösterir. Ona göre önyargılardan kurtulmak için bu açık kavramları tek tek gözden geçirmemiz gerekir.

Descartes zihnin yanında maddi şeylerin de var olduğunun farkındadır. Fakat maddi doğa ile zihnin doğası birbirinden farklı özellikler taşır. Dolayısıyla iki farklı

tözün bilgisine ulaşmak için de yine farklı yollardan gitmek gerekir. Bu bilgilere ulaşmak için bilen olarak özne ve bilinmesi gereken şeyler vardır. Yani onları öğrenmek için zekâyâ ve hayal gücüne, duylara ve belleğe ihtiyacımız vardır. Fakat bunların en önemlisi zekâdır, çünkü gerçeği kavrama yetisine sahiptir. Descartes zekâ dışında diğer araçlardan da yararlandığımızı söyler. Önemli olan, araştırılması gereken konularda öncelikle bir anda karşılaştığımız konular, hangi konuların diğerleri aracılığıyla bilindiğini ve hangi konuları diğerlerinden çıkarıldığını görmemiz gerektiğidir.

Descartes, insan zihni ve bedenin doğasının araştırmasında, insan zihninin bedeni biçimlendiren bir şey olduğunu öne sürer. “Bütün dış duygularımız bir dereceye kadar bedenin parçalarıdır” (Descartes, 2004: 27). Descartes, duygularımızı nesnelere yönetmemize rağmen edilgen olduklarını söyler. Burada bal mumu mühründen örnek verir. Bal mumu yalnızca bir iz taşır. İşte dış dünyadaki nesneler de mührün balmumunu değiştirdiği gibi insan bedeninin dış biçimini değiştirir. Bu değişim nesnelerin sertliği, sıcaklığı ya da soğukluğundan bile meydana gelebilir. Duyulara da tıpkı bu bal mumu gibi şekiller daha kolay yansır. Çünkü hem çok yaygın hem de basittirler. Rengin gerçek olduğunu varsaysak bile, onu yine uzamlı bir şey olarak düşünürüz, onu temsil eden yine renkli bir nesne olur. Kimin rengi hangi renk ya da hangi nesne olarak düşündüğü önemli değil; önemli olan herkesin onu şekil olarak düşünmesidir.

Hayal gücü beden tözüne ait bir özelliktir. Bedenin bu özelliği ile nesneler hakkında bilgi sahibi olunur. Sonsuz sayıda şekil nesnelerin farklılığını ifade eder. Duyularımız nesne tarafından harekete geçirilir. Bu hareketi kabul eden beden (şekil) ‘ortak duyu’ bölümüne taşınır. Bedenin bölümleri birbirine bağlıdır, tıpkı kalemle bir şey çizilince kalem bütünüyle hareket ettiği için kalemin üst kısmında o şeyin çizildiği gibi. Duyularımıza gelen bu fikirler hayal gücüne yerleşir. Ona göre hayal gücünün birçok şekle sahip bölümleri vardır. Bu fikirler uzun süre saklandığında ona bellek adı verilir, sınırları harekete geçiren sinir kökleri, bu fikirleri taşıyan hayal gücünü içeren beyin vardır. Descartes’a göre beden, akla hiçbir şekilde ihtiyaç duymadan, tüm ihtiyaçlarını bu şekilde karşılayabilir. Bu ihtiyaçlar bedenin doğası olan hayal gücü ile karşılanır. Hayvanlarda da böyle olduğunu söyler. Descartes’a göre hayal gücü, “şeyleri tam olarak bilmemizi sağlayan bu gücün saf bir biçim ne tinsel olduğuna, bedende karan kemiklerden ve ellerin gözlerden ayrı oluşundan daha az ayrı

olmadığına... onun tek ve özdeş olduğuna inanmak gerekir” (Descartes, 2014: 28). Bedenin doğasına ait olan hayal gücü, çeşitli biçimleri içerir. Hatırlama, hayal etme, anlama, bellek onun biçimleridir. Hayal gücü tüm bunları içerdüğinden dolayı da akıl olarak adlandırılır. Ona göre duyular hayal gücü üzerine etki yapar; hayal gücü de nesnelerin üzerine etki oluşturur, zekâ ise hayal gücü tarafından hareket ettirilir ve üzerinde etkili olur. Bu hayvanlarda da bulunan hayal gücünün aynısıdır. Ona göre zekâ maddi şeylerle ilgilenmediği için de bunlardan medet umması boşunadır. Dolayısıyla zekânın kesintiye uğramaması için duyulardan etkilenmeden hayal gücünü mümkün olduğunca her etkiden uzak tutmak gerekir. Ancak cisimsel bir şey incelenmek isteniyorsa hayal gücünün bu nesneyi dış duyulara sunması gerekir.

Descartes zihnin ve bedenin doğalarının araştırmasında basit şeylerin kavramlarını birleşik şeylerden ayırt eder. Ona göre bir cisim doğası gereği basittir. Çünkü maddeselliğe, uzama ve şekle sahiptir. Bu ögeler hiçbir zaman birbirinden bağımsız olamaz. O halde basit şeyler ya zihinsel ya da maddidir. Zihinsel olan şeyler, maddi bir şeyin yardımı olmaksızın doğuştan gelen bir ışık sayesinde tanınır. Bunları akıl sayesinde tanırız. Fakat biçim, uzam, hareket gibi şeyler maddidir. Basit şeyler kendiliğinden bilinir. Aslında basit şeylerin hepsinin bilgisine sahibiz, çünkü onlar zihin sayesinde doğrudan özneye verilir. Ona göre basit şeyler aralarındaki bağlantı ya zorunlu ya da olumsaldır. Örneğin şekil uzama, hareket süreye bağlıdır. Bunları birbirinden yoksun olarak düşünmek mümkün değildir. Bu bağlantı böylece zorunludur. Şeyler bu anlamda birbirine bağlı olmadıkları zaman olumsal olurlar. Descartes çoğu önermenin birbirine zorunlu olarak bağlı oldukları halde çoğu kişinin onları olumsal olarak nitelendirdiklerini söyler. “Örneğin; varım, öyleyse Tanrı var; anlıyorum, öyleyse bedenimden ayrı bir ruha sahibim” (Descartes, 2014: 31). Descartes için bunlar birbirine zorunlu olarak bağlı olan önermelerdir. Ona göre biz, bu basit ve birleşiklerin dışında hiçbir şeyi anlayamayız. Duyular sayesinde birleşik olanları bilebiliriz. Ancak duyular her zaman şeylerin gerçek şeklini yansıtmazlar. Örneğin sarılık hastalığına yakalanmış bir kişi her şeyin sarı olduğunu zanneder, gözü onu bu şekilde yanıltır.

Nesneler duyulara, duyulardan hayal gücüne gelir. Bedenin doğası olan hayal gücüne bozulmuş olarak da gelebilirler. Böylece kişi hayal gücünün ona sunduğu sarı nesnelerin gözün bir kusuru değil de nesnelerin gerçekten sarı olduğuna inanır. “Üstün

güç hiçbir zaman aldatmaz, özgür irade nadiren, hayal gücü ise hemen hemen her zaman aldatır” (Descartes, 2014: 32). Dolayısıyla tahminlerimizle birleştirdiğimiz kavramları doğrular olarak değil de olasılıklar olarak ele aldığımız zaman bu kavramlar bizi yanıltmaz. Descartes öznelliği burada da vurgulamaktadır. O, farklı kişiler arasında, farklı algı içeriklerinin oluşmasını özellikle açıklamış olur.

Maddi şeyler matematiğin alanına girdiği için açık ve seçik bilgilerdir. Zihin, maddi şeylere yönelince hayal gücüyle onların varlığını algılar. Hayal gücü bir cismi algılama yetisidir. Fakat hayal gücü ile salt anlama, yani zihinle kavrayış birbirinden ayrıdır. Özne hayal etmek için özel bir çaba gösterir, fakat salt anlama ile hiçbir çaba olmaksızın o şey kolaylıkla kavranabilir. Descartes bu ayrımı yaparak hayal gücü ile zihinsel düşünceyi kesin olarak birbirinden ayırır. Çünkü özne, zihinsel düşünceye özel bir çaba harcanmadan ulaşılabilir. Dolayısıyla hayal gücü zihnin özüne bağlı değildir. Zihin bir şeyi anlarken dolaysız bir şekilde, içe bakış yöntemi ile kendisinde olan mevcut fikre ulaşır (Descartes, 2004: 102). Fakat bir şey hayal ederken bedene bağlı yani duyularla elde edilen fikre ulaşılır. Bu fikre dolaylı yoldan ulaşıldığı için de zihnin özünden gelen fikir kadar kolay ve berrak anlaşılmaz. Descartes’a göre bu hayalde canlandırma salt anlama yetisine değil; bedene ait bir özelliktir. Matematiğin konusu olan cisimlerin yanında renkler, sesler, acı vb. başka şeyler de duyular yoluyla hayal gücüne gelmiştir. Özne, duyular yoluyla bir bedene sahip olduğumuzu bilir, aynı şekilde başka bedenlerin de olduğunu yine bu yolda bilir. Acı, haz, açlık, susuzluk, ışık, renk, koku, tat vb. bu hisler bedene aittir. Bu fikirler öznenin dışında olan cisimlerin oluşturduğu fikirlerdir. Dolayısıyla duyularla elde edilen fikirlerdir. Salt zihinle edinilen fikirler bunlardan daha canlı ve anlaşılırdır. Duyularla elde edilen fikirler net ve anlaşılır olmadıkları için salt zihne bağlı değil, öznenin dışında olan fikirlerdir.

1.4. 2. Zihin- Beden Düalizmi

Descartes hakikate ulaşmak istediği için bütün geleneklerden şüphe etmiştir. “Fakat her şeyin yanlış olduğunu bu şekilde düşünmek istediğim sırada, bunu düşünen benim zorunlu olarak bulunan bir şey olmak gerektiğini fark ettim. Ve şu; düşünüyorum öyleyse varım” (Descartes, 1994: 33). Descartes bu akıl yürütmeyi felsefesinin ilk ilkesi olarak kabul eder. Bu aynı zamanda en radikal şüphecilerin bile

sarsamayacağı bir ilkedir. Bunun böyle olmadığı, düşünen hiçbir zihin söylenemez. Dolayısıyla bu kadar güçlü ve güvenilir bir bilgiyi bilgi sisteminin temeline oturtur. Descartes temele koyduğu bu ilke ile hiçbir bedene ya da bir dış dünyaya ihtiyacı olmaksızın sadece zihni sayesinde varlığını kanıtlamıştır. O kadar güçlü bir ilkedir ki bu, düşünmekten bir an için vazgeçse, var olmayacağını ifade eder. Descartes'ın varlığı, dış dünyaya bağlı olmayan özü sadece düşünmek olan bir varlıktır. Dolayısıyla beden de maddi bir şey olduğu için zihin ve bedeni tamamıyla birbirinden ayırır. 'Düşünüyorum, o halde varım' ilkesi meşhur Zihin-Beden düalizminin başlangıç noktasıdır. Düalizm, "doğaları kökten bir biçimde karşıt olan iki ayrı tözün, zihnin (veya düşünen tözün) ve bedenin (veya uzamsal tözün) var olduğuna dair Descartesçı düşünceye verilen standart bir etikettir." (Cottingham, 1996: 129). Dolayısıyla zihin ve beden karşılıklı olarak birbiriyle uyuşmayan iki ayrı tözdür. Özne, varlığını zihniyle kanıtlayarak bedeni tamamen devre dışı bırakır. Descartes'a göre zihni bilmek bedeni bilmekten daha kolaydır; fakat insanlar maddi şeylerin ötesine geçemedikleri için bu fikre inanmazlar. Oysaki zihin ya da düşünce maddi olmadıkları için asla dış dünyada bulunmazlar. Dolayısıyla da bu fikirlere bedenle ulaşamaz. Zihindeki fikirler özneye doğrudan verilir. Böylece burada öznellikten kaçınmak imkânsızdır. Çünkü bilgiler Descartes için dışarda değil, öznenin zihninde yer alır. Descartes bu ilkesinin açık ve seçik mükemmel bir bilgi olduğunu görür ve şüphesiz bilmenin, şüphe etmekten daha mükemmel bir şey olduğunu ifade eder.

Descartes'a göre, başka bedenlerden ayrılabilirim, fakat kendi bedenimden ayrılamam. Çünkü bütün hisleri o bedenin içinde algılıyorum. Descartes zihnine gelen şey ile bedeninde oluşan bir dürtünün hiçbir ilişkisi olmadığını söyler. Çünkü duyuların onu yanıltabileceğini bir kere anlamıştır. Dolayısıyla bedende olan bir şeyin hiçbir şüphe duymayan salt zihinsel bir şeyde olması mümkün değildir. Böylece zihin ve bedenin kesin bir şekilde ayrı olmaları gerekir. "Hatta çoğu zaman vücudumuzun bir yerinde acı duyduğumuza inanarak yanılıyoruz" (Descartes, 2015: 92). Descartes düşüncesinin kanıtı olarak, zamanında bir bacağını ya da bir kolunu kaybetmiş insanların kaybettikleri organların yerinde bazen acı hissettiklerini duyduğunu söyler. Öyleyse insanlar acı duyduğunu söylerken gerçekten acı duyduğundan emin olamaz. Dahası, varlığının kaynağının zihin olduğunu bilmeden önce kendi doğası olduğunu sandığı bedeni, ona çok doğru gelen konularda bile yanılgıya düşürmüştür. Varlığının

kaynağının zihin olduğunu öğrenince de duyularla edindiği bilgileri kabul etmemeye başlamıştır.

Descartes'a göre, Tanrı her şeyi bizim anlama kabiliyetimize göre yaratmıştır. Fakat anladığımız bazı şeyler diğerlerine göre daha açık ve seçiktir. Böylece şeylerin birbirinden ayrı olduğu kavranabilir. Descartes burada yavaş yavaş zihin ve beden ayrımını ortaya koyar. Zihin ve beden Tanrı tarafından ayrı yaratılmıştır. Böylece yalnızca düşünen bir varlık olduğunu, bunun haricinde doğasına ait hiçbir şey olmadığını öne sürer. Ona göre biz sadece özünde var olan varlıklarız. Zihnin özünün de düşünmek olduğunu söyleyen Descartes bundan başka hiçbir şeyin özüne dâhil olamayacağını düşünür. Fakat bunun yanında yer kaplayan bir şey olduğunda farkındadır. Yani ona sımsıkı yapışmış bir beden olduğunu kabul eder ama beden onun var oluşunun nedeni değildir. Varoluşunu bedenden kesin olarak ayrı olan, kendisi ile ilgili açık ve seçik bir fikre götüren bir zihne borçludur. Beden olmadan da varoluşunu sonsuz bir şekilde sürdürebilir.

Bunun yanı sıra Descartes bazı değişik düşünme yetilerimizin olduğunu söyler. Bunlar, hayal etme yetisi ve hissetme, yani duyularla algılama yetisidir. Fakat bu yetiler Descartes için ikinci plandadır. Birinci planda olan yeti kendine açık ve seçik olarak anladığı düşünme yetisidir. Bu düşünme yetisi olmadan diğer yetileri anlayamaz. Fakat bu ikinci yetiler olmadan da zihni ile kendisini açık ve seçik olarak anlayabilir. Aynı zamanda bu zihinle de diğer yetilerin kendinden ayrı olduğunu kavrayabilir. Descartes için ikinci yetiler olsa olsa bir tözün ilinekleri olabilirler. Bir beden biçimi, hareketleri, hayal etme yetisi ve hissetme yetisi beden tözüne ait ilineklerdir. Descartes tözü de düşünen ve maddi töz olmak üzere ikiye ayırır. Dolayısıyla maddi tözün ilinekleri asla düşünce içermez. Ben hissetme yetimle hiçbir düşünce yetisi olmaksızın bir nesneyi algılayabilirim. Dolayısıyla bunları düşüncem üretmiyorsa benim dışımda olan bir tözde bulundukları sonucu çıkar. Bu tözde bu fikirler nesnel ve biçimsel olarak mevcuttur.

Tanrı tarafından bize verilmiş bir doğaya sahibiz, bu doğada bir beden var ve biz bu bedende acı, açlık, susuzluk, vb. şeyleri hissederiz. Bunların doğru olduğundan şüphe edilemez, aynı zamanda bu doğa bize, ona sımsıkı bir şekilde kenetlenerek, onunla tek bir varlık oluşturacak şekilde bizimle kaynaşmış bulunmaktadır. Böyle

kaynaşmış olmasaydı, “düşünen bir varlıktan başka bir şey olmayan ben” bedende oluşan bir acıyı hissetmezdi. Descartes açlık ya da susuzluk gibi hislerin zihninin bedenle birleşmesinden oluşan bir takım bulanık düşünme biçimleri olduğunu söyler. Yani zihin ile beden birbiriyle hiç kaynaşmamış olsaydı “tıpkı bir denizcinin gemisindeki herhangi bir hasarı gözüyle görerek algılaması gibi” yani hiçbir acı duymadan algılamış olurdu (Descartes, 2015: 114). Fakat insan bir tür acı duyduğu için durum gemicinin durumu gibi değildir.

Duyu algıları, aklın süzgecinden geçirilmeden dış dünyadaki cisimlerin özünü bize doğru bir şekilde aktaracakmış gibi kullanılmaktadır. Sonuç olarak duylarda oldukça bulanık ve karmaşık bilgiler sunulmaktadır; hâlbuki zihninin bir parçası olan beden, neyin yararlı neyin zararlı olduğunu açık ve seçik olarak bildirebilme yetisine sahiptir. Fakat net bir biçimde algılanabilmeleri için zihne ihtiyacı vardır. Çünkü Tanrı son derece iyi olduğu için bizi yanıltacak bir doğa vermemiştir. İnsan doğasının yargılarla yanlışlaşması düşmesi de sınırlı bir yetkinlikte donatıldığı içindir. Tanrı’nın doğamızı aldatabilir özellikle kılması onun iyiliği ile çelişir. Descartes Zihin-Beden ayrımını daha net bir biçimde açıklamak için bedenini bozuk bir saate benzetir. “Çarklardan ve ağırlıklardan ibaret bir saat, bozuk şekilde imal edilirse de ve zamanı onu yapan sanatkârın istediği şekilde her an doğru göstermese de, yine de doğasının gerektirdiği bütün yasalara harfiyen uyar” (Descartes, 2015: 119). Descartes insan bedenine benzettiği saat örneği ile insan bedeni için anlatmak istediğini çok açık bir şekilde vurgulamıştır. Aynı şekilde insan bedeninin de kemiklerden, sinirlerden, kandan oluşan bir makineden ibaret olduğunu düşünür. Dolayısıyla bu makine zihin olmaksızın da tıpkı bozuk bir saatin yaptığı hareketleri yapabilir. Fakat insan doğasına bir zihin dâhil olunca bir makineden ibaret olmayacaktır. Aynı şekilde bir insan tıpkı bozuk bir saat gibi ona iyi gelmeyecek bir harekette bulunabilir, dolayısıyla bozuk saat gibi amacına uygun davranmamış olur.

Descartes zihin ile beden arasındaki bir diğer farkın da bedenın sonsuzca bölünebilir iken; fakat zihninin hiçbir şekilde bölünemez olduğunu ifade eder. Zihninin içe bakış yöntemi ile tek parça olduğunu görürüz, fakat insan bedeninden herhangi bir organı eksilse yine de zihninden hiçbir şey eksilmez. Zihni parçalara ayıramayız, zihninin bütün yetileri bir ve aynı zihne bağlıdır. Descartes ayrıca yer kaplayan bir şeyin

parçalarına ayırmadan anlayamayacağımızı söyler. Bedenin bu bölünebilir olma özelliği bile ona göre zihnin bedenden tamamen ayrı olduğunun bir göstergesidir.

Descartes bedenin doğası gereği bir organı hareket ettiriyorsa onun uzağındaki diğer organın da ona bağlı olarak hareket ettirebilir olduğunu söyler. Bunu da şu örnekle açıklar; “Örneğin A, B, C, D noktaları olan bir telin son D noktası çekildiğinde ilk A noktası nasıl hareket ediyorsa, ortadaki B ya da C noktaları çekildiğinde ve son D noktası hareketsiz kaldığında da aynı şekilde hareket edecektir” (Descartes, 2015: 122). Descartes benzer bir mantıkla, bedenin herhangi bir organında duyulan acının da sinirler aracılığıyla beyne iletildiğini söyler. Bununla birlikte beyinde bir uyarılmaya yol açar. Zihin bir acının ayakta olduğunu hisseder, fakat acı zihne gelene kadar birçok organın üzerinden geçen sinir aracılığıyla hissedilmiştir. Dolayısıyla o acının tam olarak ayakta meydana geldiğinden emin olamayız. Descartes böylece tüm duyuşal hislerden net olarak bilgi sahibi olamayacağımızı öne sürer. Zihin ile bedenin net olarak birbirinden ayrı olduğunu bu örneklerle bir kez daha kanıtlamış olur. Yine de zihinde duyulan bu uyarılma beden sağlığının korunmasına katkı sağlar.

Metot Üzerine Konuşma adlı eserinde Descartes, akıllı ruh ve hayvansal ruh ayırımına gider. Ona göre hayvanlarda akıl denen bir yeti yoktur, çünkü insana ait hiçbir işlevi yerine getiremezler. Bu işlevler ancak zihin ve bedenle birleşmiş olan insanda mevcuttur. Descartes düşüncesini kanıtlamak için eserinde canlı anatomisini uzunca anlatır. Sonuç olarak ruhları, akıllı ruh ve hayvansal ruh olarak ikiye ayırır. Hayvansal ruhları ince bir yele ya da şiddetli bir aleve benzeten Descartes, onların vücutta sinirler aracılığıyla kalpten beyne gittiğini ve böylece bütün vücutta dolaşımları sağladıklarını ifade eder. İnsan bedeni ile hayvan bedeni aynı anatomide olduğu için, insan bedeninin içinde de hayvansal ruhların bulunduğunu söyler. Hayvansal ruhlar sinirler aracılığıyla insan bedenindeki istekleri beyne ulaştırır. Bu isteklerin yanında ışık, ses, koku, tat vb. dış uyaranları da duyular yoluyla beyne iletir (Descartes, 1994: 51-52).

Zira burada can ruhları diye adlandırdıklarım aslında yalnızca cisimlerdir ve çok küçük cisimcikler olduklarından ve bir meşaleden çıkan alevin parçaları gibi çok hızlı hareket etmelerinden başka bir özellikleri de yoktur; öyle ki hiçbir yerde durmazlar ve aralarından bazıları beynin boşluklarına girdikçe, diğer bazıları da beynin yapısında bulunan gözeneklerden çıkarlar; gözenekler onları sinirlere ve

oradan da kaslara yönlendirir; kaslar sayesinde de bunlar, bedeni hareket edebildiği bütün değişik şekillerde hareket ettirirler (Descartes, 1995: 13).

Descartes için böyle bir sistemin makineden bir farkı yoktur. Bu makineler Tanrı tarafından yaratıldıkları için tabii ki son derece iyi düzenlenmiştir, fakat insan icadı olan makineler de Tanrı'nın yarattıkları kadar iyi düzenlenebilirler. Descartes, bu iki makine arasındaki farkın olmayacağını söyler. Fakat insan bedenine benzetmek üzere yapılan robotların insan olmadıklarını anlatmak hiç de zor değildir, bütün davranışları insan davranışlarını taklit etse de asla bilinç sahibi bir insan gibi olamayacaklarını söyleyerek öznelliğe verdiği önemi vurgulamış olur. Çünkü konuşan, jest ve mimiklerini kullanan, isteyen, reddeden, canı yanan vs. bir makine icat edilse bile, işittiği şeylerin 'anlamına' uygun konuşup davranması söz konusu olamaz (Descartes, 1994: 53). Ona göre buradaki en önemli sorun anlam sorunudur. Böylece bütün yaptıkları bilinçli değildir, onu icat edenin verdiği komut ve hareketlerini organize etmesinden kaynaklanır. Bir insanda sayısız düşünce ve değişiklikler mevcuttur, dolayısıyla bir makineye bu sayısız özellikleri kazandırmak imkânsızdır. Descartes, böylece insanın, hayvanın ve makinelerin arasındaki mutlak ayrılığın kaynağının öznellik olduğunu açıklamıştır. En mükemmel yaratılmış hayvan bile özne gibi sözcükleri anlamlı bir şekilde düzene sokup konuşamaz. Ona göre bu asla maddi bir özelliğin eksikliği değil, tamamen öznellikten kaynaklanan bir durumdur. Çünkü özneye doğrudan bağlantılı olan bir zihni vardır. Bu durumda öznellik ve anlam sorunu çözülmüş olur. Descartes papağanların sözcükler söyleyebildikleri halde ne konuştuklarının bilincinde olmadıklarını söyler. Demek ki konuşmaya yarayan organlarından yoksun değildirler. Fakat bazı konuşmaya yarayan organlardan yoksun olan özneler vardır yine de iletişim kurmak için işaretlerle bir dil geliştirirler. Descartes konuşmak için çok az akıl gerektiğini, dolayısıyla bu az akıldan bile yoksun olan hayvanların hiç akıllı olmadıklarını söyler. Çünkü özne ve hayvan farklı ruhlardan yaratılmıştır (Descartes, 1994: 55). Bazı yetilerinden yoksun bir özne bile, türünün en mükemmeli olan bir hayvandan daha üstündür, çünkü bir zihne sahiptir.

Descartes'a göre hayvanlar konuşur, fakat biz onların dillerini bilmiyoruz yargısı da son derece yanlış bir yargıdır. Makineler hayvanların bütün hareketlerini taklit edebildiklerine göre, konuşmak gibi zihinsel bir yeti gerektiren bir olgu

hayvanlarda yok demektir. Hayvanlar konuşabilseydi elbette ki bize de aktarabilirlerdi. Ona göre nasıl ki bir saat bizden daha iyi zamanı ölçüyorsa, bir hayvan da yeri gelince bazı işlerde bizden daha iyi olabilir. Bu da onların zihin sahibi olduğunu göstermez. Sonuç olarak zihin hiçbir şekilde maddi bir şeyden çıkarılamaz, o ancak Tanrı tarafından yaratılmış olmalıdır. Zihin bir bedeni hareket ettirir, fakat bu hareket bir dümencinin gemiyi hareket ettirmesinden çok daha fazlasıdır. Çünkü zihin, bir bedenle birleşip kaynaşmıştır. Zihin ile hayvansal ruh birbirinden tamamen ayrı özelliklerde yaratılmışlardır. Zihin bedenden tamamen ayrıdır ve beden gibi ölümlü değildir, ölümsüzdür (Descartes, 1994: 55).

Descartes'ın kartezyen düalizmi zihin felsefesinde önemli bir problem haline gelmiştir. Zihin ve beden birbirinden tamamen ayrı tözden yaratılmış iki ayrı doğadır. Peki, tamamen birbirinden ayrı olan iki töz nasıl olur da birbirine etki eder? Zihin ve beden birbiriyle tek bir şey olacak biçimde kaynaşmıştır. İki doğa her ne kadar birbirinden ayrı olsa bile bedende acı, açlık ve susuzluk hissederiz. Descartes bunun doğru olduğundan şüphe edilemeyecek kadar emindir. Zihin ve beden birbiriyle kaynaşmış durumdadır. Zihinle böyle kaynaşmış bir beden olmasa düşünen bir varlıktan başka bir şey olmayan Descartes, bedende oluşan bir acıyı hissetmezdi. Dahası özünde bazı bulanık düşünme yetilerinin olduğunu, bunların hayal etme yetisi ve hissetme yani duyularla algılama yetisi olduğunu öne sürer. Bunlar beden tözüne ait yetilerdir. Zihinsel töz ve bedensel töz birleşip birbiriyle zihin-beden tözsel birliğinden oluşan organik bir bütün olduğuna tanıklık eder (Cevizci, 2018: 510). Sonuç olarak zihinsel töz ile bedensel töz birliği oluşur.

Descartes felsefesinde iki tözün birleştirilmesinden sonra, bu iki tözün birbiriyle nasıl etkileşim kurduğu problemi ortaya çıkar. Bu problem zihin felsefesinde birçok tartışmaya konu olmuştur. Zihin ve beden arasındaki ilişki problemi 'etkileşimcilik' yaklaşımıyla çözüme kavuşturulur. Descartes, zihnin beyne bağlı olduğunu yani beynin epifiz bezinin tesiri altında olduğunu söyler (Descartes, 2015: 121). Bahsettiği bu bez sayesinde bedende olan bir şey zihne, zihinde olan bir şey ise bedene iletilir. Kozalaksı bez, bedende oluşan bir duyum sinirler aracılığıyla beyne; beyin de zihne iletir. Böylece bir makine işlevi görür (Descartes, 1994: 52). Çağdaş

bir filozof olan Dennett'a⁶ göre de Descartes'ın epifiz bezi, bir çeşit faks makinesi olarak kabul edilebilir (Dennett, 2017: 132).

Her ne kadar ruh bütün beden ile birleşmiş olsa da, bununla birlikte başka bölümlerinden ziyade bir bölümünden özellikle fonksiyonlarını yerine getirir... Şunu apaçık gördüğümü sanıyorum ki, ruhun doğrudan doğruya fonksiyonlarını icra ettiği organ hiç de yürek değildir; ne de hatta bütün dimağdır; fakat yalnız dimağının en iç bölümlerinden biridir; bu da pek küçük bir bezdir (Descartes, 1995: 28-29).

Bu bez beyinde bulunur ve hayvan ruhları arasındaki akıntıları sağlar. Epifiz bezi hareket ettikçe ruhların akıntısını değiştirir. Zihin-beden etkileşimindeki fonksiyonlar bu bez sayesinde yerine getirilir.

1.4. 3. Öznelik ve İç Gözlem

Öznelik, zihin ve beden tözlerinin birbirine indirgenemeyen varlığını gerektelendiren bir tartışmadır. Descartes, dış dünyayı, kendi bedenini, duyu verilerini kısaca her şeyi dışlayarak varlığını yalnızca zihniyle kanıtlamış oldu. Descartes 'Düşünüyorum, o halde varım' diyerek kendi varlığını düşünüyor olmasıyla keşfetti. İşte bundan dolayı benliğini, bilginin başlangıç noktası olarak kabul etmiştir. Böylece Descartes felsefesi birinci şahsın üzerine inşa edilmiş bir felsefedir. Merkeze özneyi alarak bütün epistemolojisini bu özne üzerinden ilerletmiştir. Kendi zihnimizle olan kişisel deneyimlerimiz sayesinde diğer bütün şeylerin bilgisine ulaşırız. Özne, bilginin nesnelliğini birinci şahıs bakış açısıyla ortaya koyar. Çünkü o bilgiye hiçbir dış etken olmaksızın zihni sayesinde doğrudan ulaşır. Böyle doğrudan ulaşılan bir bilgi de kuşkusuz şüphe edilemeyecek bir bilgidir. Dolayısıyla nesnel bilgiye yalnızca birinci şahıs ulaşabilir. Burada temel olan şey zihindir. Bu zihin de benim, yani öznenin zihnidir. Descartes merkeze özneyi yerleştirerek aynı zamanda modern felsefenin kurucusu olmuştur. Zihni felsefesinin temeline alarak skolastik gelenekten uzaklaşıp dolayımsızlığın felsefesini oluşturarak adeta çığır açmıştır. Bu kuramsal bencilik özne olarak kabul edilen tek gerçekliktir. Descartes felsefesinin başlangıç noktası 'ben'dir, tek gerçeklik öznedir. Descartes'ın bu özgün felsefesi aynı zamanda kendi doğruluk ölçütünü oluşturur. Dolayımız gelen bilgiden şüphe edilemez, bu

⁶ Dennett beynin sanki tek bir özel merkezi varmış gibi düşünmeyi bırakmak gerektiğini savunur. Ona göre Kartezyen fikir, bilinç üzerine düşünme girişimlerini bozan en kötü inatçı fikir olarak değerlendirir (Dennett, 2017: 135)

bilgiler de kendisine saf ışıkla gelen ideallerdir. Zihninden gelen bu iddialarla bilgi sistemini oluşturur.

Bir algı içeriği sadece öznenin kendisine has bir özelliktir. “Her birimizin kendisini düşünen bir şey olarak kavırıyor olması ve düşünsel olarak ister uzamsal ister düşünen olsun diğer tüm tözlerden ayırması gerçeği dikkate alındığında, her birimizin her bir diğer düşünen tözden ayrı olduğu kesindir” (Descartes, 2004: 87). Onun için her bir öznenin zihni kendine özgüdür ve diğer zihinlerden ayrıdır. Buna göre bedensel hareketler dışımızdadır ve gözlemlenebilirler fakat zihinsel süreçler öznel ve içseldir, dolayısıyla gözlemcilerle tamamiyle kapalıdır. Böylece zihinsel süreçler yalnızca özel olarak öznenin kendisi için bilinebilir olacaktır. Düşünce deneyimleri sadece özneye özel deneyimlerdir. Bir nesneyi iki farklı kişi gördüğü zaman iki farklı algı içeriğinin oluşması öznellik ile açıklanabilecek bir şeydir. Özne iç gözlem yoluyla kendisinde gerçekleşen algının farkında olur. Her öznenin algı içeriği farklı olabilir. Kendi içsel deneyimlerine yalnızca kendisi şahit olur. Dolayısıyla bir öznenin zihni diğer özneye kapalıdır. Kimse benim zihin içeriklerimi gözlemleyemez, zihin içeriklerim yalnızca bana iç gözlem yoluyla doğrudan gelir. Bu içerikleri kendim dışarıya aktarmadığım sürece kimse bu içerikler hakkında bilgi sahibi olamaz. İç gözlem beni kesinlikle yanıltmaz çünkü o bilgi bana doğrudan, dolaylı gelir. Descartes’a göre özne kendisine yalan söyleyemez, çünkü iç gözlem verileri doğrudan özneye bağlantılıdır ve yanıltma payı yoktur. ‘Düşünüyorum, o halde varım’ önermesi de iç gözlem yoluyla varılan bir şeydir. İç gözlem kişiye has olduğundan dolayı algı deneyimleri de bireylere hastır. Örneğin, bir şey bize sevimli geliyorsa sevimlidir. İç gözlemsel olarak algı içeriğinin farkında olarak zihinsel süreçlerimizi de biliriz.

2.BÖLÜM: GILBERT RYLE'IN ZİHİN VE ÖZNELLİK ANLAYIŞI

Zihin Kavramı adlı eseriyle Gilbert Ryle, zihin felsefesinde yeni bir dönemin kapısını aralamıştır. Bu kitapta Ryle'in iki önemli görevi yerine getirdiği yaygın olarak kabul görülür. Birincisi (Ryle'in kendi ifadesiyle) Kartezyen düalizmin tabutuna son çivi çakmıştır; ikincisi ise, düalizmin yerine savunduğu felsefi davranışçılık öğretisidir (Tanney, 2020: 11). Ryle, zihinlerin doğası ve yeri ile ilgili Descartes felsefesinin yalnızca filozoflar arasında değil, sıradan insanlar arasında da son derece yaygın olduğu için bu kuramı *resmi öğreti* olarak değerlendirir. Fiziksel dünyada zihinsel olana yer bulma zihin felsefesinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü bu öğretinin ilgi çekici bir yapısının olmasını sağlayan iki önemli özelliği vardır: Anlam ve Öznellik. Resmi öğretinin bu iki alana da yer açtığı görülür. Öğretiye göre konuşan, jest ve mimiklerini kullanan, isteyen, reddeden, canı yanan bir makine icat edilse bile, bu makinenin işittiği şeylerin anlamına uygun konuşup davranması söz konusu olamaz. Böylece zihin sahibi insan ve makinelerin arasında mutlak ayrılıktan biri olan anlam sorunu öğretiyi çekici kılan özellik haline gelir. Bu kuramı diğer kuramlardan ayırt edici olan şey ise öznellik sorunudur. Bu da en az anlam kadar hayati öneme sahip olgulardan biridir. Descartes felsefesi tümüyle birinci şahıs üzerine; yani, özne üzerine inşa edilmiş bir felsefedir. Dolayısıyla öznellik bu öğreti için azımsanamaz bir değere sahiptir. Çünkü özne bilgiye hiçbir dış etken olmaksızın, kendi zihni sayesinde ulaşabilir. Bilgiler özneye doğrudan, aracısız bir şekilde gelir. Böylelikle her bir öznenin zihinsel süreci özel olarak yalnızca öznenin kendisine açıktır, başka zihinlere kapalıdır ve içseldir.

Zihinsel işlemlerin ya da olayların, resmi görüşe göre, özel bir tiyatrodaki sahne almaları beklenir. Böyle olaylar onlara iç gözlem yeteneğiyle ya da bilincin 'fosforluğuyla', sahip olan tarafından doğrudan bilinir. Bu görüşe göre kişi düzeltilmezdir. ...Kişi içinde bulunduğu durumun hangi durum olduğu hakkında yanılmaz (Tanney, 2020: 18).

Descartes felsefesinin bu epistemolojik bağlantısı başkasının zihni sorununa yol açmaktadır. Bir zombi bilinçliymiş gibi davranabilir; böylece bilinçli davranışların hiçbirine sahip olmaması bu kuram açısından mümkündür. Zombinin zihni bize kapalı olduğu için bir bilincinin olup olmadığını bilemeyiz. Diğer zihinler sorunu, resmi öğretinin savunduğu gibi zihinler sadece özel olarak bilinebilecek olaylardan oluşuyorsa, o zaman diğer zihinlerin var olduğunu kesin olarak bilemeyiz.

Resmi öğretinin semantiğini vurgulamak, zihinsel ifadelerin, ifade edilen isim gibi sözcüklerin tek tek belirlenimi anlamına gelir ya da “Jones” kasabadaki en pahalı evi satın aldı” cümlesinin anlamındaki benzer bir şekilde “Jones’un” “kasabadaki en pahalı ev” olan mülkü edinmesi gibi parçaları belirtir. Bu epistemolojik bağlantıya göre eğer zihinsel sözcüklerin tamamı bir şeyi adlandırmıyorsa, yargıda bulunacak bir durumda olması için sadece öznenin kendinde olan bir şeyleri adlandırması gerekir. Önceki gece rüyasında Schippirke cinsi bir köpek ve Egyptian Mau cinsi bir kedi gördüğünü ancak öznenin kendisinin yargılayabileceği gibi, resmi öğretiye göre, siyah bir şey gördüğü yargısında bulunabilecek tek kişi de öznenin kendisidir, çünkü yargının gerçek eylemi/ nesnesi özün içinde olan bir şeydir ya da sadece o özneye açık olan bir şey gibidir. Ama şimdi, eğer bu özel eylem/ nesne (siyah görmek) ‘siyah görüyor’ anlamını verecek şekilde işlerse bir kimsenin bununla kastettiği ile başka birinin bununla kastettiği, birbirinden ayrılır. Hatta eğer iki kişinin siyah şeyleri görmek hakkında konuşmalarında belirgin farklılıklar bulunuyorsa, yine böyle ayrım vardır. Ve bu yüzden, bir kimsenin “siyah... görüyor” ifadesiyle kastettiği ile başka birinin bununla kastettiği, kimsenin asla ayırt etmediği kadar farklı olabilir (Tanney, 2020: 21).

Tıpkı renk körü bir insanın yeşil rengi kırmızı gördüğü halde gördüklerini tanımlarken yeşil kelimesini kullanması fakat gerçekte kırmızı görmesi böylesi farklılıkları ortaya koyar. Böylesi bir sorun Descartes’ın savunduğu içsel farklılıkların yani özneliliğin açıklanabileceği bir durumdur. Buna göre resmi öğretinin epistemolojik ve anlam yönünden öznenin özel olarak sadece kendisine açık olan düşünce deneyimlerine, sadece kendisi sahip olur.

2.1. Ryle’in Bakış Açısıyla “Descartes’in Söylencesi”

Ryle, zihin öğretisinin ulaşmak istediği hedefin zihinlerle ilgili yeni bilgiler vermek olmadığını; zaten zihinle ilgili zengin bir bilgiye sahip olduğumuzu ve asıl hedefinin zihin bilgisinin mantıksal coğrafyasını düzeltmek olduğunu söyler (Ryle, 2020: 71). Ryle, Descartes felsefesini bir söylence olarak tanımlar ve daha öncede ifade edildiği üzere, onu ‘resmi öğreti’ olarak betimler. Ona göre söylence; bir kategoriye ait olan olguların bir başka kategori içinde sunulmuş olmasıdır. Aslında onun da yapmak istediği şey, yanlış sınıflandırılmış edilmiş terimlerin yerini yeniden belirlemektir. Ryle’a göre resmi öğretinin temel niteliklerinden birisi şudur: “Zihinlerin doğası ve yeri ile ilgili salt teorisyenler arasında değil, sıradan insanlar arasında da son derece yaygın ve bu nedenle resmi öğreti olarak betimlenmesi uygun bir kuram vardır” (Ryle, 2020: 75). Ryle, çok yaygın olduğu için bu kuramı resmi kuram olarak tanımlar. Ona göre, Descartes’tan gelen resmi öğreti, doğuştan zekâ geriliği olanların ve bebeklerin oluşturduğu kuşkulu istisnalar bir tarafa bırakılırsa, her

insanın hem bir bedeni hem de bir zihninin var olduğunu savlar. Başka bir deyişle, her insan hem bir beden hem de bir zihindir. Bir insanın bedeni ve zihni birlikte iş görür, ama bedenin ölümünden sonra da insanın zihni var olmaya ve etkinlikte bulunmaya devam edebilir (Ryle, 2020: 76). Descartes bu öğretide zihin ve bedenin sürekli çatışma halinde bulunduğunu kanıtlama yoluna gider. Fakat Ryle’a göre öğretinin temel ilkeleri de dâhil olmak üzere tamamı son derece dayanıksızdır. O, zihin ile bedenin sürekli bir çatışma halinde bulunmasının bir çelişki içerdiğini düşünmektedir. Çünkü öğretiye göre insan bedenleri uzayda yer alır ve somut olduğu için gözlemciler tarafından kolaylıkla incelenebilirler. “Öyle ki bir insanın bedensel yaşamı, hayvanların, sürüngenlerin, yaşamı gibi ve hatta ağaçların, kristallerin ve gezegenlerin varoluş süreçleri gibi çok doğal ve sıradan bir olaydır” (Ryle, 2020: 76). Diğer taraftan da zihinler uzayda yer almazlar, böylece mekanik yasalara tabi değildirler. “Bir zihnin çalışmaları diğer gözlemciler tarafından gözlemlenemez; onun kariyeri özeldir. Sadece ben kendi zihnimin süreçlerine ve durumlarına doğrudan dikkat eder ve karışabilirim” (Ryle, 2020: 76). Bu durum ise, birbirine paralel yaşayan zihin-bedenin çatışmasına; yani zihin beden etkileşimi sorununa yol açmaktadır.

Resmi öğretiye göre, öznenin kendi özel tarihsel süreçlerinin tümünü mü yoksa sadece bir bölümü mü doğrudan gözlemleyip gözlemleyemediği konusu tartışmalı olup, bu süreçlerin hiç olmazsa bir bölümünün doğrudan doğruya farkında olması söz konusudur.

O, bilinç, özbilinç ve içe bakış yoluyla, zihninin şu andaki durum ve etkinliklerinden doğrudan doğruya ve aracısız olarak haberdar olmaktadır. O, fiziksel dünyada birbirini izleyen ve birlikte yer alan olaylar hakkında az ya da çok bazı belirsizliklere sahip olabilir ama zihninde şu anda yer alan olayların en küçük bir parçası ile ilgili olarak bile herhangi bir belirsizliğe sahip değildir (Ryle, 2020: 76).

Bu öğreti fiziksel dünyaya ait olan her şeyin dışsal olduğunu, zihinsel olan şeylerin ise içsel olduğunu söyler. Ryle’a göre çelişki tam da burada ortaya çıkmaktadır. Uzayda yer almayan zihin, nasıl olur da uzayda yer alan bir şey içinde yer alır? Yani, bir öznenin derisinin dışında, metrelerce, kilometrelerce uzaklıktaki fiziksel etkenler nasıl oluyor da kafatasımızın içinde öznel zihinsel oluşumlara neden olabiliyorlar? Ya da nasıl oluyor da kafamızın içinde gerçekleşen kararlar, bizim kol ve bacaklarımızın hareketlerine yol açabilmektedir? (Ryle, 2020: 77). Ryle, bu öğretinin kuramsal güçlüklerle dolu olduğunu söyler. Zihin, bedeni hareket ettirir;

bedendeki herhangi bir organın zihnin algıladığı şeyle ilgisi vardır. Fakat ikisi arasındaki etkileşimler öznel bir gizlilikte kalmaya devam etmektedir. Çünkü öğretinin tanımı gereği ikisi birbirini dışlayan yapılardır. Bu etkileşim kuramsal güçlük içermektedir. Fizyolojistten psikolojiste, psikolojistten fizyolojizte atılan bir top oyununa benzemektedir (Ryle, 2020: 77).

Bu öğretiyi tıpkı madalyonun iki yüzü gibidir; bir kısım varoluş fiziksel varoluştur, bir kısım varoluş ise zihinsel varoluştur. Fiziksel varoluşa sahip olan şey uzayda yer almak zorundadır ve maddeden oluşmuştur; zihinsel varoluşa sahip olan şey ise tersi olarak uzayda var olmaması zorunludur ve bilinçten ibarettir (Ryle, 2020: 78). Bu öğretiyi, zihin-beden arasındaki karşıtlık, maddesel olanın ortak ve açık bir alanda yer alması ile diğer bedenlerle mekanik olarak ilişki içinde olmasını sık sık dile getirir; diğer taraftan da zihinsel olaylar birbirinden farklı alanlarda var olurlar. Böylece bir zihinde olan biten şeylerle diğer zihinlerde olan biten şeyler arasında hiçbir ilişki bulunmaz. Her insanın zihni kendine içkindir ve öznedir; bu nedenle zihinler diğer insanlar tarafından bedenin gözlemlenmesi gibi gözlemlenemez. Duyulara tamamen kapalı bir varoluşa sahip olan zihin, yalnızca sahibi tarafından gözlemlenebilir. Resmi öğretiye göre, özne doğrudan ve aracısız bir biçimde kendi zihinsel süreçlerinin bilgisine sahiptir. Bu zihinsel süreçler bilinç süreçleridir. Bilinç süreçleri zihne dolaylımsız geldikleri için hiçbir kuşkuyla açık kapı bırakmazlar.

Bir bireyin şu andaki düşünceleri, duyguları ve istekleri, onun algılamaları, anımsamaları ve imgelemeleri, içyapısı bakımından ‘fosforludur’; onların varlığı ve doğası kaçınılmaz olarak bunların sahibi için aldatıcı değildir. İçsel yaşam, onun içinde akıp giden şeylerin farkında olunamayacağını öne sürmenin anlamsız olacağı türden bir bilinç ırmağıdır (Ryle, 2020: 78-79).

Ayrıca öğretiye göre, özne algı türünün özel bir çeşidine de sahiptir. Bu algı türü içebakıştır. Özne, içebakış yöntemi ile zihinde olup bitene bakabilir. Böylece özne yalnızca duyu organlarıyla bir şeyleri algılamaz. O, aynı zamanda içebakış olarak hiçbir duyu organına bağlı olmaksızın içsel süreçlerini takip edebilir. Bu özel algı türü onu yanılgıdan, bulanıklıktan ve kuşkudan arındırır. İçebakışsal olarak varlığı, fiziksel dünyanın olguları ile ilgili ortaya konan raporlar karşılaştırıldığında zihinsel olan, en üst düzey bir kesinliğe sahiptir. Duyusal raporlar hatalı ve bulanık olabilir ama içebakış hatalı olamaz (Ryle, 2020: 79).

Öte yandan bir kişi, bir başka kişinin içsel yaşamının olaylarına herhangi türden doğrudan bir giriş yapamaz. O, öteki kişinin gözlemlenebilen bedensel davranışlarından, onun zihinsel durumları ile ilgili kendi zihinsel durum ve davranışları ile benzeştirerek, sorunsal çıkarımlar ortaya koymaktan daha iyisini yapamaz. Bir zihnin çalışmalarına doğrudan giriş, o zihnin kendisi için bir ayrıcalıktır; böyle bir ayrıcalıklı girişin olmadığı yerde bir zihnin çalışmaları herhangi birisi için kaçınılmaz olarak gizli kalır (Ryle, 2020: 80).

Ryle'a göre resmi öğreti, bedensel hareketler birbirine benziyorsa aynı şekilde zihinsel çalışmalar da birbirine benzer olmalıdır gibi bir varsayımı kabul etmez. Böylece resmi öğretiyi benimseyen bir kişinin kendi zihninden başka zihinlerin var olduğuna inanmak için iyi bir nedeni yoktur. Çünkü diğer bedenlere farklı zihinler konmuş olduğunu kabul etseler bile onların karakterlerini ya da yaptıklarını keşfedebilecekleri hiçbir alan yoktur. Çünkü her zihnin kendine özel bir öznelliği vardır. Bu durumda sadece bedenlerle ilgili keşifte bulunabilir (Ryle, 2020: 80). Sonuç olarak, günlük olarak kullandığımız kavramlar öznelerin gizli tarihlerindeki özel süreçleri işaret eden şeyler olarak oluşmuş olmalıdırlar. Resmi öğretiyi kabul eden biri, bilen, inanan, umut eden, bir şey tahmin eden, endişelenen, niyet eden, bir şey yapmaktan kaçınan, bir şeyi tasarımıyan, memnun olan gibi ifadeleri öznenin gizli bilinç ırmağındaki özel değişimlerin ortaya çıkışına işaret ettiğini de kabul etmiş olacaktır. Özne içebakış yoluyla gizli ırmağa ayrıcalıklı girişi sayesinde bu zihinsel davranış kavramlarının doğru ya da doğru olmayan bir şekilde uygulandıklarına tanıklık edebilir. Dolayısıyla bu öğretiye göre öğretmen, eleştirmen ya da bir arkadaş bir özneye karşı yaptığı değerlendirmelerinde doğruluğu hakkında kendisine garanti veremez. Ryle, öznenin içe bakış yoluyla zihne ayrıcalıklı giriş yaptığı fikrini net bir ifadeyle yadsır. Dolayısıyla, burada resmi kuramı öznelliği savundukları için eleştirir.

Ryle, Descartes'ın öğretilerinden 'Makinedeki Hayalet Dogması' olarak söz eder. Bu şekilde söz etmesinin nedeni, Descartes'ın ilkesinin yalnızca ayrıntılarda değil bütünüyle yanlış olduğunu düşünmesinden kaynaklanır. Ona göre zihinsel olguların gerçekte olduğundan başka bir tipte yer alıyormuş gibi gösterilmesi başlı başına büyük bir hatadır. Ryle bu yanlışlığı açığa çıkararak aslında zihinsel davranış kavramlarının mantığını düzeltme çabasıdır. Dolayısıyla Descartes'ın zihinsel olguda yaptığı yanlış, bir 'kategori yanlışlığı' olarak değerlendirir. Ryle, Descartes'ın yaptığı kategori yanlışlığını üniversiteyi ziyaret eden bir yabancı örneği ile şöyle ifade eder:

Oxford ya da Cambridge’i ilk kez ziyaret eden bir yabancıya, sırasıyla, kolejler, kütüphaneler, oyun alanları, müzeler, bilimsel araştırma merkezleri ve yönetim birimleri gösterilir. Bunun üzerine o, “peki ama üniversite nerede?” diye sorar. “Kolej üyelerinin bulundukları, yöneticilerin çalıştıkları, bilim insanlarının araştırma yaptıkları yerleri gördüm ama sizin üniversite üyelerinizin bulundukları ve çalıştıkları üniversiteyi henüz görebilmiş değilim.” O zaman ona, üniversitenin görmüş bulunduğu, laboratuvar ve kolejlere benzer şekilde, görülmeden kalmış bir başka alt düzeyden kurum olmadığı açıklanır: Üniversite zaten görmüş olduğu şeylerin tümünün düzenleniş şeklinden başka bir şey değildir. Onlar görüldüğü, onların birlikte düzenleniş anlaşıldığı zaman, üniversite de görülmüş olur. Onun hatası Hristiyan Kilisesi, Bodleian Kütüphanesi, Ashmolean Müzesi ve Üniversite hakkında aynı şekilde konuşmanın doğru olduğu önyargısından kaynaklanmaktadır ve bu şekilde konuşunca, sanki ‘Üniversite’ de sözü edilen birimlerin içinde yer aldığı sınıfın bir başka üyesi imiş gibi kabul edilmektedir. O hatalı bir şekilde, öteki kurumların ait olduğu kategoriye Üniversiteyi de yerleştirmektedir (Ryle, 2020: 82).

Ryle, bu kanıtlamayla çifte yaşam öyküsünün kaynağındaki kategori yanlışlıklarını kökten yıkmayı amaçlar. Ona göre bir şeyin bütünü, organizasyonun kendisi, her zaman parçadan daha fazla bir şeydir. Örnek olarak bir futbol takımını düşünelim, bir takımda oyuncular, kaleci, savunma, stoper ya da forvet gibi çeşitli rollerde görev alır. Takım ruhu, oradaki her bir parçanın düzgün bir şekilde çalışmasını ifade eder. Yalnızca kaleciye bakıldığında takımı anlamak mümkün değildir fakat bir sistem olarak bakıldığında parçanın sahip olmadığı bir özellik görürüz. Takım ruhu bu anlamda her birinin doğru bir şekilde organize olmasından ortaya çıkar. Dolayısıyla kategori hataları ‘üniversite’ ve ‘takım ruhu’ kavramlarının yanlış kullanımından dolayı oluşur. Ryle bu örneklerde olduğu gibi Descartes’ın da kategori yanlışlığı yaptığını düşünür. Ona göre çifte yaşam öyküsünün kaynağı kategori yanlışlıklarıdır. Descartes da gizemli bir hayaleti bir makinenin içine yerleştirerek bu türden bir hata yapmış olur. Ryle’a göre insanın öznellik gibi hayaletimsi bir özelliği yoktur, aslında zihin ve zihinsel süreçler vücudumuzun sistemli bir şekilde organize olmasıyla ortaya çıkan özelliklerdir (Ryle, 2020: 85). Dolayısıyla bu süreçler diğer insanlar tarafından kolaylıkla gözlemlenebilir.

Ryle, bu kategori yanlışlığının kaynağı olarak, Descartes’ın bilgi sistemini oluşturduğu dönem aynı zamanda bilimsel alanda gelişmelerin yoğun olduğu dönemi işaret eder. Galileo varlıkları içine alan mekanik bir öğretiyi ortaya koyunca Descartes da bilgi sistemini bilimsel olarak kurmaya çalışır. Ancak o dönemin dinsel ve ahlaksal yönlerine de kayıtsız kalamazdı. Dolayısıyla Descartes, çatışan iki güdünün (din-bilim) ortasında kalır. Ryle, Descartes’ın kategori yanlışlığının bu sebepten

kaynaklandığını öne sürer. Dinsel yönü ağır basan Descartes, zihinsel olanı sadece maddenin bir türü olarak ele alamayacağı için maddeden tümüyle ayrı bir şey olarak açıklamış olur. Sonuç olarak zihinsel ve fiziksel süreçler olarak ortaya iki farklı şey çıkmış olur. Yabancınn üniversiteyi bir koleje kısmen benzeyen ama ondan oldukça da farklı, fazladan bir bina olarak düşünmesi gibi Descartes da zihni farklı bir süreç olarak ortaya atar (Ryle, 2020: 86).

Ryle'in Descartes'a bir diğer eleştirisi de, istemek gibi zihinsel bir sürecin nasıl olur da dilin devinimleri gibi fiziksel devinimlere yol açabildiğidir (Ryle, 2020: 86). Buradan da anlaşılacağı gibi Descartes'ın öğretisinde zihin-beden etkileşimi büyük bir güçlük olarak karşımıza çıkar. Ryle, Descartes öğretisinin bu problemleriyle adeta bir bataklık olarak karşımıza çıktığını söyler. Onlara göre zihin, madde her neyse o değildir, maddenin tam tersidir. Zihin görünmez, işitilmez, yer kaplamaz.

Ryle'a göre Descartes'ın öğretisinde olan ikinci büyük sorun da ahlaksal sorundur. Öğretiye göre zihin ve beden aynı kategoriye aittir fakat birbirinden farklıdır. Bedenler mekanik yasalara sıkı bir şekilde bağlıdır ve bu yasalar tarafından yönetilirler. Aynı şekilde zihinlerin de mekanik olmayan yasalar tarafından yönetilmesi gerekmektedir. Zihinler yönetildikleri için, kendileri için belirlenmiş olan çizgiyi değiştiremezler. Böylece ahlaksal kavramlar olan 'sorumluluk', 'seçim', 'erdem' gibi kavramlar uygulanamaz olacaktır. Ahlaksal bir sorun teşkil eden istencin özgürlüğü sorunu bu noktada ortaya çıkmaktadır (Ryle, 2020: 87).

Öğretinin bir diğer varsayımı da zihinsel ve zihinsel olmayan davranışların asla ayırt edilemeyeceğidir. Yani o hiçbir şekilde bir insan ile bir robot arasındaki farkı ortaya koyamayacaktır. Böylece bir öznenin kendi zihinsel davranış kavramlarını başkasına uygulamanın yanlış olup olmadığını bilmek olanaklı değildir. Dolayısıyla bir insana asla zeki, aptal, erdemli, erdemsiz gibi nitelemeler yapılmamalıdır. Çünkü öğretiye göre diğer zihinler bize tamamen kapalıdır. Fakat Ryle tam tersi bir biçimde insanların iyi aritmetiği kötüsünden, politik davranışı apolitik olandan ayırabileceğimizi söyler (Ryle, 2020: 88-89).

Ryle'a göre, Descartes'ın yaptığı bir diğer yanlış ise, hem bedenlerin hem de zihinlerin var olduğunu söylemesidir. Bunun gibi birlikte evetlemelerin saçma olduğunu Ryle bir örnekle açıklar. Maddesel dünyanın zihinsel durum ve süreçlere

indirgenmesi ve yine zihinsel durum ve süreçlerin fiziksel durum ve süreçlere indirgenmesi ya zihinler vardır ya da bedenler vardır (ama ikisi birden olamaz) bu ayrık önermenin geçerliliğini kabul etmekten kaynaklanır (Ryle, 2020: 90). Bu durum şu örnek gibidir: “O ya bir sol-el ve sağ-el eldiveni aldı ya da bir çift eldiven aldı (ama ikisi birden doğru olamaz)” (Ryle, 2020: 90). Ona göre bu örnekte olduğu gibi diğer örnek de saçmadır. Sonuç olarak Ryle, zihin ve bedenin bir ve aynı şey olduğunu söyleyerek öznel süreçlerin olmadığını ima eder. Çıkan sonucun mantıksal olarak anlamsız olduğunu gösterir. Bu anlamsızlıkları sergilemekle zihinsel davranış kavramlarının doğru mantığını bulmak amacındadır.

2.2. Nasıl’ı Bilmek, Ne’yi Bilmek

Ryle, zihinsel niteliklerini kullanan insanları betimlerken onların açık davranışlarına ve sözlerine başvurmak gerektiğini söyler. Çünkü ona göre dalgınlıkla yapılan bir eylem ile dikkatle yapılan bir eylem arasında ciddi farklılıklar vardır. Zihinsel davranış zekâ ile yapılmaktadır. Zekânın sıfatları, dikkatli, yöntemli, keşfedici, önlemleri, gözü açık, mantıklı, nükteli, gözlemci, eleştirci, deneyci, anlayışlı, adaletli, vicdanlı gibi sıfatlardır. Zeki olmayan ise, aptal, budala, dikkatsiz, dağınık, ağır, mantıksız, akılsız, gibi sıfatlarla nitelendirilir. En başında vurgulamak gerekirse aptallık ile bilgisizlik aynı şey değildir (Ryle, 2020: 94). Ryle, zihinsel nitelikleri öznel sözlerine ve davranışlarına bakarak çözebileceğimizi, dolayısıyla hiçbir gizemli öznel özelliğin bulunmadığını ifade etmiş olur.

Kuram oluştururken ussal güç ve edimler oluştururuz. Bunun amacı olguların doğru bilgisine ulaşmaktır. İlk çağdan bu yana ussal kuram, insanın hayvana, uygar insanın barbara ve ilahi usun insan usuna olan üstünlüğü şeklinde belirlenir. Böylece doğruların bilgisine insan usuyla ulaşıldığı kuşaktan kuşağa aktarılır. Sonuç itibarıyla ussal olmak demek, kişinin doğru olanı bulması ve doğru olanlar arasındaki bağlantıyı kurması demektir. Ryle ise aslında zihinsel nitelikleri gösteren birçok etkinlik olduğunu fakat bunların ussal işlemler olmadığını göstermek istemektedir.

Ryle, ussal kuram doğruluklarını zekâ terimleri içinde değil de, zekâyı doğrulukların davranış şekli içinde tanımlamaya çalışır. Bunun nedeni, ussal kuramların kuramlarını oluştururken sessiz ve içlerinden gerçekleştirdikleri için kendi zihinlerinin gözüyle gördüklerini sanırlar, oysa Ryle sessizlik içinde kendi kendine

konuşma daha önce yüksek sesle ve zekice konuşmayı öğrenmiş olmamıza ve öteki insanların bu şekilde konuşmasını işitmiş ve anlamış olmamıza bağlıdır der. Ona göre ussal kuramcılar sessizlik içinde düşünüyor olmayı düşüncenin temel özelliği sanmışlardır. Makinedeki hayalet dogmasının ana dayanağı bu sessiz ve içsel düşünmedir. Bu sessizlikten dolayı kuramcılar düşünmenin nasıl oluştuğu ile ilgili öznel bir özelliğin olduğuna inanırlar (Ryle, 2020: 96).

Bir özne hakkında zeki ya da aptal gibi nitelermelerde bulunmak, o öznenin bilgisi ile ilgili değil; ancak belirli şeyleri yapabilme yeteneğı ya da yeteneksizliğı ile ilgilidir (Ryle, 2020: 96). Özneler bir iş yaparken onları iyi ve başarılı bir şekilde yapmaya çalışırlar. Ryle, bunun bir özneye zeki demek için yeterli olmadığını söyler, aynı şekilde ayarlanmış saat zamanı doğru gösterir fakat ona da zeki demeyiz. Zeki olmak, belirli ölçüde uygun olanı yapmak değil onu geliştirerek uygulamaktır (Ryle, 2020: 98).

Bir eyleminin zekâyı sergilediğini söyleyebilmemiz ancak ve ancak öznenin yaptığı işi onu yaparken düşünüyor olmasına bağlıdır ve yaptığı şeyi düşünme öyle bir şeydir ki, eğer ne yapıyor olduğunu düşünmeseydi eylemi böylesine iyi yapamayacaktı. (Ryle, 2020: 98). Ryle, bu düşüncenin ussalcı kuramın lehine bir kanıt olarak gösterildiğini söyler. Yani ona göre kuramcılar “nasıl” ı bilmeyi, ne’yi bilmenin” içinde eritmeye çalışırlar. Bu kuramı savunanların yaptığı tek şey eylemi bilginin içinde eritmektir. Sonuç olarak bir öznenin zeki olabilmesi için eylemi gerçekleştirmeden önce öznel ve içsel bir süreç içinde düşünür, daha sonra düşüncesine uygun olarak eylemi gerçekleştirir. Ussalcı kurama göre bu süreç bir eylemi gerçekleştirirken şu iki adımın kullanılmasına neden olur: Birincisi yapılacak eylemi düşünmek; ikincisi ise düşündüğü şeyin kurallarının bilgisine uygun olarak eylemektir.

Ryle’a göre ussalcı kuram, bir eylemi zeki olarak adlandırmak için düşünme ve eyleme şeklinde ikili bir işlem sunduğı için anlamsızdır. Çünkü zekâ diye adlandırabileceğimiz fakat bunların kurallarının olmadığı pek çok eylem vardır. Örneğin bir nükteci öznenin yaptığı şakaların bir şeması veya kuralı yoktur, ancak nasıl iyi şaka yapılacağını bilir. Böylece bu eylem ussalcı kuramın savunduğunun dışına çıkar.

Bilim insanlarının bile eylerken her zaman için salt düşünme ile eylemediklerini söyleyen Ryle, eylemde bulunurken bazı kuralları kullanmadan da zekice eylemde bulunabileceğimizi de öne sürer. Aslında bir özneyi daha az ya da daha çok zeki yapan bir eylemin uygulanış şeklidir. Bir aşçı sadece yemeklerin tarifini ‘bilmekle’ ve iyi bir aşçı olmaz, aynı zamanda o yemekleri ‘uygulamakta’ da uzman olmalıdır (Ryle, 2020: 101).

Sonuç olarak, ussalcı kuramın dediği gibi zekâ diye adlandırılan bir eylemin önce öznel ve içsel bir işlemden geçmesine gerek yoktur. Böylesi bir öznel işlemden geçirmek için düşünmeden önce de düşünme planlamış olması gerekir. Aksi takdirde asla düşünemezler, çünkü böylece düşünme planlanmamış olacaktır. Böyle bir geriye giriş bitimsizdir. Bu nedenle ussalcı kuram, Ryle için, anlamsız bir hal alır. Çünkü ona göre zeki olanı zeki olmayandan ayırt eden şey, onların öznel, içsel bir işlemden geçmesi değil, yalnızca onları uygulama şeklidir. Ryle burada önemli olanın içsel olmadığını söyleyerek yine öznelliği yok saymış olur. Ona göre biz bir şeyi zeki bir şekilde yaparken tek bir şey yapmış oluruz. Bu da özel bir eylem sürecine bağlı olarak gerçekleştirilmiş şeydir. Yani hem yapılanı düşünmek hem de uygulamak gibi ikili bir işlem değildir (Ryle, 2020: 101-102).

Ryle’a göre insanların günlük deneyimlerinde bir eylemin zekice uygulanışını düşünmek ve yapmak şeklinde iki süreci içeriyor olmasının sebebi makinedeki hayalet dogmasını benimsiyor olmalarıdır. Ussal söylenceye göre yapmak fiziksel bir süreçtir ve onlar, fiziksel ve zihinsel olarak iki farklı süreci benimserler. Kaslara dayalı bir iş görmek fiziksel bir işlem olduğu için zihinsel olamaz, dolayısıyla ‘marifetli’ sıfatı ancak zihinle ilgili bir şey olmalıdır. Yani gördüğümüz şeyi değil; görmediğimiz şeyi zekâ başlığı altında topluyoruz. Bizler o şeyi göremediğimiz için de görülen ve işitilen eylemden, görülmeyen ve işitilmeyen eylemi zekice diye nitelendiririz.

Palyaçonun zekiliği sekerek yürüyüşünde, taklalarında sergilenir. O tıpkı kaba, hantal bir adamın yürüdüğü gibi sarsak sarsak ve yuvarlanır gibi yürür; ancak o bu sarsaklıkları ve yuvarlamaları, taklaları bir amaç uğruna yapar; pek çok provadan sonra çocukların ve insanların karşısına çıkar ve kendisine de hiçbir şekilde zarar vermez. Gözlemciler onun beceriksiz görünmedeki ‘maharetini’ alkışlar (Ryle, 2020: 103).

İzleyicilerin alkışladığı şey içsel olarak gerçekleşen gizli, öznel bir edim değil, görülebilir bir edimdir. Bir edimle oluşan bir maharetin görünmüyor olması onun öznel

bir süreç olmasını gerektirmez. Ona göre bu bir olgu değil fakat bir yatkınlık; ya da yatkınlıklar karmaşıklığıdır. Bu yatkınlığı da görülebilir ya da görülemeyen diye yanlış kategoriye oturtmamak gerekir. Geleneksel öğreti bu yatkınlık ve olgunlaşma arasındaki ayrımı ‘öznel zihinsel nedenler’ ile ‘gözlemlenebilen zihinsel etkiler’ olarak yanlış kategorize etmiştir (Ryle, 2020: 103-104).

Ryle, zihin kavramının yaygın kullanımından dolayı geleneksel öğretiyi savunanların bu nedenle çoğunlukta olduğunu savunur. Ussalcı kuram, zihinsel faaliyetler görülemez ve işitilemez olmasına rağmen, zihin ve zihinsel terimleri kanıt olarak kullanır. Böylece, düşüncelerin kendimize saklanmasına yani öznel özellikte olmasına olanak sağlar. Zihinsel süreçleri göremememiz kuram için bir kanıt oluşturamaz; zihnin bu özelliği sadece düşüncelerimizi kendimize saklamak için bir yer olabilir. Bir insan yüksek sesle, kısık sesle, dudak hareketleri ile ya da sessiz bir şekilde düşünebilir, bu farklılıklar sosyal ve kişisel uygunluk farklılıklarıdır. Bu farklılıklar bir öznenin düşünemediğini söylemeye götürmez. Dahası bir öznenin salt düşünmesinin sessiz bir biçimde olması da gerekmez, bir özne içsel bir konuşma ile sayıklayabilir ya da ussal bir konuşma sesli de olabilir, sessiz de olabilir. Örneğin kalem ve kâğıtla yapılan aritmetik, zihinsel aritmetikten daha zekice olabilir (Ryle, 2020: 105-106). Böylece bu şartlar zihnin gizli bir özelliğinin olmasını gerektirmez.

Bir insan zihinsel aritmetik yapar, şarkı söyler, şiir okuyabilir; bunların hepsini kafasının içinden geçirebilir, her ‘kafasının içinde’ olan şey, ussal bir çabaya gerek duymayabilir. Ryle, ‘kafamın içinde’ derken gerçek anlamı ile değil; metaforik anlamda kullanmış oluyoruz der. Ona göre ‘kafamın içinde’ deyimini kendi kendimize oluşturduğumuz canlı imgesel sesleri anlatan ve her türlü imgesel sesleri dile getiren etkili bir metafordur. Kafamızın içine imgesel sözler, melodiler ve görünümeler yöneltiriz. Ussalcı kuram ‘kafamın içinde’ deyimini ‘zihnimde’ olarak kullanır. Bu kullanım da zihnin öznel ve gizemli bir yer olarak düşünülmesine neden olur. Ona göre aslında ‘kafamın içinde’ deyiminin hiçbir öznel üstünlüğü yoktur (Ryle, 2020: 112). Ryle böylece bu deyimini öyle özel bir üstünlüğe sahip olmadığını göstermek ister.

Ussalcı kuram zekice iş görmek için iki şeyin yapılması gerektiğini söyler: Birincisi düşünmek; ikincisi ise, o şeyi uygulamaktır. Ryle ise bazen düşünmeye gerek kalmadan maharetin alışkanlıkla ya da dalgınlıkla yapılabileceğini söyler. Böylece her

maharetin önceden düşünülmesine gerek yoktur. Örneğin bir çocuk bir çarpma işlemine düşünmeden doğru yanıt verebilir, ona göre çocuk problemi çözmüş olarak tanımlanamaz. Aynı şekilde yeni yeni satranç öğrenmeye çalışan bir çocuk da ilk başta kuralları içinden geçirir, sonrasında bu kuralları ezberler, böylece artık üzerine düşünmeden doğru hamleyi gerçekleştirir, yanlış olandan kaçınır. Ryle, bizlerin de bir gramerin içine doğduğumuzu, bu grameri kuramsal derslerle öğrenmeksizin gördüğümüz eylemlerle öğrendiğimizi öne sürer. Yani ussalcı kuramın dediği gibi zekice bir uygulama birbirine koşullu iki işlem şeklinde gitmez. Bir kişi yalnızca kuralları bilip nasıl uyguladığını bilmeyebilir, fakat Ryle için asıl önemli olan “nasıl’ı” yani eylemi bilmesidir. Onun için önemli olan kişinin öznel olarak ya da dilsel olarak ne yaptığı değil; satranç tahtası üzerinde ne yaptığıdır (Ryle, 2020: 114-115).

Bizler pratik yaparak kuralları uyguluyoruz, dolayısıyla uzmanlıklar ve maharetler, Ryle’a göre, kazanılmış yatkınlıklardır. Bu yatkınlık alışkanlık değildir, alışkanlık otomatik olarak bir işi yapmaktır ve ekstra bir dikkat gerektirmez. Fakat yatkınlıklar zekice bir pratik gelişerek değiştirilmiş olmasıyla oluşur ve bu süreçte kişi hala öğrenmeyi sürdürür. Bizler çalışmaları tekrarlarla elde ederiz, fakat zekâ kapasitelerini eğitim görerek elde ederiz. Alışkanlıklar zekâdan uzaklaştırır, özel eğitim ve yetiştirme ise onu geliştirir (Ryle, 2020: 115-116).

Alışkanlık ve zekâ kapasiteleri arasındaki bir diğer önemli ayrım ise, bir nesnenin ya da bir öznenin yatkınsal özelliği; özel bir koşul gerçekleştiğinde, özel bir durumda olmaya ya da özel bir değişime uğramayan bağımlı ya da eğilimli olmasıdır. Örneğin bir camın kırılabilir olması, o nesnenin yatkınsal özelliğidir ve parçalanmaya eğilimli olmasıdır (Ryle, 2020: 117). Ryle’ın zihin kavramı görüşünde, bu konuda da öznenin yeri yoktur.

Dahası Ryle, bir edimin zekice olup olmadığını anlamak için, o edimin ötesine bakmak gerektiğini söyler. Örneğin, bir papağan ya da uyurgezerin yaptıkları, normal zekâ sahibi insanlarda da görülür. Fakat edimin ötesine baktığımızda öznellikten ziyade, yetenekler ve yönelimler görürüz. Yani nişan tahtasının tam ortasından vuran bir askerin vuruşunun şans eseri mi yoksa gerçek bir ustalıkla mı vurduğunu ikinci, üçüncü ya da dördüncü atışını görerek karar veririz. Atıcılık maharetlerinin bir bütünlük içinde olması gerekir (Ryle, 2020: 120).

Ryle’in burada kanıtlamak isteği şey, zihnin öznel bir takım süreçlerin ya da deneyimlenemez birtakım kategorik önermelerin toplamının konusu değil; deneyimlenebilir koşullu önermelerin toplamının konusu olduğudur. Ona göre, önemli olan bir kişinin yapıp etmeleri değil, onu dikkatsizce ya da bir amaç olarak yaptığıdır. “Nasıl’ı” (eylemi) bilmenin bir yatkınlık olduğunu, fakat bir refleks ya da alışkanlık gibi tek yönlü bir yatkınlık olmadığını söyler (Ryle, 2020: 121).

Örneğin bir tez savunmasında, savunmasını sesli ya da sessiz yapması fark etmeksizin, zekânın aynı nitelikleri her ikisinde de olgunlaşır. Ezbere söylenen bazı kısımları bir yana bırakırsak, savunmasının büyük bir bölümünü o sırada oluşturmuş olur. Gelen itirazları karşılamasıyla birlikte konuşmasının büyük bir bölümünde değişiklikler yapmak zorunda kalır. Dolayısıyla savunucunun bunları yapması, şu anda yaptığı şeyi şu anda düşünüyor olması, yeni bir iş görebildiğini gösterir. Savunmasına karşı çıkışları önlemeye hazır durumdadır ve savunmasını amacına götürecek doğrultuda yeniden düzenler. Ryle’a göre, bu işleri yapan kişi zekidir ve öznel birtakım şeylere ihtiyacı yoktur, çünkü işini alışkanlıkla değil, değiştirip geliştirerek yapar.

Zekâsını kullanan kişi mantıksal düşünür. Diğer meslek grupları da kendi özel görevlerinin uygulamasında kendi özel ölçütlerini uygular. Ortaya konan bu uygulamalar da onları zeki, hünerli, canlı, kurnaz olarak nitelendirmemizi sağlar. Ryle, kişinin zekâsını yaptığı hamlelerle ve uyguladığı özel ölçütlerle ortaya koyduğunu söyler. “Bir operatör doktorun maharetli görevi, dili ile söylediği tıbbi gerçeklerle değil, elleriyle gerçekleştirdiğini doğru eylemlerle anlaşılır” (Ryle, 2020: 124). O, sözcükleri ezbere söylemiş olabilir, fakat doğru eylemleri zekâsının göstergesidir. Çünkü her tür duruma karşı geliştirdiği özel bir eylemi uygular.

“Zihin” etki edilemez bir perdenin arkasında iş gören ya da gülüp oynayan başka bir kişinin adı değildir; üzerinde bir iş yapılan, oyunlar oynanan başka bir “yerin” adı değildir ve yine kendisi ile iş yapılan ya da oyunlar oynanan başka bir araç-gerecin de adı değildir (Ryle, 2020: 127).

Bu, makinedeki hayalet dogmasına farklı bir karşı çıkıştır. Bu dogmaya göre zeki, yöntemli, dikkatli gibi nitelemeler gizli, öznel bir bilinçte ortaya çıkan özel süreçlerdir ve açık eylem zihinsel bir oluşumun etkisidir. Ryle’a göre ise bunlar, açık davranışlardan başka bir şey değildir. Ryle, davranışları açıklarken, öznel nedenleri öne sürmektense onları koşullu önermelerle açıklar. Bir öğretmen bedensel ve zihinsel

olarak etkindir, fakat dogmanın savunduğu gibi iki farklı motorla birbirine paralel olarak etkileşimde bulunan bir şey değildir.

Bunun yanında Ryle, insanları zihinsel sıfatlarla karakterize ettiğimiz zaman görünenenden öteye gittiğimizin farkındadır, fakat bu öteye gidiş öznel süreçlere gitmek değildir. Bu öteye gidiş, bir işlemi sadece gözlemlemekle gözlenen şeyi anlamak arasındaki farkla ilgilidir. Ussalcı kuram açısından satranç oyuncusunun hamlelerini anlamak öznel ve gözlemlenemez bir şeydir, çünkü kurama göre bir kişi ilkece bir başka kişinin zihnini gözlemleyemez. Sonuç olarak, zihnin ne olduğu ile ilgili henüz hiç kimse yeterli bilgiye sahip değildir. Dolayısıyla beden hareketleri ile zihnin çalışmaları arasındaki etkileşim tümüyle gizli kalır. Ryle, ussalcı kuramın bu karşıtlığının fizik ve psikolojinin keşfedilen yasalarına boyun eğmediğini öne sürer. Ussalcı kurama göre hiç kimse başka bir kişinin yaptığı ya da söylediğı bir şeyi anlayamaz; bu düşünce, Ryle’a göre, saçmadır. Çünkü örneğın bir satranç turnuvası, oyuncularının düşünme sistemini büyük ölçüde izlememize fırsat verir. Eğer böyle olmasaydı kimse kimseye bir şey aktaramayacaktı, çünkü kurama göre bir kimsenin sözcüklerinden düşüncelerine geçerek bir uygunluk içinde çıkarımda bulunamazken, o kimsenin açıklamalarını da anlayamayacaktır, çünkü öznelliğe sahiptir. Ryle, kuramın bu umutsuz görüşünün bir düzeltmeye gittiğini söyler, bu düzeltme; bir kişi ancak kendisinden yola çıkarak öteki insanların edimini anlayabilir, çünkü kişi kendi öznel deneyimlerinden ve kendi açık eylemlerinden doğrudan doğruya haberdardır. Böylece öteki insanları kendi deneyimlerinden yola çıkarak anlayabilir. Ona göre bu şekilde anlama yine de kehanette bulunma durumudur ve sorunu ortadan kaldırmış olmaz. Öteki insanların zihinsel süreçleri ile ilgili varsayımsal çıkarımlar tümüyle yanlış olabilir, çünkü insanların gözlemlenen görünümüleri kesin biçimde birbirinden ayrılır. Dolayısıyla içsel, öznel süreçlerin kendisi ile sıkı sıkıya birleştirilmesi yanlıştır, birini anlamak gizli süreçlerin bir kehaneti olamaz; anlama bir kehanete bağlı olmadan gerçekleşir (Ryle, 2020: 128-130).

“Eğer anlama, açık eylemlerin kabul edilen içsel yaşam habercilerini tahmin etmekten ya da çıkarımlamaktan başka bir şey değilse nedir?” (Ryle, 2020: 131). Ryle, anlama “nasıl’ı” (eylemi) bilmenin bir parçasıdır der. Başka bir ifadeyle anlama, uygulamadaki uzmanlığın bir derecesidir. Ona göre anlamanın tek zorunlu koşulu, kişinin herhangi bir konu hakkında uzmanlık taşımasıdır. Kişi, uygulamayı yapanı

yargılamada uzman olunca, o konu hakkında yanlışlıkları bulmada başarılı olur. Kısaca ona göre anlama, “...uygulama ve anlama aynı etkinliğin ustalıklarının bilgisinin salt farklı düzeydeki gerçekleştirmeleridir” (Ryle, 2020: 132). Gözlemleyen kişi, uygulamacının konusu hakkında uzman olması, onu anlaması anlamına gelir. Gözlemci, yapılan işi kendi öznel süreçlerinden bir çıkarım yaparak anlamış olmaz; anlama, uygulamadaki uzmanlığa ve ilgiye bağlıdır.

Ne’yi bilmek ve Nasıl’ı bilmek arasında belli bir paralellik olduğu gibi paralel olmama durumu da vardır. Örneğin; bir kimsenin bir konu hakkında kısmi bir bilgiye sahiptir denilemezken; aynı kişinin bir şeyi nasıl yapacağını kısmen bildiğinden söz etmek normaldir. Ayrıca bir şeyin doğru olduğunu söylemek ani olabilir, fakat bir işi yapmak aşamalı bir süreçtir. Ryle burada yanlış anlama kavramını nasıl’ı bilmenin bir parçası olduğunu söyler. Bir konuda hiçbir şey bilmeyen bir kişi yanlış anlayamaz, ancak o konuda bilgi sahibi olan bir kişi onu yanlış anlayabilir (Ryle, 2020: 137-139). Ona göre yanlış anlama bile bir öğrenme süreci gerektirir. Yanlış anlarken bile anlama söz konusudur; fakat ussalcı kuram anlamayı tamamıyla devre dışı bırakır.

Makinedeki hayalet dogması, öteki zihinlerin kesin olarak varlığını bilemeyeceğimizi öne sürer. Öteki öznelerin yalnızca dışarıdan gözlemleriz fakat zihni ile ilgili bir fikre sahip olamayız. Ryle, bu güçlüğün çıkış yolu olarak, öteki öznelerin söylediği ve yaptığı şeyleri anlayabileceğimizi öne sürer. Ona göre anlamak, gizli nedenlere bağlı olmaksızın, öznelerin açık yapıp etmelerinden çıkarımda bulunmaya ve böylece öteki zihinleri keşfedebilmeye bağlıdır. Yalnızca gözlem yaparak bir kişinin kapasitesine, ilgilerine ve inançlarına ilişkin açıkça bilgi sahibi olabiliriz (Ryle, 2020: 139-140).

Öznelerin sadece gözlemlenebilen davranışlarını bilebileceğimizi iddia eden Ryle, tıpkı başkasının zihni konusunda yaşanan güçlük gibi, istenç konusunun da sorunlu olduğunu iddia eder. Şimdi Ryle’ın istenç üzerine görüşlerini ele almak yararlı olacaktır.

2.3. İstenç

Ryle, istenç kavramını günlük yaşantımızda nasıl kullanacağımızı bilmediğimizi söyler. Ona göre istenç kavramı tarihe bakıldığında filojiston terimi gibi artık günümüzde işe yaramayan bir kavram türüne aittir (Ryle, 2020: 141).

Ussalcı kuramın da savunduğu gibi, uzun süreden beri ruhun (zihnin) şu üç parçaya sahip olduğu kabul ediliyordu: Düşünme, Duygu ve İstenç. Bu parçaların her biri birbirinden ayrıdır ve hiçbirisi birbirine indirgenemez. Ryle'a göre ise bu geleneksel dogma açıklıktan uzak, bulanık ve yanlış çıkarımlardır.

Ussalcı kuram istence zihnin içinde bulunan işlemler olarak yer vermiştir. Böylece zihin, düşüncelerini eyleme dönüştürür. İstenç; düşünceleri, istekleri işleme dönüştürür. Bu istence bağlı olarak bedensel bir hareket ortaya çıkar. Bu hareket zihinden gelen istence bağlı olduğu için de öğrenmeye ya da yerilmeye zemin hazırlayabilir (Ryle, 2020: 142).

Ryle, bu konuyu tartışmaya açarak makinedeki hayalet söylencesinin saçma bir varsayımını ortadan kaldırmak niyetindedir. Bu söylenceye göre zihinsel ve bedensel süreçler birbirinden ayrıdır, dolayısıyla birinde ortaya çıkan bir olay ötekinde çıkan bir olaya asla özdeş değildir. Söylencenin bu kuralına bağlantılı olarak, istenç de farklı bir problem kaynağı olarak karşımıza çıkar. Sözgelimi silahın tetiğini çeken bir kişi onu istençli olarak çektiyse bu olayda hem bir eylem hem de zihinsel bir sürecin varlığından söz edilmiş olur. Fakat bu kurama göre bedensel yalnızca bir maddenin devinimidir. Ryle ayrıca, hiçbir yargıcın suçluyu, yazarların da roman kahramanlarını betimlerken istençten söz etmediklerini söyler, çünkü kimse istenç ile ilgili ne söyleyeceğini bilmez (Ryle, 2020: 143-144).

Ussalcı kurama göre bir öznenin, bir başka öznenin istençlerini gözlemlemesi asla olanaklı değildir. Özne, karşısındakinin sadece açık eylemlerinden hareketle bir çıkarımda bulunabilir; ancak eylemin istençli mi yoksa refleks ya da alışkanlık eylemi olarak mı yapıldığını kesin olarak bilemez. Dolayısıyla hiçbir yargıç, anne-baba, yargılandıkları eylemlerin övülüp ya da yerilecek bir eylem olup olmadığını, öznel özelliği nedeniyle, kesin olarak bilemez. Dolayısıyla bu durumda istenci tahmin etmekten başka bir yol ya da seçenek yoktur. Ryle, öznenin eylemine ilişkin bildirimde bulunsa bile ussalcı görüşün bu problemin üstesinden gelemeyeceğini; çünkü

konuşmanın başka bir fiziksel eylem olduğu için problemi ortadan kaldıramayacağını söyler. Buna göre eyleme biçilen değer istence bağlı olduğu için de, bu eylemi açıklamakta başarısız kalır (Ryle, 2020: 146).

Ryle, bu kurama bakılırsa öznenin kendisinin bile gerçekleştirdiği bir eylemin istençli bir eylem olduğunu bilemez der. Çünkü istenç ile eylem arasındaki bağ her zaman gizemlidir. Kısaca kuram, istençle ilgili yanlış bir biçimde sorulan sorulardan dolayı problem haline gelmektedir. Zira bedensel bir devinimi istençli kılan şey, zihinsel bir nedene bağladığı için, nedensel bir sorunu teşkil etmektedir. Böylece bütünüyle davranışın nedenine ilişkin bir sorun olmaktadır (Ryle, 2020: 148).

Filozoflar, eylemlerin istençliliğiyle ilgili tartışmalarında istençli, istençsiz ve sorumlu terimlerini kullanırlar. Yalnızca suçlamaya konu olan eylemleri için değil, aynı zamanda onur kazandıran eylemleri için de sorumlu tutulurlar. Bu nedenle istenci ruh dünyasına dâhil ederler.

Ruhun var olduğu yerde bir özel ögeyi keşfetmek isteyen bu ilginin kaynağı hazır demektir, mekanizm canavarı ile karşı karşıya kalma tehlikesi vardır... Mekanizmden bir canavar olarak söz etmiş bulunuyorum. Kuramsal düşünceli insanların her şeyin mekanik yasalarla açıklanabilir duruma geleceğine ilişkin hissettikleri korku temelsiz görünüyor, bu nedenle, böyle bir olasılıktan söz etmek anlamsız olmaktadır. Çünkü fizikçiler, bir gün tüm fiziksel sorunlara yanıt bulmuş olabilirler ama tüm sorunlar fiziksel sorunlar değildir. Bulmuş oldukları ve bulacakları yasalar sözcüğün öğretilmeli bir anlamında meydana gelen her şeyi yönetir, ancak meydana gelecek olan her şeyi takdir edemez. Gerçekten onlar oluşacak herhangi bir şeyi öldürtamaz. Doğa yasaları buyruklar değildir (Ryle, 2020: 159- 160).

Ryle, mekanizmden bir canavar olarak söz eder. Ona göre insanların, her şeyin mekanik yasalarla açıklanabileceğine ilişkin düşünceleri temelsizdir. Çünkü meydana gelen her şey yönetilebilir, fakat meydana gelecek olan her şey tahmin edilemez. Sözgelimi satranç kurallı bir oyundur, fakat yapılan her hamle oyunda değişkenlik gösterir.

Ryle, fiziksel bilimlerin keşiflerinin dünyadan yaşamı, duyguyu, amacı ya da zekâyı dışlamadığını söyler. Yani ona göre bu kavramları sıradan dünyanın dışına çıkarıp, varlığı kabul edilen bir başka dünyaya yerleştirmeye gerek yoktur. “İnsanlar makine değildir; sürücüleri hayalet olan makineler de değildir. Onlar insandır” (Ryle, 2020: 166).

Sonuç olarak;

Doğadaki her şeyin mekanik yasaların konusu olduğu biçimindeki kulaktan dolma bilgi, çoğunlukla insanların doğanın çok büyük bir makine olduğunu ya da makinelerin oluşturduğu bir yığın olduğunu söyleme eğiliminden doğar. Ama aslında doğada pek az makine vardır. Bizim görebileceğimiz makineler sadece insanların yaptığı saatler, yel değirmenleri ve türbinler gibi makinelerdir (Ryle, 2020: 167).

2.4. Heyecan

Ryle'in öznellik olgusunu reddetmesini gerekçelendirmek için ele aldığı diğer konulardan birisi de heyecan konusudur. O, ussalcı kuramın, heyecan ve duygu kavramlarını içsel aynı zamanda öznel olduklarından kendi kuramlarını desteklemek için kullandıklarını öne sürer. Bu durumu ortadan kaldırmak için heyecan ve duygu kavramlarını incelemek zorunlu hale gelmiştir.

...makinedeki hayalet dogmasının yandaşları, pek çok filozof ve psikolojistin, "heyecanlar içsel ve özel deneyimlerdir" biçimindeki uzlaşımals görüşlerini, kendi yaklaşımlarını desteklemek için kanıt olarak gösterebilirler. Heyecanlar bilinç ırmağındaki çalkantılar olarak betimlenir; deneyimleyen kişinin bunları doğrudan doğruya göstermek için elinden hiçbir şey gelmez; bunlar dışsal tanıklıklara zorunlulukla gizlidir, çünkü genel fiziksel dünyada değil, ama senin ya da benim zihinsel dünyamızda yer alan oluşumlardır (Ryle, 2020: 170).

Kısacası Ryle'a göre, duyguları deneyimleyen kişinin, fiziksel olarak değil, zihinsel deneyimlediği düşüncesi yanlıştır. Duygular açık ya da gizli olarak ortaya çıkmazlar, çünkü onlar eylemler ya da durumlar değil, yönelimlerdir.

Ryle, bazı duygular bedensel duyumlar olabilir, fakat bütün duygulardan bedensel olarak bahsedemeyiz der. Örneğin, standart terminolojide öznenin davranışlarının ve düşüncelerinin nedeni olarak, kendini beğenmişlik gibi bir heyecan türü varmış gibi kabul edilir, fakat ona göre bu mantıksal ve dilsel bir karışıklıktır. Aslında kendini beğenmişlik gibi bir duygu yoktur, bu ancak o öznenin karakterine işaret etmek için kullanılan bir sözcük olur. Yani, bir özne kendini beğenmiş olarak nitelenirse, o özne bir uygulama gerçekleştirmelidir, çünkü o genel olarak belirli bir biçimde davranır. Kendini över, eleştiriye kapalıdır, rakipleri başarısızlığına uğradığı zaman sevinir. Fakat özne bu durumları sergilerken doğrudan doğruya kendini beğenmişliği deneyimlemez daha öncesinde kendini beğenmişlik dürtüsü harekete geçmiştir, yani kendini beğenmiş özne kendini beğenmişliğin özel duygularını

göstermeye eğilimli olan kişidir. Görüldüğü gibi, bir eylemi belirli bir güdüden dolayı yapmış olarak kabul edilmiştir.

İşte bu görüş, bir kişi kendi eylemlerinin kaynağına doğru ayrıcalıklı bir girişe sahiptir görüşünü temele alan kurama doğrudan doğruya karşıttır; sözde bu girişten dolayı, kişi hangi güdülere dayanarak bir eyleme yöneldiğini ve hangi güdüden dolayı özel bir eylemde bulunduğunu, hiç araştırmaksızın ya da bir çıkarımda bulunmaksızın keşfetme üstünlüğüne sahiptir (Ryle, 2020: 179).

Bu nedenle, Ryle'a göre bir övünmenin nedeni zihin ya da öznel bir neden değil; belirli bir güdünün eylemi gerçekleştirmiş olmasıdır. Nasıl ki taş bardağa çarptığında bardak kırılır, öznenin de kronik nedeni beğenmişliğin doğal edimlerini sergilemesidir. İkisi de buna göre özellikler taşımaktadır. Kısaca Ryle'a göre duygular, öznenin güdülerinden dolayı bir eylemi gerçekleştirmesidir. Özne, içsel olarak hiçbir duyguyu deneyimleyemez, güdü dışsal bir etki yaratır ve eylem gerçekleşir, burada herhangi bir öznellik söz konusu değildir.

Ryle, bir öznenin ya eylemde bulunmasının nedeni araştırılabilir ya da öznenin karakter özelliklerine doğru giden bir araştırma olabilir der. Bir özne eylemde bulununca, bu ikisinden biri araştırılır. Dolayısıyla ona göre iki tip açıklama da güdülere başvurularak yapılan açıklamadır yani, bir özne kendini beğenmişliğinden dolayı övünürse, bu övünmenin nedeni bir dürtünün onda ortaya çıkmış olmasıdır. Bir tümevarım sürecinde olduğu gibi bizler öteki öznenin güdülerini keşfederiz, böylece benzer önermelerin oluşturulması onların da eylemlerin nedenleri olarak açıklanır. Bu durum eylemlerin alışkanlıklarla ya da bardağın parçalanmasının onun kırılabilirliğine benzetilerek açıklanabilir (Ryle, 2020: 179).

Bu eylemlerle ilgili sahip olacağı bilgilerin kaynağı yine öznenin kendisidir, çünkü eylemleri ve duygularına dair bir geçmişe sahiptir. Bu nedenle, öteki öznenin de yapıp etmelerine kendi deneyimleri üzerinden değerlendirebilir. Böylece özne olarak kendi güdülerimizi keşfetmenin yolu, başkalarının güdülerini keşfetme yolu ile aynıdır. Öte yandan kendi eylemlerimizi değerlendirirken, Ryle'a göre, tarafsız olmamız mümkün değildir. Ussalcı kuramda, özne eylemlerinin kaynağına dolaylı bir erişime sahiptir, dolayısıyla özne hangi güdüden dolayı eylemde bulunduğu araştırmasına gerek duymaz. Ryle'a göre ise öznenin, kendi eğilimlerini değerlendirmesinde nesnel olması olanaklı değildir. Ona göre, belirli bir güdünün

birisinin karakterindeki bir özellik olduğunu söylemek, onun belirli türden şeyleri yapmaya, belirli türden planlar oluşturmaya, belirli türden hülyalara dalmaya ve belirli durumlarda belirli duyguları hissetmeye eğilimli olduğunu söylemek demektir. Öznenin bir güdüden dolayı bir şey yaptığını söylemek, onun tarafından belirli özel koşullar altında yapılan bu eylemin, öznenin yapmak için eğilimi olan türden bir şey olduğunu söylemektir. Yani ‘O bunu yapardı’ demektir (Ryle, 2020: 182).

Ryle, duyguları açıklarken ajitasyonlar ve eğilimler arasındaki ayrımı da belirtmek ister. Ona göre ruhsal durumlar eğilimlerden çok farklıdır. Ajitasyonlar, şaşırmış ya da yıkılmış olarak betimlenirler; bunlardan herhangi biri olduğunda, öznenin mantıklı düşünemeyecek veya eylemde bulunamayacağını söylemek yerinde olur. Böyle bir durumda özne, şiddetli bir ajitasyon hali içinde demektir. Eğilimler ajitasyonlar gibi şiddetli ya da uysal rahatsızlıklar değildir. Bir şeye eğilimi olan özne, alt üst olmuş olarak betimlenmez. Ajitasyon durumundaki özneler, çatışan iki güdünün etkisi altındadır. Bir eyleme engel olunduğu zaman çatışma çıkar yani, bir ajitasyonun ortaya çıkabilmesi için bir ya da iki eylemin ve bir olgusal engelin olması gerekir. Örneğin boşlukta kalma bir tür korku ile umudun birbiriyle çatışmasının etkisidir. Bu nedenle ajitasyonlar, şiddetli ya da sakin olma durumudur; fakat eğilimlerde bu iki durum da yoktur. Yalnızca eğilimlerin güçlü ya da zayıf olmasından bahsedebiliriz (Ryle, 2020: 183- 184).

O halde ‘heyecan’ terimi zaman zaman düşündüğümüz ruhsal durumları ya da ajitasyonları betimler. “...ruhsal durumlar, hastalıklar ve hava durumları gibi göreceli olarak kısa süreli koşullar olmakla birlikte, onlar olayları belirlemezler; tersine, onlar belirlenmiş olaylar içinde ortaya çıkarlar” (Ryle, 2020: 187). Ruhsal durumların onları temsil edecek zorunlu ya da yeterli olan bir tek olgusu yoktur. Bir özne somurtkan ya da neşeli olabilir, fakat onun bundan dolayı bir tek özel eylem ya da tepki göstereceği anlamına gelmez. Dolayısıyla sakin, sevinçli gibi ruhsal durum sözcükleri ya da endişeli öfkeli gibi ajitasyon sözcükleri olasılıklı davranışları gösterirler. Kısaca belirli bir biçimde davranmak eğilimdir, o davranışı engelleme ajitasyonlara yol açar. Ajite olmuş bir öznenin de davranışları her zaman bir tutarlılık içinde değildir. O halde ajitasyonlar güdü değildir (Ryle, 2020: 188-189).

Bir ruhsal durum içinde olduğumuzu söylerken, her zaman tek bir şeyi yapıyor olmayız ya da bir tek duyguya sahip olduğumuzu söylemeyiz. Bir özne birden çok eğilime sahip olabilir, bu eğilimler duruma göre güçlü ya da zayıf olabilirler. Dolayısıyla özne bunlardan birini yapmak yerine her ikisini de yapabilir. Bunun yanı sıra, ruhsal durumlar tektir, yalnızca tek bir ruhsal durumumuz olabilir. Şu anki ruhsal durumum neyse odur, bugün somurtkansam, güler yüzlü değilimdir. Ryle’a göre duygular birkaç saniye içinde gelen ve giden ya da çoğalan ve azalan şeylerdir. Özne, ya kendini mutlu hisseder ya da mutsuz hisseder. Kimse düzenli olarak mutlu veya mutsuz hissetmez (Ryle, 2020: 190- 193).

Duygular içsel olarak ajitasyonlara bağlıdır, fakat ajitasyonlar eğilimlere bağlantılı değildirler. Çünkü kimse bir amaç uğruna bir duyguya sahip olmaz. Üzüntü, ürkme, kıvrınma vs. bir nedene dayanarak yapılan şeyler değildir. “Bir eğilim, belirli türden bir yönelimdir ya da bir amaç uğruna belirli türden şeyleri yapmaya hazır olmaktır. Bu yüzden, bunlar, bu güdüye dayanarak yapılmış şeyler olarak betimlenebilir türdendir... Duygular güdülerden çıkmaz ve bu nedenle böyle eğilimlerin olası gerçekleştirmeleri arasında değildirler” (Ryle, 2020: 201). Duygular ajitasyonlara bağlıdır, duygularla amaçsal olarak davranmıyoruz, tam tersi irkildiğimiz için amaçsal olarak davranmaktan alıkonuluyoruz.

Ryle, ‘haz’ ve ‘arzu’ sözcükleri kullanımlarına göre bazı ayrımları da ortaya koyar. Hoşlanma, şok ve eğlenme duygulardır; fakat coşku, üzüntü ajitasyonlar ya da ruhsal durumlardır. O, bu ayrımlara dikkat ederek doğru tanı konulması gerektiğini düşünür. Ayrıca Ryle’a göre öznde yönelim yoksa duygularının olması, kendisini bildirmeye yetmez. Örneğin, yurt özlemi çeken biri yurduna dönmek için yönelimde bulunur (Ryle, 2020: 202). Bazen de hazdan bahsederken titreme ya da yüz kızarması olarak da betimleriz der. Örneğin, satranç oynayan birinin onu yapmaktan hoşlandığını söyleriz, oysa bu durumdayken hiçbir şekilde yüzü kızarmış değildir. Dolayısıyla herhangi bir duygu da yaşamamaktadır.

Ryle’a göre, bir öznenin bir şeyi yapmaktan hoşlanıyor olması, yapmak istediği şeyi yapıyor olması demektir. O şeye dikkatini yöneltir, eylemde bulunarak da yerine getirir. Çünkü yapmak istediği şeye yönelimi vardır. Ryle, bu nedenle haz, birbirinden farklı iki şeyi göstermek için kullanılır der. Birinci anlamıyla haz, zevk almak ve

sevmek fiilleri yerine geçer. Özne bir şey isteyerek yapıyorsa onun için hazdır. İkinci anlamıyla haz, memnun olma, neşe ve sevinç sözcüklerinin yerine geçer. Ryle, bunların ajitasyonlara işaret eden ruhsal durum sözcükleri olduğunu söyler. Ayrıca kuramcılar bu ayrımları gözetmeksizin sınıflandırma yaptıkları ve böylece yanlışlıkları yönünde eleştirir. Ona göre örneğin, toprağı kazmaktan hoşlanmak, hem kazmak hem de hoş bir duygu sahibi olmak değildir. Bunun yanı sıra, memnuniyet, eğlenme vs. ruhsal durumlardır ve ruhsal durumlar duygular değildirler (Ryle, 2020: 204). Hoşlanma, sevinç, keder, isteme başka öznelerin gözlemleyemediği içsel, öznel olaylar değildir, çünkü bunlar olay olmadıkları için gözlemlenebilir ya da gözlemlenemez şeyler değildir.

Ryle'a göre, bir güdüden dolayı yapılan bir eylemi açıklamak, onun gizli ve öznel bir nedenle bağlantılı olduğunu düşünmek yanıltıcıdır. Ona göre yapılan eylem bir yönelim ya da bir eğilimle açıklanmalıdır. Bunun yanı sıra bir eylem alışkanlıkla, içgüdüyle ya da reflekse bağlı olarak da açıklanabilir. Bu eylemleri birbirinden ayırmanın belirli ölçütleri vardır; bazı eylemler alışkanlıkla otomatik hale gelebilir, bu eylemler tekrarlanan alıştırmalarla kazanılır. Fakat özne herhangi bir güdüden dolayı bir eylemi gerçekleştirdiği zaman, o eylemde bulunurken düşünülerek yapılan bir eylem olduğunu biliriz. Bunun yanında o eylemi bir amacı gerçekleştirmek için de yapmaktadır. Ryle, ayrıca güdülerden dolayı yapılan eylemlerin zekice ya da aptalca olarak değerlendirebildiğimizi, fakat otomatik eylemleri bu şekilde niteleyemediğimizi söyler (Ryle, 2020: 207- 208).

Güdü ile yapılan bir eylem, özelleşmiş bir nedenin etkisiyle yapılmamıştır; çünkü güdüler olaylar değildir. Dolayısıyla nedenler sınıfına sokulmalıdır. Birinin herhangi bir eyleme yatkın olması demek, bir anda özel bir şey yapması anlamına gelmez. Bir eylem, ancak öznenin eylemi ne zaman, nerede ve nasıl yapıyor olması durumunda, o eylemin nedenini ya da koşulunu oluşturur. Öznelerin, güdülerin yanında eylemde bulunmasına neden olan olaylar da vardır. Ryle, bunu açıklayarak öznenin bir eylem gerçekleştirirken hem bir dış nedene sahip olması hem de bir güce sahip olması ile çatışmadığını göstermek istemektedir. Yani, eylemlerin gizli ya da öznel nedenlerinin olmadığını gösterir (Ryle, 2020: 211).

Sonuç olarak, Ryle’a göre heyecan teriminin birbirinden farklı iki anlamı vardır. Bazı heyecan türleri az çok zeki eylemlerin yapıldığı güdü ya da eğilimleri anlatır. Diğer anlamda ise, amaçsız eylemlerde yani ajitasyonlar ya da ruhsal durumlarda kullanılır. Bu iki tür söz etme de gizli, içsel ve öznel durumları gerektirmez. Kişilerin ruhsal durumlarını keşfederken, onların alışkanlık, içgüdü ve refleksleri üzerinden çıkarım yaparız der (Ryle, 2020: 212).

Beyanlarını, şaşkınlıklarını ve ses tonunu işitir ve anlarını; jest ve bedensel davranışlarını görür ve anlarını. Ünlemler, ses tonu iletişim tarzları oldukları için hiçbir metaforik anlam taşımaksızın ‘anladım-anlıyorum’ diyebileceğimiz şeylerdir... Güdüler ve ruhsal durumlar Ayrıcalıklı Girişin yapay formları olarak betimlenebilecek şeyler olarak, bilincin doğrudan verileri ya da içe bakışın nesneleri arasında bulunabilecek türden şeyler değildir (Ryle, 2020: 213).

2.5. Yatkınlıklar ve Olgular

Ryle, insan davranışlarını açıklarken yatkınsal eylemler olgusuna dikkat çekmek ister. Çünkü ona göre ussalcı kuram, bu kavramların olgusal olmasına dikkat etmeden, onları gizli ve öznel nedenlere bağlamıştır. Yatkınsal olduklarını görmezden gelip, öznel ve gözlemlenemez olarak yorumlamıştır. Ayrıca insan davranışlarını açıklamak için sadece yatkınsal sözcükler kullanılmaz, bunun yanında süreçsel sözcükler de kullanılır. Ona göre bu sözcüklerden bazılarını hayaletimsi olanla özdeşleştirmek hatadır.

Ryle, yönelim ve süreçleri birbirinden ayırır. Bazı sözcükler genel, bazıları ise özel ve belirleyicidir. Örneğin, hırs olarak çok geniş eylem tiplerine sahip olunabilir, fakat sigara tiryakisi olmak tek bir eylem gerektirir. Bilmek, inanmak, umut etmek, zeki gibi yatkınsal sözcükler de aynı şekilde çok çeşitli şeyleri yapmaya yarayan eğilimlerdir. Ryle, bu kuramcıların bilmek ve inanmak fiillerinin yatkınsal fiiller olduklarının farkında olmalarına rağmen, onları bilmenin inanmaya karşılık olduğunu iddia ederek asla ortaya çıkmayacaklarını düşünerek bu eylemleri öznel süreçler olarak açıkladıklarını öne sürer (Ryle, 2020: 218). Onlar böylece yatkınsal sözcükleri süreçsel sözcükler olarak yapılandırır.

Bir yasa oluştururken, o yasa dâhilinde ona benzer olaylar oluştuğunda, o yasadan hareketle çıkarım yapılır. Bir yasa öğrenilirken aynı zamanda özel olgularda

da teorik ya da pratik şeylerin nasıl yapılabileceği de öğrenilir. Yasalar, neden-sonuç ilişkisi içerisinde yeni olgulara çözüm getirir. Örneğin doktorlar bakteriler ve hastalar arasındaki ‘nedensel bağ’ı keşfedip yasa oluştururlar. Böylece gelecekteki benzer olgular için bir çıkarım bileti oluşur; bakteri ve hasta arasındaki nedensel bağ çözerek hastaları iyileştirmeyi başarırlar (Ryle, 2020: 223). Ryle, nedensel bağa dikkat çekerek ussalcı kuramın elini kuvvetlendiren bir olayı daha açığa kavuşturur. Onlar nedensel bağ sanki üçüncü bir gözlemlenemeyen varlığın bulunduğu gibi görür. Ona göre bu durum görünmez bir satranç ustası olduğunu söylemek gibi bir şeydir.

Yatkınsal önermeler, insan ya da hayvanların belirli bir eğilime ya da yeteneğe sahip olduklarını gösteren önermelerdir. Onlar kısmen yasalara benzerler, fakat kimi zaman da özel insanlardan bahsedildiği için de yasa değildir. Ryle, yatkınsal önermelerin yasa olmadıkları halde, yasalardan tümdengelim yoluyla türetildiklerini söyler. Bizler, bireyler üzerinde çok sayıda yatkınsal önermeleri öğrenirken, daha sonra böyle önermeler arasında genel bağılıkları anlatan yasaları öğreniriz. Bu yönden kişilerle ilgili yatkınsal önermeler yasa önermelerine benzerler. Ussalcı kuram kabul etmelidir ki, bu gizlenmiş süreçler olsa olsa gözlemlenebilir eylemlerdir. Bu eylemlerle karşı eylemleri öngörme, açıklayabilme olgusuyla kendi kendilerini çıkarımlar (Ryle, 2020: 125- 126). Bu süreçler gizlenmiş ya da öznel süreçler değil, gözlemlenebilir eylemlerdir.

Ryle’a göre yatkınsal terimlerin sonsuz sayıda bir dizisi vardır. Bazı yatkınsal kelimeler nesneye, hayvana veya insana uygulanabilir. Örneğin, eğer dayanıksız bırakılırlarsa hız arttırarak düşerler. Bazı yatkınsal terimler de sadece belirli türlere uygulanır; örneğin, kış uykusuna yatmak gibidir. Ryle, sadece insanları nitelemeye uygun yatkınsal terimleri ele alır. Fakat bu sınırlılıkları belirlemenin bulanıklığının da farkındadır. Her ne kadar hayvan davranışlarının içgüdüsel olduğunu söylesek de sınırları bulanıktır. Örneğin, bebekler gibi köpekler de yemek çanlarının çalmasına tepki gösterir. Ancak bebeğin hangi yaş gününde yemek ziline bir köpek gibi tepki göstermesini bırakacağının sınırı oldukça bulanıktır (Ryle, 2020: 228).

Ryle, bu kitabın bütün olarak zihinler üzerine konuşulan yatkınsal ya da olgusal belli başlı terimlerin mantıksal davranışları üzerine bir tartışma olduğunu söyler. Bu nedenle de yatkınsal terimlerin kullanımları arasında genel ayrımları ele alır ve tartışır

(Ryle, 2020: 228). Bir şeyin zorunlu olarak olması gerektiğini vurgulayan bir önerme, çıkarım olarak bir işlev ortaya koyar. Bunun tam tersi de, aynı işlevi yani var olmama durumunu çıkarımlar. Bazı durumlarda da bazı önermeler ikisinin ortasında yer alır, yani var olabilir de olmayabilir de, tersi de olanaklı olur.

Niyet ederek ve belki de zor ve tehlikeli pratik yoluyla dersleri uygulayarak öğrenme tarzı, zihni olan yaratıklara özgü olarak düşündüğümüz bir başka husustur. Bu husus karakter nitelikleriyle ilgilidir; bunlar bir köpek yavrusu tarafından sergilenenlerden farklı bir düzeyde niteliktedir (Ryle, 2020: 232).

Ryle, ayrıca bilmek ve inanmak fiillerinin arasındaki ayrıma da dikkat çeker. Bilmek bir kapasite fiilidir, inanç ise bir yönelim fiilidir; bilmek, bir şeyi doğru olarak kazanmakla donatılmış olmaktır, fakat inançlar kökleşebildikleri gibi bırakılabilirler de. İnanma güdü terimleri arasındadır, oysa bilme ustalık terimleri içinde yer alır (Ryle, 2020: 238-239).

İnsanları gözlemlerken pek çok etkinlikte meşgul olduklarını görürüz. Ryle, şanssız bir dilsel moda olarak gördüğü ‘zihinsel süreçlerin’ ortaya çıkması sonucuyla bu etkinlerin gerçekleştiği düşüncesindedir. Bu anlatım, geleneksel iki dünya öyküsüne aittir. Bu öyküde bazı şeyler fiziksel olarak meydana gelir, bazıları ise dünyada değil de başka bir yerde var olurlar (Ryle, 2020: 240-241).

Ryle, bu konuyu aydınlığa kavuşturmak için ‘zihnini verme’ başlığı altında bir kavramlar dizisini incelemekle işe başlar. Bunların hepsini aslında ‘dikkat kavramları’ olarak betimler. Dikkat etmek, özen göstermek, kulak vermek, zihnini odaklamak, yaptığı şeyi düşünmek ve çalışmak, ona göre, dikkat kavramlarından bazılarıdır. Dalgınlık ise bazen insanların yaptıkları şeye dikkat etmeksizin eylemde bulunduklarında kullanılır. Şüphesiz, dalgın olan birinden derin düşünmesi, araştırması, müzakere etmesi, dinlemesi beklenemez. Ryle’a göre bir özne eğer hesap ya da inceleme yapıyorsa, yaptığı şeye dikkat ediyor demektir. Daha çok dikkatini yönettiğini düşündüğümüz bir özne ise, bir şey okurken gözlerini sayfalardan ayırmaz, kaşlarını çatır ve tüm dünyaya kulaklarını tıkar (Ryle, 2020: 242). Yani, dikkati yanlış betimlemenin güdülerı ussalcı gelenekten türemiştir. Onlara göre derin düşünme, zihinlerin ussal işlevidir. Ryle’a göre ise, dikkat kavramı bilişsel bir kavram değildir.

Bir özne aynı zamanda birden fazla davranış sergileyebilir. Ryle’a göre özne bu ikisinden yalnızca birine dikkat edebilir. Genel olarak dikkatli okumaktan, dikkatli

bir biçimde iş yapmaktan söz ederiz. Böyle olduğu için de yapılan şey tek bir operasyondur ve bunların arasında özel bir kablo bulunmaz, ya da farklı yerlerde gerçekleşen iki işlem de olmaz. ‘O halde bu özel nitelik nedir?’ diye sorulduğunda Ryle, gözlemlenebilir açık davranışların yanı sıra, dikkat içeren eylemlerin gözlemlenirken daha gizli göründüklerinin farkındadır. Çatık kaş ve bakışlardaki sabitlik bu dikkatin kanıtı olabilir fakat bunlar yapmacık ya da alışkanlık da olabilir. Böyle gözlemlenemez türden eylemler ya öznel, gizli bir sürece ya da yatkınsal bir niteliğe bağlanabilir. Ryle’a göre ilk öneri, iki dünya söylencesinin güçlük içinde bıraktığı bir öneridir. İkinci öneri ise yatkınsal açıklamadır ve O, bu öneriyi kabul eder. Yani özne, bir şey okurken onu dikkatli mi dikkatsiz mi okuduğunu anlamak için, okuduğu bölüm ile ilgili soru sormamız gerekir. Bu soruları doğru yanıtlarsa, o zaman dikkat ettiğinden emin oluruz der (Ryle, 2020: 244- 246).

Özne, eylemini betimlerken, o eylemi ilgisi olduğu için ya da baskı altında olduğu için yapabilir. Performanslar arasındaki bu ayrımların, bazen onu yapan öznenin ancak kendi incelemesi olabilen içsel eylem olduğu ya da salt performansıyla açıklanabilen eylem olduğu söylenebilir. Bu durum dış görünüş olarak aynı, içsel olarak farklı oluşumların birleşmeleri olarak mı ele alınmalıdır? Onlar ikili olgu durumları mı, yoksa tekil olgu durumları mıdır? Ryle, bu iki seçeneğin de kabul edilebilir görünmediğini söyler. Çünkü ona göre bir kuşun göç ettiğini söylemekle, güneye göç ettiğini söylemek birbirinden ayrı olgular değildir (Ryle, 2020: 247). Ya da örneğin, bir öznenin niçin kitap okuduğu sorulduğu zaman, okuduğu şeye ilgi duyuyor biçimindeki yanıt doğru olur. Oysa, kitap okumaya ilgi duyuyor olmak, iki şey yapmak ya da yaşamak değildir. Aynı özel tarza olmamakta birlikte aynı genel tarz içindedirler. Ayrıca özne bir eylem üzerine yoğunlaştığı zaman, onun yaptığı şeyi düşünüyor, ona dikkat ediyor deriz. Yaptığı şeyi mırıldanmasına gerek yoktur, mırıldansa bile bu kez mırıldandığı şeyi düşünüp düşünmediğini tekrar sormak zorunda kalırız. Dolayısıyla bu döngü sonsuza dek devam eder. Ryle’a göre, aslında şeyleri söylemek, söylenen şeyi düşündürmektir. O dikkatli performansın bir türüdür, nedensel koşulu değildir (Ryle, 2020: 252).

İçgüdüsel, alışkanlık ya da refleks olmayan eylemlere dikkat edilmez, fakat bir emre itaat etmek koşuluyla bir asker yaptığı eyleme dikkat eder. Bir kişi ister emre uyarak yapsın, ister başka bir amaçla yapmış olsun, bu ayrım işlem yapmanın fiziksel

olarak özel bir tarzına işaret etmez. Çünkü asker emri duymamasına rağmen o eylemde bulunurken yine emre uyduğu için yaptığını söyler. Yine de o eylemi yapma ve emre uyuma gibi iki şeyi birden yapmıyor; tıpkı bir kuşun göç ederken hem güneye uçmak hem de başka bir şey yapmak anlamına gelmediği gibi. O komutanın verdiği emri yerine getirmiştir. Başka, farklı bir eylem de gerçekleştirebilir, fakat her ne emredilirse emredileni, emredileni yapacak bir zihinsel durum içindedir. O, nasıl davrandığını göstermek için bir ön açıklama yapmayı gerektirmez. (Ryle, 2020: 252-253)

Ama biz bir kişinin bir şeyi emredilen eylem olarak, bir kopya olarak ya da pratik olarak, bir amaç için bir araç olarak, ya da bir oyun olarak yaptığını; ya da genelde özel bir programın icrası olarak yaptığını söylediğimiz zaman bu 'olarak' sözcüğünün gücü nedir? (Ryle, 2020: 254).

Ona göre, bunun yanıtını bir kısmı; askerin emre uygun olarak davrandığını söylemek, onun bazı dersleri öğrenmiş ve unutmamış olduğunu söylemek demektir.

Ona göre, edinilmiş kapasitelerin ve eğilimlerin tümü öznel zihnin nitelikleri olarak sınıflanamaz. Bizler mekanik olarak da bazı şeyleri öğreniriz. Öğretilmiş ve eğitilmiş olmak, öğretilen dersin tam şeklini sözlü olarak tekrarlayabilir olmaktan ibaret değildir. Yapılabilenin tümü başından sonuna kadar söylemek değildir. Örneğin, bir çocuk çarpım tablosunu öğrenmeye başlamaktan daha fazlasını yapabildiği için, çarpım tablosunu tam olarak kullanmış sayarız. Çünkü ona göre, öğrenme, herhangi bir koşulda doğru ve uygun şeyi yapabilmeye başlamış olmaktır. O, belirli diziler içindeki değişken gereklilikler için hazırlanmış olmaktır. Mekanik olarak bazı şeyleri yapmayı öğrenmek, öğrenmenin kırılma noktasıdır (Ryle, 2020: 255). Ayrıca dikkatli özne, o an için değil, her an için, bir olayın gerçekleşmesini beklemiş olmaksızın, ani olasılıklar için hazır olabilmelidir.

2.6. Öz Bilgisi

Ussalcı kurama göre zihinler, fiziksel dünyadan başka bir dünyada oluşurlar. Dolayısıyla, fiziksel dünyanın haricinde, başka bir dünyayı da keşfetmemiz gerektiğine inanılır. Bu dünya için duyu algısı gerektirmeyen farklı bir algıdan bahsedilir. Daha da önemlisi, zihinler, fiziksel dünyayı algılamak için daha üstün, kendi öznel durumlarını kavrama gücüne sahiptir. Dış dünya hakkındaki bilgilere öznel zihinsel süreçlerin hatasız algısına sahip oldukları için ulaşılır. Bu nedenle de, zihin sürekli olarak olan bitenden haberdardır ve duyu organları olmadan da kendi

durum ve işlemlerinin farkındadır. Bu duyu organsız öznel algı (içe bakış) yanılmazdır. Bu kurama göre, zihnin kendisine olan bu ayrıcalıklı girişi, diğer şeyleri kavrayışına göre daha üstündür. Bu üstün algı öz bilgisini oluşturur. Duyu organlarıyla sahip olduğumuz bilgilerden kuşkulanabiliriz, fakat içe bakışın verileri bize dolayimsız geldiği için burada kuşkuya yer yoktur. Dolayısıyla özne kendi duygu ve düşüncelerinin tümünü öznel olarak gözden geçirebilir fakat başkasının zihnini içe bakışsal olarak gözlemleyemeyeceği için, zihin çalışmalarını da gözlemleyemez. Yalnızca, kendinden yola çıkarak yaptığı son derece zayıf çıkarımlarla başkasının bir zihne sahip olduğuna kendisi inanabilir (Ryle, 2020: 265- 266).

Ryle'a göre bu görüş, pek çok insanın düşünceleri üzerinde güçlü bir etki bırakmıştır. Bu etkinin nedeni, zihnin bilinçlilik, öznellik ve içe bakış özelliklerini öne çıkarmaktır. Biz bunların bilincindeyiz ve bunlar saygıya layık güven belgesi ile garanti edilmiştir. Ryle, bilinç ve öznellik kuramının tanımladığı türden şeyler olmadığını öne sürer. Ona göre bunlar, varsayımdan ibaret olan söylencelerdir, ayrıca bilinç ve özneliliğin mantıksal bir bataklık olduğu düşüncesindedir. Ryle, kendimizle ilgili bilgilere sahip olduğumuzun farkındadır, fakat bu bilgilere bu objelerle ulaşmadığımızı söyler. Ona göre, kendimle ilgili birtakım şeyleri keşfetme yolları ile başkası ile ilgili keşfetme yolları aynıdır (Ryle, 2020: 266- 267).

2.6. 1. Bilinç

Ryle, bilinç kavramının günlük yaşantımızda özel, kuramlarla ilişkisi olmayan bazı kullanımlarını da açıklarken, bu kavramla ilgili daha çok filozofların kullandığı farklı bir bilinç kavramı üzerinde durmuştur. Filozofların kullandığı bilinç kavramı, varsayılan bilinç tanımından oldukça farklıdır. Öncelikle fizikselden çok ayrı olan durumlardır ve bu zihinsel işlemler, sorumlu olarak kendisinin farkında olan işlemlerdir. Bunlar aldatıcı olmayan tek ve kesin bilgilerdir. Bu bilinç sayesinde deneyimlenen şeyler tüm koşullarda özne farkındalık yaratır. Eğer birisi zihnin ya da bilincin varlığını kabul etmezse, kendi kendisini bildiren olayları betimlemesi zor olacaktır. Ryle'a göre ise örneğin, merak etme edimi ile bu merak ediminin kendisini bildirmesi ayrılmaz bir biçimde iki farklı süreç değildir (Ryle, 2020: 271). Ryle, ussalcı kuramın, bilinç kavramını böyle kullanmalarının nedenini bu şekilde açıklamıştır:

Mekanik dünyanın Galileocu ve Descartesçı sunuluşları, ikinci nüsha bir dünyayı yapılandırarak sunmuş olmakla, zihinlerin mekanizmden kurtulmasını sağlar görüldüğü zaman, yine duygu algısının yardımı olmaksızın, bu hayaletimsi dünyanın içeriklerinden nasıl emin olunacağını açıklanmasına gereksinim duyuldu. ‘Işık’ benzetmesi özellikle uygun görüldü, çünkü Galileocu bilim geniş ölçüde dünyanın optik açıdan keşfi ile ilgili idi. Işık tarafından mekanik dünya da oynanan rol, zihinsel dünyada bilinçlilik tarafından oynanır hale geldi. Bu metaforik anlamda, zihinsel dünyanın içerikleri kendi kendisini aydınlatan ya da ısıltılı olarak düşünüldü (Ryle, 2020: 272).

Böylece Ryle, bilincin yalnızca bir söylenece olduğunu düşünür. Zihinsel süreçlerin aslında bilinçsiz olduğunu savunur. Ona göre, özneliğimizi bilmek için hiçbir fosforlu öyküye ihtiyacımız yoktur. Kendimizle ilgili öznel birtakım bilme tarzımızda her an kendimizi dikkatle incelememizi gerektirmez. Kısaca kendimizi bilmemiz, hayaletimsi birtakım olaylarla açıklamasını gerektirecek hiçbir durum yoktur. Zihinsel olaylar tanım gereği bilinçli ya da kendiliğinden ışık saçıcı oldukları için zihinler neyle ilgili olduklarını bilmelidirler gibi ussalcı bir açıklamaya kesin bir dille karşı çıkar. Ona göre bu geleneksel kuramın açıkladığı gibi bir dünya yoktur (Ryle, 2020: 274).

Ryle, ussalcı kuramın tanım gereği bilinci şu karşı çıkışlarla reddeder: Birincisi, hiçbir felsefi kurama bağlı olmayan bir özne, bizzat kendi gördüğü, işittiği ve tattığını söyleyerek deney türünde önermeler ortaya koyacaktır. İkincisi, bir zihinsel durum ve işlemlerin bilincinde olmak, onları aynı zamanda bilmektir iddiası bilme tanımını gramer olarak kötüye kullanmak olur. Çünkü bilmek bakmakla aynı türden şeyler değildir. Örneğin, bir şakayı görmekten söz etmek anlamsız olur. Bu nedenle Ryle, bizim görmemize yardım edecek bir meşaleyi ve gördüğümüz şeyi anlamamıza yardım edecek bir diğer meşaleyi istemiyoruz der. Üçüncüsü, eğer durum geleneksel kuramın bilinçliliği betimlendiği gibi olsaydı, anlamada hatalar ya da yanlışlıklar olmazdı. Örneğin, rüyadayken rüya gördüklerinin farkında olmamaları gibi bir durum söz konusu olmazdı (Ryle, 2020: 275-276).

Son olarak, öğretiyeye göre bilinçlilik durumu çıkarımlar üzerine ise o zaman hiçbir durma noktası olmayacaktır. Dolayısıyla bu durumda zihinsel süreçleri sarıp sarmalayan bilinç yapraklarının sonsuz bir serisi olmuş olacaktır. Çıkarım yapmama durumunda ise o zaman zihinsel süreçlerdeki bazı öğelerin bilincinde olmadığımızı

izin verir. O zaman da ‘bilinçli’ zihinsel tanımı artık kullanılmaz hale gelecektir (Ryle, 2020: 277).

2.6. 2. Öznellik ve İçe Bakış

Ryle, aslında içe bakış teriminin sanatsal bir terim olduğunu ve bu terimi genellikle zararsız bir anlamda, normalden daha çok dikkat harcandığı zaman kullanıldığını söyler. Yani özne, nasıl ki optik olarak su içtiğini veya bir şey izlediğini takip edebiliyorsa, tıpkı bunun gibi optik olmayan süreçleri de takip edebilir. Ryle’in görüşlerinin aksine geleneksel kuram bu süreçleri duyu algısına benzemeyen, zihinsel durum ya da süreçleri, öznellik gibi kişinin yalnızca kendisine has bir özellik olarak tanımlar. Bu anlamda içe bakış, bir bedensel organın işlevini gerektirmeyen süreçlerdir. Dolayısıyla kişinin kendi zihinsel sürecini gözlemleme gücü her zaman kendine özel ve yetkindir. Bu öğretilerde içsel algı yetkin algıdır, duyu algısı ona asla benzemez. İçe bakış bir açıdan bilinçten farklıdır; içe bakış dikkate dayalı bir işlemdir, oysa bilincin tüm zihinsel süreçleri kesintisiz olarak devam eder. Her zaman bilinçliyizdir fakat zaman zaman zihinlerde ne olup bittiğine dikkat ederek içe bakış yaparız (Ryle, 2020: 278).

Ryle’a göre geleneksel öğretinin savunduğu içe bakış yöntemi, hayaletimsi statüdeki olaylardır. Dolayısıyla içe bakış tanımına karşı çıkışlarda bulunur: Birincisi, içsel algı deyiminin ortaya çıkışı, gözlemcinin aynı anda iki şeye dikkat etmesini gerektirir. Fakat içe bakış yaptığından emin olan bir kişi onu yapmak için öncelikle iki şeye dikkat etmiş olması gerektiğine inandığı zaman, kuşkulu hale gelir. Çünkü aynı anda iki kez dikkat etmediklerinden emin oluyorlar, o halde eş zamanlı olarak iki kere dikkat edildiğinde bu edimlerin sayısının bir sınırı olması gerekir. Bir sınırın olması, içe bakış yapılamayan bazı zihinsel süreçlerin olmasına yol açar. Sonuç olarak, bir kişinin öznel zihinsel süreçleri ile ilgili bilgisi daima içe bakış üzerine kurulmamış olacaktır. İkincisi, eğer öznellik ve içsel algı ile ilgili birleşik kuramlar doğru olmuş olsaydı, içe bakışla gözlemlenebilir olması gereken tartışmalar hala devam ediyor olmazdı. Ryle, özelliğin gizli olmadığı, aksine bu süreçlerin bir soğan kokusunun olup olmadığına karar verebilecek kadar açık ve kolay bir şey olduğunu öne sürer (Ryle, 2020: 279-280).

Sonuç olarak, ona göre insanların öznellik hakkında konuştukları hayaletimsi bir şey değil, yalnızca otantik bir geriye bakış sürecidir. “Geriye bakışlarımın objeleri benim özyaşam öykümdeki maddelerdir” (Ryle, 2020: 282). Ryle’a göre onlar, tıpkı görülen şeyler gibi bireysel öykümüzün özel ve sessiz maddelerdir.

Geriye bakışın özyaşamsal olduğu olgusu, onun bize özel statüdeki olgulara Ayrıcalıklı Giriş sağladığını ima etmez. Ama kuşkusuz, kendi davranışımızı ve zihin niteliklerimizi değerlendirmemize yardımcı olan büyük bir veri yığını sağlar. Bir anı defteri hayaletimsi olayların kayıt defteri değildir, ama günlükçünün karakteri, yeteneği ve kariyeri üzerine değerli bir bilgi kaynağıdır (Ryle, 2020: 283).

2.6. 3. Öznellik Olmaksızın Öz Bilgisi

Ryle, öz bilgisine yani, öznenin içsel yaşamına geleneksel kuramın savunduğu gibi iki farklı türden alan içinde ortaya çıkmadığını söyler. Örneğin, gözler ve burun duyu organları olduğu halde zihin başka bir duyu organı temsil etmez. Zihin, belirli şeyleri yapma yeteneği ve yönelimlere işaret eder. Ona göre zihni hatta zihinleri böyle tanımlamak mantıksal tehlike arz eder. “Onlar tembel olduğunu ya da bir toplama işlemini dikkate yapmış olduğunu bilen bir kişinin, son derece özel türden bir ışıkla aydınlatılmış olan ve kişinin sadece kendisinin giriş yapabildiği, penceresiz bir odaya içine doğru bir gözetleme yapmış olması gerektiğini önermektedirler” (Ryle, 2020: 285). Ryle’a göre bu varsayım bir öznenin, başka bir öznenin zihin çalışmalarını elde etme şansını olanaksız hale getirmektedir. Hâlbuki öznenin açık ve kapalı davranışlarını açıklamanın basit ve yöntemsel bir yolu vardır. Yani bir öğrencinin tembel, tutkulu, ya da zeki olup olmadığını, çalışmalarını izleyerek, konuşması dinleyerek ve performansını öteki öznelere karşılaştırarak basit bir şekilde öğrenebileceğimizi söyler. Öğrenciyi dinlemek ile kendinizi dinlemek arasındaki tek farkın, kendimizin sessiz konuşmalarımızı dinlemek olduğunu söyler ve iddiasını daha da ileriye taşıyarak öznenin kendi performansını sınava çekmesinin daha zor olduğunu öne sürer (Ryle, 2020: 285). Dolayısıyla, kendimin ya da başkasının bir zihne sahip olduğunu keşfederken, hiçbir gizem ya da öznellik ortaya çıkmaz.

Zihinsel süreçlerin araştırılmasında güvenilir bir sonuca ulaşılması, önemli bir etkidir. “Bir kişinin zihinsel kapasite ve yönelim değerini araştırma içeri tümevarımsal bir süreçtir. Bu gözlemlenmiş eylem ve tepkilerden yasa-benzeri önermeler çıkarılmamaktır” (Ryle, 2020: 289). Ryle, bu araştırmanın güvenilirliğini

tamamen tümevarım çatısı altında sağlamış olur. Uzun süreli nitelikleri anlamak için, tümevarım sonucunu yeni örneğe uygulayarak o eylemi açıklamış olduğumuzu söyler. Böylece çıkan sonuçlar yeteri kadar güvenilir olurlar.

Şu ana kadar anlatılanlardan farklı olarak, niteliklerini ve zihin durumlarını değerlendirirken zorlandığımız bir özne grubu vardır; bunlar sahip olmadıkları nitelikleri taklit eden öznelerdir. Ryle, bu taklitçilerin ilk bakışta zihninin gerçek bilgisine sahip olamazmışız gibi görünse de yapmacık olmanın ne olduğunu bildiğimiz için zihinlerinin gerçek bilgisini keşfedebiliriz der. Böylece ussalcı kuramın taklit etme üzerinden davranışları eleştirmesini Ryle, boş bir tehdit olarak değerlendirir. Böyle özneler hayatımızda daima olasıdır. Bu özneler olmasaydı tiyatro da var olmazdı. İlk bakışta hiç kimse başkasının zihninin gerçek bilgisine sahip olamazmış gibi görünebilir, böylece kuramsal açıdan bir sıkıntı doğar; çünkü bir eylem taklit edilebiliyorsa her eylem de yapmacık olabilir. Aynı sıkıntı duyu algıları için de hissedilir, duyulabilir bir görünüm yanıltıyorsa o halde görünümünün tümü yanıltıyor olabilir (Ryle, 2020: 290).

Taklitçilerin yanında ikiyüzlü öznelerin de aynı şekilde zihinlerinin gerçek bilgisini keşfedebiliriz. Ona göre ikiyüzlülüğü saptamak da tümevarımsal bir görevdir. İkiyüzlülüğün de nasıl açığa çıkacağını öğrenirsek onunla da başa çıkabiliriz. Kısaca Ryle göre taklit yapmanın gizemli ve öznel olan hiçbir yönü yoktur. Eylemlerin tümevarımsal değerlendirilişleri özel olayların açıklanışına uygulanabilir. (Ryle, 2020: 291)

Ryle, genelde bir plan yaparken, o planı yaptığımızı biliriz der. Dolayısıyla bir şey yaptığımızda, onu yaptığımı o sırada biliyorum demekle konuya hiçbir şey eklemiş olmuyoruz, ikisi zaten bir ve aynı olan bir şeydir. Ona göre konuşmacı ile dinleyici arasındaki fark tür değil, derece farklılıklarıdır. Konuşmacının bilgisinin, dinleyicinin bilgisine olan üstünlüğü, dinleyicinin o konu ile ilgili kötü konumda olduğu ile ilgilidir. Ya da tam tersi olarak, o konu ile ilgili çok iyi bir konumda da olmuş olabilir. Bu onun öznel zihnine ‘ayrıcılık giriş’ yapmış olduğunu göstermez.

...bir kişinin kendisi ile ilgili bilgisi ve öteki insanlarla ilgili bilgisi arasındaki tür olarak bir farklılıktan gelmez... doğal koşullar ve bazı kısıtlı uygulamalar, aramızda anlaşılır bir uzaklık bulunmasını sağlamakla birlikte, hiçbir metafiziksel Demir perde, bizi birbirimize karşı ilelebet mutlak yabancılar olarak kalmaya zorlamak için var

olmaz. Benzer olarak, toplumsal ve toplumsal olmayan yaşamlarımızın günlük davranışlarından, birbirimize karşı anlaşılır bir düzeyde olmayı öğrenmiş olmamızla birlikte, hiçbir metafiziksel ayna, bizi birbirimize karşı sürekli olarak ve bütün bütüne kapalı ve açıklanamaz olmaya zorlamak için var olmaz (Ryle, 2020: 301).

Ryle'a göre bizim kendimizle ilgili bilgimiz ve başkasına olan bilgimiz, onların ve benim nasıl davranışta bulunduğumuzla ilgilidir (Ryle, 2020: 301). Burada özellikle ilgili bir durum yoktur. Önemli ikinci nokta ise, öteki öznelerle ilgili bilgimizin birincil kaynağı, bizce de iyi bilinen bir dili konuşmasıdır. Ryle, bu ikisinin mevcut olduğu durumda, öznelerin zihinsel durumlarını keşfedebileceğimizi düşünür. Diğer taraftan Ryle, öznelerin bazı şeyleri açığa vurmak yerine onları saklamayı tercih ettikleri durumunun da bilincindedir. Yani, bazı zamanlar özneler ketum ve ikiyüzlü olarak kendilerini olmadıkları gibi gösterebilirler.

Ryle, hazırlıklı ve hazırlıksız konuşmaya dikkat çekerek aslında öznelerin zihinsel durumlarını keşfetmek üzere önemli bir kaynak oluşturduklarını düşünür. Burada üzerine düşünülmüş konuşmalar ile düşünülmemiş konuşmalar arasındaki farka değinmek istemektedir. Ona göre üzerine çalışılmamış konuşmalar dürüstlük ya da içtenlik değildir. Çünkü dürüst olarak içtensizlikten kaçınılır, içtenliği bilmeyen bir kişi ketum olamaz, aynı şekilde ketum olmayı bilmeyen de içten olamaz.

Bazı konuşmalar da ciddi etkinliklere ait konuşmalardır. Bu konuşmalar hazırlıklı yapılır; sözcükler tartılır, ağıza gelen her söz söylenmez. Çünkü bu konuşmalar disipline edilmiştir. Örneğin, fizikçi, politikacı, yargıç vb. meslek uzmanları tarafından yapılan konuşmalar doğaçlama değildir. Dolayısıyla hazırlıklı ve hazırlıksız konuşmayı birbirinden ayırmak gerekir. Biz öncelikle hazırlıksız konuşmayı öğreniriz ve genellikle böyle konuşuruz. Bu hazırlıksız konuşmayı kendi kendimize de yaparız ve bu konuşmalar genellikle ilğimiz üzerine kuruludur. Örneğin, öznenin bir şeye canı sıkıldıysa sinirli bir ses tonu içinde olur. Böylece söylediği şeylerle nasıl bir zihinsel durumda olduğunu ortaya koyar. Yine hazırlıksız bir konuşma gerçekleştirir, bu hazırlıksız konuşmalar zihinsel durumların etkileri ve zihinsel durumlarla ilgili raporlar değildir. Yani özne hakkında otobiyografik bir bildirim vermez (Ryle, 2020: 303- 304). Hazırlıksız konuşmalar, ilgi durumlarını ortaya koyar. Bir konuşmacının hazırlıksız konuşmalarına dikkat edildiğinde, konuşmanın dili biliniyorsa konuşmacının zihin durumu üzerine görüş bildirebilir.

Ayrıca konuşmacının öteki açık eylemleri ile ilgili de dikkatli bir gözlem yapılırsa, onun hakkında çok şey söyleyebilir. Dolayısıyla burada hiçbir gizli öznel durum söz konusu değildir.

“Konuşmayı öğrenmek, kendi kendisini anlaşılır yapmayı öğrenmektir. Hazırlıksız konuşmadaki ses tonundan ve sözcüklerinden ve hatta benim hazırlıksız konuşmamdan, zihinsel durumunu keşfedebilmem için, bir takım hafife güçlere sahip olmak gerekmiyor” (Ryle, 2020: 305). ‘Kendi kendisinin bilincinde olmak’ demek, bizim kendi hazırlıksız konuşmalarımıza gösterdiğimiz dikkattir, öznellik değildir. Bu etkinlikte kişiye ‘özel’ olan hiçbir şey yoktur. Fakat şifreli yazılan bir günlüğü elbette ki okuyamayız.

2.6. 4. Öznelliğin Sistematik Ele Geçmezliği

Ryle, ‘ben’ kavramını ‘sistematik ele geçmezlik’ olarak adlandırır. Bir çocuğun ‘ben kimim?’ ya da ‘ben neyim?’ diye sorduğunda, onun sıradan kişilik özelliklerinin dışında başka bir şeyin daha var olduğunu hissederek. Dolayısıyla ‘ben’ bu şekli ile büyük ölçüde gizemli görünmeye başlar. Kuramcılar da ben kavramı ile sıkıntıyı yaşamışlardır. Filozoflar, tarih boyunca ‘ben’ ve ‘sen’ sözcüklerinin özünü oluşturan şeyin ne olduğunu ortaya koymak istemiştir. Aslında Ryle, *ben* kavramının sanıldığı kadar bir gizemliliğinin olmadığı düşüncesindedir. Ona göre, ben ve sen zamirleri özel ad değildir, hatta onlar geçici adlar olmasından daha fazlası değildir. Yalnızca zamirler keyifli bir gizem oluşturur. Bu sözcükler gösterge sözcükleridir, dolayısıyla bir gösterge sözcüğünün gösterdiği şeye fiziksel olarak eklenir. Bu nedenle de sözcüklerde herhangi bir öznel gizemlilik durumu söz konusu değildir (Ryle, 2020: 308-311).

‘Ben’ fazladan bir varlık için fazladan bir ad değildir; o, ben onu söylerken ya da yazarken özel ad ‘Gilbert Ryle’ ile ifade edilen aynı bireyi gösterir. ‘Ben’, Gilbert Ryle’in diğer adı değildir. Gilbert Ryle, ‘ben’i kullanırken, ‘Gilbert Ryle’ adını taşıyan kişiyi gösterir.” (Ryle, 2020: 311).

Ryle, ‘ben’ kavramı ile ‘sen’ ya da ‘o’ kavramı arasındaki ayrıma da dikkat çeker. Bu araştırmanın sonucunda öznellik ile ilgili gizemli olan hiçbir şey olmadığını ortaya koyar. Yalnızca kendimizle ilgili bir betimlemede bulunduğumuz da birinci kişi zamirini iki ayrı yolda kullanırız. Örneğin, ‘kendime gülüyorum’ dediğimizde derimizin altında (ya da bedenimizde) iki tane ‘ben’ bulunmaz. Bu cümlede yapılmış

olan şey, iki zamir deyiminin uygulanmasıdır. Zamirler arasındaki ayrıma gelince; ‘ben’ yalnızca beni gösterir, ‘sen’, ‘o’ ise zaman zaman farklı kişileri gösterir. ‘Ben’in bu değişmezlik ile ilgili gizemli olan hiçbir şeyi yoktur. Ryle, böyle gizemli görünmesinin nedeni olarak birinciliğe ve yapışkanlığa sahip olmasına bağlar. Böylece öznelliğin bu özelliği bir gizemliliğe sahipmiş gibi görünür (Ryle, 2020: 324).

2.7. Duyum, Gözlem Ve İmgelem

Ryle’in amaçlarından birisi de zihinsel bir statü olmadığını göstermektir. Ona göre birinin zihninden söz etmek, fiziksel dünyadan ayrı olan bir ambardan söz etmek değildir, zihin, bir öznenin sahip olduğu yetenek, sorumluluk ve yönelimlerden söz etmektir. Zihnin bu özellikleri fiziksel dünyanın içinde olmadığını göstermez. Dolayısıyla iki dünyanın varlığından konuşmak ona göre her bakımdan anlamsızdır. Yine de kuramcılar duyumlar, duygular ve imgeler için zihinsel bir statüye sahip olduğu ile ilgili ısrar ederler. Ryle, bu ısrarlarının duyum, duygu ve imgelerin bir laboratuvar biriminde betimlenememesinden kaynaklandığını; dolayısıyla, onların daha başka bir yere ait olabileceğinde ısrarcı olduklarını öne sürer. Kuramcılara göre, bir duyum öznenin içindedir ve bu ‘içinde olma’nın anlamı onun öznellik gibi özel bir anlamıdır. Çünkü o derinin altında olmadığına göre, duyum öznenin zihninin içinde olmalıdır. Dahası, duyum, duygu ve imgeler bilinç ırmağının parçalarıdır ve zihnin ana maddesini oluşturmaya yardım ederler (Ryle, 2020: 325- 326).

Böylece kişinin, içinden kendi kendisine konuşmasının zihnin özel bir işi olduğu ile ilgili saygın öğreti, katıksız düşünme aracının, fiziksel görüntülerin şu iri yarı dünyasına ait olmadığı ama tersine rüyaların yapılmış olduğu daha ince bir kumaştan oluştuğu tezini destekler ve onun tarafından desteklenmiş olur (Ryle, 2020: 327).

Ryle duyumları, duyu algısı içine girenler ve girmeyenler olarak ikiye ayırır; yani duyu organları ile ilişkili olanlar ve bedenin başka duyarlılığıyla ilişkili olanlar. Bizler sürekli olarak duyu organları ile ilişkili olan duyumlara işaret ederiz. Bu duyu algılarından söz ederken de genellikle gözlemlediğimiz olaylara gönderme yaparak söz ederiz. Örneğin, bir ağrımızı betimlediğimiz zaman, onun bir yanma ağrısı olarak, bir köze benzeterek betimleyebiliyoruz. Böylece bu tür benzetmelerle, bizde olan ağrıyı başka birine aktarabiliyoruz. Ryle, bu betimlemelerden söz ederken duyum kavramının mantığında dilsel bir güçlüğü var olduğunu göstermek ister. Ona göre biz

duyumları salt duyum olarak değil, onun bir özneye düzenli olarak nasıl görüldüğüne, nasıl ses verdiğine işaret ederek betimliyoruz (Ryle, 2020: 328).

Ryle, bilginimcilerin sancı, kaçınma veya yaralanmaları saf duyum adlarıymış gibi kullandıklarını söyler. Fakat ona göre bunlar salt duyumlar değil buna ek olarak bu duyumlara sahip öznelere onlardan hoşlanıp hoşlanmadığı durumu da gösterir. Ryle burada kavramsal bir ayrıma gider. Çünkü ona göre saf duyum yalnızca söylemek istenenin bir parçasına hizmet eder. Örneğin, dikkatli bir şey dinleyebiliriz fakat kulaklar dikkatli bir çınlamaya sahip olamaz ya da gözlemci bir şeyi ortaya çıkarmak için bakar, burada bakmak yalnızca duyumun bir parçası olabilir. Dahası gözlem yaparken hata yapabiliriz, fakat durumlarda hata yapmak söz konusu değildir (Ryle, 2020: 332).

Ryle, duyumlara ilişkin bu ispatlamaları duyumlarla ilişkili olarak zihinsel olan hiçbir şeyin olmadığını göstermek için yapar. Ona göre av köpeğinin koku duyarlılığındaki keskinlik, köpeğin zekâsını belirlemez. Dolayısıyla bir duyuma sahip olmak zekânın ya da öznenin bir niteliğini sergilemez. Nitekim zeki bir öznenin sadece duyumlara sahip olması, bu duyumlara sahip olanın bir hayvan mı yoksa bir insan mı olup olmadığına karar vermeye engel olacaktır.

Kuramcılara göre ayakkabı vurmasını yalnızca onu giyen bilebilir. Bundan dolayı herhangi birisinin gözlemleyebileceği şeyler ve olaylar, sadece onlara sahip olan özneliğin tanıklık edebileceği şeylerdir. Onlara göre dış dünyadaki gözlemlenebilir şeylerin dışında duygular, duyular ve imgeler bizim zihinsel dünyamızın özel olarak gözlemlediğimiz öğeleridir. Ryle bu durumun son derece yanlış olduğunu düşünür. Ona göre bu antitez mantıklı ama yanlıştır; ayakkabıcının ayağındaki acıyı gözlemleyemediği gibi ben de o acıyı gözlemleyemem. Onun gözlemleyememesi bir ‘demir perde’nin önlemiş olması değildir. O acıyı yalnızca hissedebilirim fakat gözlemlemem. Sonuç olarak birisinin sıradan gözlem resimleri ile benim ayrıcalıklı gözlemim özel nesneleri baştan sona yanlıştır. Çünkü ona göre duyumlar hiçbir biçimde gözlemin nesneleri değildir (Ryle, 2020: 333- 336).

Ryle, günlük yaşamda ‘görmek’, ‘işitmek’ ve ‘tatmak’ gibi fiilleri katıksız olarak kullanmadığımızı, onları sürekli olarak bir şeylerle ilişkilendirerek konuştuğumuzu öne sürer. Geleneksel kurama göre ise duyumlar,

anlık bir bakışla ya da anlık bir koku esintisiyle betimlenebilirler. Yine kurama göre bir duyu verisi ancak kişinin kendisine özgüdür; öznenin sahip olduğu bakışa başkası sahip olamaz, aynı şekilde, çektiği acıda mutlulukta yalnızca ona özgüdür. Ryle'in bu karşı çıkışı durumu açıklamak için yeterli olacaktır:

Nihayet, Duyu Verisi Kuramının yandaşları, sahip olduğumuz bakışlara, kokulara ve sızılara başka hiç kimsenin giriş yapamayacağını kabul etmelerine karşın, bundan çıkan şu sonucu; onların statü bakımından zihinsel olduğu ya da onların 'zihninin içinde' var oldukları sonucunu kabul etmezler (Ryle, 2020: 341).

Ona göre, kişinin görüş alanında bulunduğu her neyse, o şey oradadır ve gerçekten gördüğü biçimdedir. Geleneksel kuram tümüyle mantıksal bir yanlışlık üzerine kurulmuştur. Onlar duyum kavramını gözlem kavramı içinde çalışmışlardır. Bu kavramlar aynı anda kullanıldıkları zaman anlamsız hale gelir. Duyusal olarak etkilenmiş olmak, bir duyuma sahip olmaktır. Fakat duyumlara sahip olmak, tıpkı tuğlaların kendiliğinden ev olmaması gibi, kendiliğinden ayırt etme değildir. Duyum ile gözlemlenme arasında önemli bir mantıksal bağlantı vardır, yani bir duruma sahip olmak algılamamanın mantıksal gücünün bir parçasıdır. Sonuç olarak tek başına duyum algılamamanın bir türlü olamaz (Ryle, 2020: 344- 345).

Duyum, algılama ya da gözlemlenme bir keşfetme değildir. Dolayısıyla bir duyuma sahip olmak, bilişsel bir etkinlik içinde olmak değildir. Sonuç olarak, duyumların gözlemin nesnesi olabileceği inancı yanlıştır. Geleneksel kuram duyumu, özel nesnelerin basit bir gözlemi olarak yorumlar. Fakat böyle yorumlamakla gözlem kavramını anlamsız hale getirirler.

Duyu Verisi Kuramının yaptığı şey sıradan nesnelerin böyle sıradan boşluklu betimlemelerinin ince kremasını sıyrıp almaya çalışmaktır; ve sanki yeni bir nesne sınıfı bulmuş gibi konuşmaktır, sanki sadece burada, adı belirtilmeyen sıradan nesnelerin nasıl göründüklerinden söz eden önermelerin bilinen dizisi yanlış yorumlanmıştır (Ryle, 2020: 351).

Bir öznenin bir duyuma sahip olması ve bu duyumla birlikte gözlemlediği şeyler, o öznenin zihinsel işlemlerinin alanına girer. Ancak Ryle, gözlem ve duyum arasındaki farkı da açıklamak ister. O, gözlem ve duyumu şöyle tanımlar: Gözlemlenmek, bir şeyi başarı ile ya da başarısız bir şekilde keşfetmeye çalışmaktır. Duyum ise, bir işi dikkatli ve başarılı bir şekilde yapmak için kullanılmaz. Dolayısıyla

gözlemlemek en az bir duyum almayı gerektirir, oysa duyuma sahip olmak gözlemlemeyi gerektirmez.

...bu durumda bir kişi bir şeyi sadece işiten ve dinleyen, işittiği şeyin ne olduğunu ortaya çıkarmaya çalışan olarak değil, ama aynı zamanda işittiği şeyin ne olduğunu tanıyan ve belirleyen olarak betimlenebilir; yani burada bir melodi tanıyan bir kişinin durumu söz konusudur (Ryle, 2020: 361).

Ryle, bir öznenin bir melodiyi bilmesinin ne demek olduğunu araştırır; ona göre özne, melodinin nasıl devam edeceğini biliyorsa, özne melodiyi tanıyor ve böylece bir bilgiyi kullanıyor demektir. Bu nedenle, bu bilgiyi sadece melodiyi işitmekle değil, ama aynı zamanda özel bir zihinsel çerçeve içinde işittiği anlamına da gelir. Böylece bu durum, daha önce işittiğimiz bir şeyi yeniden düşünmemizi sağlar. Böylece Ryle, öznenin sadece işitsel duyumlara sahip olmadığını aynı zamanda düşünüyor olduğunu kanıtlar. Bir öznenin bir melodiyi tanıması, hem kulakları hem de zihni ile ilgili bir olgu olduğunu kabul eder. Ancak bu durum, birbirinden ayrı iki olgunun bir araya getirilmesi değildir. O, bu durum için adlandırdığı ‘melez kategorik’ bir önerme olduğunu söyler. Yani öznenin, melodinin reçetesine göre edimsel olarak sağladığı işitsel algıdan, onun kazanılmış beklenti yönelimlerini doyurduğu zaman, melodiyi işitmesidir. Özne, melodiyi duyduğu anda fazladan düşünmesine gerek kalmaksızın onu tanır. Yalnızca bir işitsel duyum almıyor, ama düşünüyor dediğimizde bir işitsel zihinsellik içinde işittiği anlamına gelir.

Sonuç olarak Ryle, öznelere melodileri nasıl öğrendikleri ve onları nasıl tanıdıkları konusunda hiçbir felsefi bilmeceye gerek olmadığını söyler. Ona göre özne, pratik yapma sureti ile öğrenir, bizler de bu öğrenmeyi hızlandıran pratik türlerini belirleyebiliriz. Dahası, bir özne bir olgu reçetesini öğrendiğinde dikkatsiz değildir, çünkü sadece akıl yürüten bir özne yanlış sonuç çıkarabilir. Yanlış sonuç çıkarıyorsa bu reçeteyi öğrenmiş, fakat uygulamada dikkatsiz davranmıştır. Gözlemsel hatalar tıpkı diğer hatalar gibi düzeltilebilir. Onlar rastlantısal olarak ya da ihsanla elde edilir şeyler değil, ancak çalışmaların sonucudur. Dolayısıyla geleneksel görüşün temelinde bulunan iddiayı eleştirir:

‘Ya çıkarım yoluyla ya da sezgiyle’ şeklindeki bu çok sevilen dikotomi bilgilimcilerin Öklid geometrisine bağlamalarıyla tarihsel bir köken kazanmış olarak görünüyor. Geometrinin doğrulukları ya kuramlar ya da aksiyomlardır ve geometri bir süre için bilimsel bilginin örneğini oluşturduğundan doğrulukları bulup keşfetmekle

ya da onları kurmakla ilgili tüm öteki yöntemler inançlı bir biçimde bu tek özel yöntemle yanlış olarak kaynaştırıldı (Ryle, 2020: 379).

Ryle, bu benzerlik iddiasının yanlış olduğunu, nesneleri tanımanın tek yolunun bu olmadığını dile getirir. Örneğin, bir matematik sorusuna dört işlemi kullanarak yanıt alabileceğini, yabancı bir kelimenin anlamına o dilini sözlüğüne bakarak anlamını bilinebileceğini, bir tarih sorusunun okul öğretmenlerinden öğrenilebileceğini ve bir ağı söz konusu olduğunda o ağrının nerede olduğunu kendi vücudu olduğu için bilebileceğini söyler. Böylece bu durumda hiçbir aksiyon ya da çıkarıma başvurmadan kolayca çözülmüş olur. Dahası bunlara dikkatli bir şekilde cevap verildiğinde hiçbir kuşulanma durumu ile karşılaşmaz.

Ryle'a göre geleneksel kuram, zihinsel olanı imgesel ile de eş anlamlı olarak kullanmıştır. Bu kuramda imgesel olana, öteki dünya ile bir benzerlik atfedilmiştir. Dolayısıyla zihinler bu dünyada değil öte dünyada yer alır. Ryle'a göre öznelere imlediği şeylerin nerede var olduklarını sormaları bile sahte bir sorudur, çünkü onlar hiçbir yerde var olmazlar.

Ryle, birisinin özneliği ile 'kafasının içinde' işitilenin ya da düşüncelerin konuşulduğu bir yerde, ilk akla gelenin bunların gerçekte değil daha başka bir yerde var oldukları düşüncesinin beylik bir sav olduğunu öne sürer. Ona göre böyle bir durumun hiçbir kanıtlaması olmadığı gibi, içinde var olabilmeleri için hiçbir barınağa gereksinimleri de yoktur (Ryle, 2020: 388).

Ryle, hayal etmek, resmetmek ve görmek arasındaki ayrıma da dikkat çeker. Öncelikle, görmek ve hayal etmek birbirinden ayrı şeylerdir. Gözler açıkken nesneler görülür, fakat hayal ederken gözler kapalıyken bile sahip olunabilir. Aynı şekilde bir melodi de kafamızın içinde akıp gidebilir, özne bunların farklı şeyler olduğunu bilir. Ryle, görsel gözlemin öteki duylara yapılan gözleme üstün oluşu gibi, görsel imgelemin de öteki imgelem türlerinden daha güçlü olduğunu söyler. Bunun sonucu olarak, dil de büyük ölçüde görmeye ilişkin olarak gelişmiştir; hayal etmek, canlandırmak gibi. Böylece ona göre bu dille analogi (benzerlik) oluşturmakla talihsiz bir sonuç ortaya çıkar (Ryle, 2020: 389- 390).

Ryle'a göre, eğer biri çocukluk odasını hayal ederse, onun farklı bir fotoğrafı seyrettiğini biliriz ve onun bu seyrettiği şey, bizim de göz atabileceğimiz türden bir

şey değildir. Bu nedenle de bu odanın imgesinin dışarıda değil, onun öznelliğiyle, zihninin içinde olması gerektiği düşünülür. Dolayısıyla geleneksel kurama farkında olmadan bağlı olmuş hale geliriz. Böylece gördüğü şeyin gerçek bir benzeri olduğunu düşünürüz (Ryle, 2020: 390). Hayal görmek ve gözünde canlandırmak, gerçek ve yararlı kavramlardır. Fakat bunlar farklı yerlere sahip değildir. Özne hayal edebilir, bu hayali gerçeğin bir benzeri değil, odanın bir gözlemcisine benzemektir.

Geleneksel kurama göre gözümüzde bir şeyi canlandırmak, özel bir durum içinde olan bir imgeyi görmektir. Bu imge fiziksel bir dünya içinde değil, başka bir türden bir dünya içindedir. Ryle bunun da saçma bir savunma olduğunu düşünür, çünkü nesne olmadan bir imgeleme olamaz. “İçeride kansız benzerleri tarafından hayaletimsi bir biçimde taklit edilen dışarıdaki bir gerçek yaşam yoktur; sadece nesneler ve olaylar vardır ve gözlemledikleri bu nesne ve olayları gözlemlediklerini inceleyen insanlar vardır” (Ryle, 2020: 392).

Nasıl ki taklit cinayetler gerçek cinayetler değil, aynı şekilde imgelemiş görünüşler ve sesler de hiçbir şekilde gerçek değildir. Nasıl ki taklit cinayette, kurban nerede? diye soramıyorsak, imgelediğimiz nesnelerin mekanını da soramayız. Ryle, bu tür sorular sahte olduğu için bunlara verilecek bir yanıtın da olmadığını söyleyerek öznelliği yadsır (Ryle, 2020: 395).

3. BÖLÜM: JOHN SEARLE'ÜN ZİHİN ANLAYIŞI

John Searle, bilinçle ilgili geçmişten bugüne yapılan tartışmalarda tatmin edici bir açıklama bulunmadığını öne sürer. Ona göre tatmin edici bir açıklama olmadığı gibi, gelenekten miras alınan ön kabuller bilincin açıklamasına ulaşma noktasında büyük bir engel teşkil etmektedir. Dolayısıyla bilinç problemini çözüme kavuşturmak için hatalı bir varsayım ile yola çıkmanın baştan sona büyük bir sorun olacağı konusunda uyarıda bulunur. Zihinsel, fiziksel, ikicilik, tekçilik, maddecilik, idealizm, vb. ön kabullerin çözümün önündeki önemli engeller olduğunu düşünür.

Düalizme göre bilinç, dış dünya ile kıyaslandığında daha gizemli ve mistik durur, yani ilk bakışta bilinç fizikselmiş gibi görünmez. Ancak bilincin fizikselmiş gibi durmaması onu, Descartes'ın savunduğu gibi fiziksel ve zihinsel iki fenomenin bulunduğu görüşüne de mahkûm etmemelidir. Ayrıca Searle, bilincin fizikselmiş gibi durmadığını söylemek 'Düalizm' görüşüne bağlı olduğumuzu ya da Düalist olduğumuzu göstermez der. Ona göre Düalizm geleneği umutsuz bir yaklaşımdır, çünkü zihinsel ve fiziksel arasında yaptıkları bu keskin ayrım, sonrasında bu ikisi arasında yapılacak ilişkiyi açıklama konusu anlaşılabilir bir hal almaktadır. Dolayısıyla düalizmi kabul etmek, yüzyıllar harcanarak elde edilen bilimsel dünya görüşünü tamamiyen vazgeçmemiz anlamına gelir. Meselenin bu dini ve felsefi gelenekten yola çıkılarak açıklanması ve çözüme kavuşturulması bizim yine de yanlış bir sonuca ulaşmamıza yol açar.

Searle'e göre iki bin yıl boyunca pek çok tartışmanın kaynağı olan meşhur zihin-beden ya da bilinç probleminin aslında basit bir çözümü vardır. Ona göre, beyin üzerinde ciddi çalışmaların yapılmaya başlandığından beri, olanaklı çözüm herhangi bir eğitilmiş kişi tarafından elde edilebilir durumdadır. Searle'ün zihin-beden problemine getirdiği çözüm önerisini kendisi şöyle ifade eder:

Zihinsel görüngüler beyindeki nörofizyolojik (sinir fizyolojisi) işlemlerinin sonucudur ve bu işlemler bizzat beyin özelliğidir. Bu görüşü bu alandaki diğer görüşlerden ayırt etmek için buna 'biyolojik nitelikçilik' diyeceğim. Zihinsel olaylar ve işlemler, sindirim, mitoz, mayoz veya enzim salgılamaya kadar bizim tabii biyolojik tarihimizin bir parçasıdır." (Searle, 2014:16).

Açıklamasında da görüldüğü gibi Searle, biyolojik nitelikçiliği kabul eder. Zihin felsefesinde iki önemli akım olarak karşımıza çıkan materyalist ve düalistlerden,

bilinci farklı bir açıyla değerlendirdiği için ayrı bir yerde durur. Dolayısıyla her iki akımın da son derece yanıldığını düşünür. Ona göre bu iki görüş alanı tüketir ve geriye hiç bir şey bırakmaz. Searle'e göre, Materyalist akımın en büyük hatası, zihin felsefesinin önemli özelliği olan öznel bilinçli zihinsel durumlara sahip olduğumuzu görmezden gelmeleridir. Zihinsel olan hakkındaki böylesine açık olgular, alanın saygın düşünürleri tarafından sürekli olarak inkâr edilmiştir. Bu hataya rağmen maddeci görüş, düalist görüşten daha revaçtadır. Böylesine revaçta olmasının nedeni, kendileriyle birlikte giden geleneksel düalizmle anti-bilimsel olan, yani ruhun ölümsüzlüğü gibi inançları olan görüşe karşılık kendilerini yegâne bilimsel alternatif olarak görüp sunmalıdır. Searle'e göre bu görüşlerin ortak noktası; varlığa ve sıradan zihinsel görüşlere bilinç ve öznellik gibi genel zihinsel özelliklerin varlığı üzerinde şüphe oluşturmaya yönelik olmasıdır.

Maddeci görüşe kısaca değinecek olursak; onlar zihinsel durumların aslında hiç var olmadığı düşüncesindedirler. Searle'e göre bu indirgemeci kuram en az düalizm kadar umutsuzdur. Materyalist görüşe göre, gerçekte inançlar, istekler, umutlar, korkular vb. şeyler yoktur. Aslında bunların hepsi beynin nöro-fizyolojik süreçleridir. Bir materyalist görüşe göre böylesi bir özdeşliği varsaymak eşit olmayan iki kategoriye terazinin iki tarafına yerleştirmeye benzer. Onlar için bu kavramlar rastlantısal olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla nöro-fizyolojik süreçlere atıf yaparlar ve zihinsel süreçlere açıklama yapabilecek tek şey onlar için nöro-fizyolojik süreçlerdir. Normalde düşündüğümüz gibi içsel, öznel ve farkındalığın niteliksel görüngüleri olarak bir bilincin hiçbir şekilde var olmayacağını düşünürler. Maddecilere göre bilinç ve öznellik olmaksızın zihnin bilimsel olarak incelenmesi ya da açıklanmasını olanaklıdır. Bilim nesneldir, gerçeklik nesnel olduğu için de zihin incelemelerinde en iyi yöntem nesnelliği benimsemektir. Bilimde bunun anlamı nesnel olarak gözlenebilir davranışın incelemektir. Dolayısıyla sizin dışınızda bir zihnin olduğunu onun davranışını gözlemleyerek bilebilirsiniz. Ayrıca akıllı davranış ve akıllı davranışın nedensel ilişkileri zihnin özüdür. Onlar için zihin ve davranış arasında özel bir bağ vardır. Gerçeklik yalnızca fiziksel şeylerden oluşur ve bilimde fiziksel gerçekliği dikkate aldığı için evrendeki bütün olgular bizler tarafından anlaşılabilir. Sonuç olarak, maddeciler için var olan tek şey fizikseldir, fiziksel olan şey bizce bilinir

olandır. Aynı zamanda fiziksel olan nesneldir. Searle'e göre bu seçeneklerin hepsi akıl dışıdır.

'Fiziksel' ile 'zihinsel'i karşılıklı olarak birbirini dışlayan iki ayrı kategoriye dönüştüren felsefe geleneğimiz, bilincin ve diğer zihinsel fenomenlerin doğal, biyolojik karakterine karşı bizi köleleştirir. Çözüm yolu ise, ikicilik ile maddeciliğin ikisini birden reddetmek ve bilincin hem niteliksel öznel, zihinsel bir fenomen hem de fiziksel dünyanın bir parçası olduğunu kabul etmektir... Bilinç, fiziksel ve zihinsel şeklindeki geleneksel kategorilerin ikisine de tam olarak uymayan doğal bir biyolojik fenomendir. Beyindeki alt-düzey mikro süreçlerin neden olduğu bilinç, beynin üst makro düzeydeki bir özelliğidir. Bu 'biyolojik doğalcılık'ı kabul etmek için öncelikle geleneksel kategorileri terk etmek zorundayız (Searle, 2018: 11).

Bu nedenle Searle tüm geleneği çürütmek ve geleneğin üzerinde durduğu temeli sarsmak ister. Ona göre, maddeci gelenek tekrarlanan bir hata ile yaptıklarına bilim der. Sonuç olarak bir şey açıktır: Bu çıkarımlarda bilince yer yoktur. Çünkü bilinç öznel bir şey olursa nesnel olmaz, nesnel olmayan bir şey de bilimsel olmaz. Bu nedenle maddeciler zihnin öznel yapısını görmezden gelirler. Searle'e göre bu güne kadar maddecilerin zihinsel problemleri çözmemesinin nedeni de budur. Yani, zihnin öznel tarafının göz ardı etmeleridir.

Beyin, bilinçli zihinsel durumlar gibi belirli zihinsel görüngülere sebebiyet vermektedir ve bu bilinçli durumlar basitçe beynin üst düzey özellikleridir. Bilinç tıpkı katılığın buz halindeyken H²O moleküllerinin üst düzeyde ortaya çıkan niteliği olması ve aynı şekilde H²O moleküllerinin dalgalı haldeyken üst düzey ortaya çıkan niteliği olması gibi 'üst düzey' ve 'ortaya çıkan' terimlerinin en zararsız anlamında, beynin üst düzey ya da ortaya çıkan niteliğidir (Searle, 2014: 31).

Searle burada beynin hem fiziksel hem de zihinsel olduğunu söylemektedir. Bu durumu parçanın sahip olmadığı bir şeye bütünün sahip olması yani *belirim* kavramı ile ifade etmek mümkündür. Bilinç beynin zihinsel ve bu nedenle de fiziksel bir niteliğidir. Bu nedenle de bir özelliğin zihinsel olması gerçeği onun fiziksel olmadığını göstermez. Maddeci ve düalistlerin dediği gibi eğer bir şey zihinsel ise o şeyi fiziksel olmaz ve eğer o şey maddi olmayan bir şey ise maddi bir şey olamaz gibi bir şey söz konusu değildir. Bilincin zihinsel durumu beynin üst düzey bir özelliğidir. Searle'ün gerçekten kastettiği şey, zihinsel karşıtı anlamındaki fiziksel gibi bilincin de yalnızca nesnel davranışlar ve nöro- fizyolojik anlamında tanımlanabilir olması değildir. Bilincin olması, zihinsel olması, öznel olması bakımından bilincin fiziksel olduğu ve zihinsel olduğu için de fiziksel olduğudur (Searle, 2014: 32).

Searle'e göre bilinç önemli bir meseledir ve kendi bilincimizden başka herhangi bir bilincin fikrine sahip olamayız. Bu durumda öznellik görmezden gelinemez. Gerçeklik de tümüyle nesnel değildir; bir kısmı öznel'dir. Çünkü bilgi bilimsel olarak öznel değerler, kişisel önyargılar gibi öznel bakış açılarından kaynaklanan iddiaların farklı derecelerini belirtir. Ayrıca sadece nesnel olarak gözlenebilen davranışlar ilgilenmenin zorunlu olduğunu varsaymak hatadır. Çünkü zihinsel süreçler bilinç ile bağlantılıdır ve bilinçli öznel olduğu için sadece davranışı hakkında yorum yapmak yanlış olur. Bu gelenek içinde zihin üzerinde incelemelerde kişi, 'içe bakış' ve 'davranış' arasında bir seçim yapmaya zorlamıştır. Çünkü davranış sadece bir zihinsel gerçekliğin gösterimini ifade eder ancak aynı davranış aynı zihinsel görüngüler demek değildir. Searle'e göre davranış olmadan zihinsel durumlara ve zihinsel durumlar olmaksızın da davranışa sahip olabiliriz. Ayrıca her şey tarafımızca binebilir de değildir. Her şeyin beyinlerimiz tarafından anlaşılabilir olduğunu farz etmek de hatadır. Her şeyi anlıyormuşuz gibi davranmak zorundayız. Çünkü neyi anlayamayacağımızı bilmenin herhangi bir yolu yoktur.

Tarihsel olarak bu duruma nasıl geldik? (Searle, 2014:29). Searle'e göre bu duruma gelmemizin nedeni, tarihin belirli dönemlerinde doğru sorularmış gibi görünen belli soruları ve yegâne olası cevapları gibi görünen belli cevapları içeren gelenekler içinde olmamızdır. Kartezyen düalizmin geleneğinin içinde zihinsel ve fiziksel olmak üzere dünyadaki cevherlerin iki tür olduğu görüşü vardır. Searle, bu Kartezyen geleneğin de çok talihsiz olduğunu, bunun yanında da geleneğin bazı ilkelerine kabul ettiğimiz zaman (örneğin öznellik gibi) bütün metafiziği kabul etmiş gibi görüneceğinizden dolayı bu ilkeleri kabul etmekte gönülsüz kalıyorsunuz der. Böyle görüneceğinizden dolayı da bilinci reddetmek zorunda kalırız. Bilincin zihinsel durumları beynin sıradan biyolojik, yani beynin sıradan bir özelliğidir ve bu görüşün düalizmde hiçbir alakası yoktur.

Maddeciler indirgenemez zihinsel görüngülerin varlığını reddeder ve insan beyni gibi nöro- fizyolojik sistemlerin sıradan üst düzey biyolojik özellikleri olduğunu kabul etmezler. Searle kendi anlayışını kısaca şöyle ifade eder: "... gerçek; zihinsel görüntülerin tıpkı midemde olup biten şeylerin sindirimsel özelliklere sahip olması gibi zihinsel özelliklere sahip olmasıdır" (Searle, 2014: 49). Maddeci filozoflar zihinsel özelliklerin varlığını reddederler. Genel olarak zihin eşittir fiziksel alanda bir

kavram bulmaya çalışırlar. Maddecilerin genel tartışma modelinde zihnin maddeci bir açıklamasını yaparak birçok şeyi dışarıda bırakmaktır. Onlara karşı yapılan en genel eleştiri buradan kaynaklanır. Searle'e göre kimse bir karmaşık sistem olan beynimizin zihin dediğimiz şeyi üretiyor olmasını anlamlı bir şey olarak görmemektedir. Searle, beynimizin zihni üretiyor olduğunu açıklayarak aslında onun teorisinde önemli bir yeri olan öznelliğe yer açmak ister. "Bilinç, içsel, öznel bir birinci şahıs görüngüsüdür. Bu özellikleri dışarıda bırakan bir bilinç açıklaması bilincin değil başka bir şeyin açıklamasıdır." (Searle, 2015: 61). Maddecilerin yaptığı en büyük hata öznel, yer kaplamayan ve birinci tekil şahıs varlık kategorisinde olan zihinsel durumları; nesnel, yer kaplayan ve üçüncü tekil şahıs varlık kategorisine ait olarak açıklıyor olmalarıdır. Zihinsel ve fiziksel olanı mutlak olarak zıt görürler. Searle'e göre bugüne kadar çözilemeyen zihin-beden probleminin birinci sebebi budur. İkinci sebep olarak da, her iki geleneğin de doğru sorularmış gibi görünen belli soruları ve yegâne cevaplanmış gibi görünen cevapları içermesinden kaynaklanır. Dolayısıyla iki gelenekten birini seçmek zorunda kalıyormuşuz gibi bir duruma geliriz. Ona göre bu problemi çözmenin yolu, zihin-beden zıtlığını ortadan kaldırarak her iki geleneği de reddetmekten geçer. Bunun yerine zihin- beden problemine çözüm olarak biyolojik doğalcılık teorisini sunar. Searle'e göre öznel bir şey nesnel olamaz. Fiziksel olan aynı zamanda zihinsel de olabilir. Onun biyolojik doğalcı anlayışına göre zihin de tıpkı diğer biyolojik özellikler gibi doğal süreçlerdir ve burada olağanüstü bir durum yoktur. Zihin, nöro-fizyolojik özelliklere indirgendiğinde bilinç diye bir şeyin olmadığını yalnızca fiziksel olarak bir beynin olduğunu söylemiş oluruz. Böyle bir şey Searle tarafından kabul edilemez. Searle'e göre zihnin, beynin bir özelliği olması bakımından ontolojik bir indirgemesi yanlış olur. Böyle bir indirgeme zihnin ve beynin özdeş bakımından bir indirgemedir. Hâlbuki zihin beynin bir üst özelliğidir. Böylelikle bu özelliğin yok sayılması yanlıştır.

Örneğin bir kişinin beynine bir âletle bakıp, gerekli sinir hücresi uyarılmalarının meydana geldiğini görebileceğimiz için, onun dirseğinde bir acı hissettiğini görebilecek derecede tıbben gelişmiş hale gelebiliriz; hatta bilimsel amaçlar açısından, dirsekte hissedilen acıyı beyindeki şu şu yerdeki belirli türden sinir hücresi uyarılmalarının bir sonucu olarak tanımlayabiliriz. Fakat bu durumda, bilinç kavramımız için elzem olan bir şeyi dışarıda tutmuş oluruz. İhmal ettiğimiz şey özneliktir. Bilinç bir birinci şahıs ontolojisine sahiptir ve bu sebepten dolayı bilinç üzerine bilincin asli karakterini dışarıda bırakmadan üçüncü şahıs görüngüler üzerine uygulayabileceğimiz bir indirgeme uygulayamayız (Searle, 2015: 68).

Searle'e göre bilincin öznel özelliği her ne kadar indirgemeci kuramlar tarafından ihmal edilse de Düalizmin en güçlü yönünü teşkil eder. "Düalizm, sadece bizim deneyimlerimizin en açık yorumlarıyla bağdaşmakla kalmaz, aynı zamanda hayatta kalmak için sahip olduğumuz çok derin bir dürtüyü de tatmin eder." (Searle, 2015: 59). Searle düalizmi de bu kadar çekici yapan şeyin kendi öznellik farkındalığımızın yanında yani bizim duygularımızın ve bir dış dünyanın olduğunu farkındalığının yanında bir de öte dünya inancını da kapsayan bir yanı vardır. Bu öte dünya inancı insanın ölümsüz bir ruha sahip olduğunu ve öldükten sonra yok olamayacağı inancı bizi tatmin eder.

Burada unutulmaması gereken nokta, bilincin tıpkı diğerleri gibi biyolojik bir görüngü olduğudur. Bilincin kendine özgü niteliklere özellikle de, gördüğümüz üzere, öznellik niteliğine sahip olduğu doğrudur; fakat bu durum bilincin, tıpkı sindirimin midenin yüksek seviyedeki bir özelliği olduğu ya da akışkanlığın kanımızı oluşturan moleküllerin yüksek seviyedeki bir özelliği olduğu gibi, beynin yüksek seviyede bir özelliği olmasını engellemez. Kısaca ifade etmek gerekirse, materyalizme cevap vermenin yolu, materyalizmin bilincin gerçek varlığını ihmal ettiğine işaret etmektir. Düalizmi alt etmenin yolu ise, bilinci doğal dünyanın bir parçası ve biyolojik bir şey olarak görmeyen kategoriler sistemini reddetmekten geçer (Searle, 2015: 62- 63).

Searle bilinci şöyle tanımlar: Bilinç içsel ve öznel süreçlerden oluşur. Bilinç birinci tekil şahıs ontolojine sahip olduğu için üçüncü şahıs ontolojine indirgenemez. Bilinç biyolojik süreçlerdir ve beyin ile özdeş değildir, beynin daha üst seviyedeki süreçlerinden oluşur. Searle'e göre bilincin bütün özelliklerine nöronlar sebep olur. Bu durum tıpkı sindirim sistemi gibi beyin sisteminde gerçekleşir ve bunlar beynin özelliği olarak var olurlar. Bu özelliği göremedikleri için de maddecileri bu şekilde eleştirir:

Bilinç beyinde meydana gelen biyolojik bir süreçse, bilinç maddi bir şeymiş ve bilinci materyalist bir açıklamasına sahipmişiz gibi görünür. Ama durun! Bilinç birinci şahıs ontolojisine sahiptir ve bu yüzden de maddi olamaz; çünkü maddi şeyler ve süreçlerin tamamı üçüncü şahıs ontolojisine sahiptir (Searle, 2015: 62).

Searle böylece bilincin öznel olduğunu bir kez daha vurgulamış olur. Searle'ün felsefesinde bilinç hem öznel hem de fiziksel dünyaya aittir. Özellik fiziksel dünyaya ait olmasıyla bir çelişki yaratmaz. Bunun böyle olacağını düşünmek geleneksel felsefenin de yaptığı kavramların etkisinde olduğumuzu gösterir. Zihinsel süreçler beynin bir üst özelliğidir ve burada bir düalizm yoktur.

Searle’ün ortaya koyduğu bilinç teorisine ‘biyolojik doğalcılık’ denir. Zihin durumları beyin sisteminin bir özelliği olarak ortaya çıkar. Fakat nöronlardan daha yüksek seviyededirler. Nöronlar tek başına bilinçli değildir. Beyin sisteminin nöronlardan oluşan parçaları bilinçlidir. Searle, bilincin beden üzerinde nedensel olarak etkiye sahip olduğunu söyler. Ayrıca bilincin evrimsel işlevinden de bahseder. Bizlerin bilinç olmadan evrilemeyeceği görüşündedir. Yani bizim ya da gelişmiş hayvanların hayata karşı mücadeleleri bilinçli davranışlar yoluyla olduğunu söyler. Searle’e göre hepimiz öznel niteliksel bilinç durumlarına sahibiz. Bu öznellikte inançlar, istekler, algılar gibi zihinsel durumlarımız vardır. Bilinç, beynin üst düzey sistemleri ile beliren biyolojik süreçlerdir. Materyalistler bilinci fiziksel alana indirgemeye çalışırlar. Böylelikle zihinsel görüngüleri nesnel bir alana aktarmayı amaçlamışlardır. Böyle düşündükleri için zihin-beden probleminden kurtulamazlar, çünkü zihnin en önemli özelliği öznel olmasıdır. Bilinç hem maddi bir şeydir hem de hiçbir şekilde indirgenemeyecek bir şeydir. Çünkü zihinseldir, zihinsel olmakla da özeldir. “Mevcut bilinç durumum, başka birinin ne düşündüğünden bağımsız bir şekilde bilinçli olmam anlamında, bana içkindir.” (Searle, 2018: 24).

Sonuç olarak, Searle’e göre bilinç, organizmanın sindirimsel sistemi kadar sıradan bir biyolojik özelliğidir. Biyolojik özellik de böylelikle fizikseldir. Bilincin fiziksel olduğunu söylemekle Searle, materyalist olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak zihnin fiziksel olduğunu söylemesi ile geleneksel materyalistlerden şu şekilde ayrılır: Bilincin fiziksel ve biyolojik bir özellik olması bilincin öznel ve zihinsel olmadığı anlamına gelmez. Geleneksel materyalizm bu iki kavramı da reddeder. Bir materyalist olan Searle’ün özgünlüğü de buradan kaynaklanır. Searle’e göre bilinçli her durum diğer biyolojik özelliklerden farklı olarak bir özelliğe sahiptir. Örneğin sindirimsel sistemimizde diğer canlılarla ortak olabilir fakat zihinsel süreçler fiziksel olmaları yanında bir de özelliğe sahiptirler. Bu farkıyla diğer biyolojik özelliklerden ayrılır. Beyinde alt düzey nöro- fizyolojik özellikler vardır. Zihinsel süreçler ise beynin sadece üst düzey özelliğidir. Dolayısıyla böylesine iki farklı durumu sadece beynin alt düzey özelliğine indirgemek yanlıştır. Searle, daha önce de ifade ettiğimiz gibi zihinsel özelliklerin doğal biyolojik özellikler olarak savunan görüş olan biyolojik doğalcılığın hem dualizmin hem de materyalizmin düştükleri çukurdan kurtarabilecek önemli bir görüş olduğunu düşünür. O, zihinsel olanın indirgenmeden de fiziksel dünya içinde

açıklanmasını mümkün görmüştür. Searle'ün bu çözüm önerisi belirimci materyalizm olarak adlandırılır. Belirimcilik fizikalizme dâhildir. Ona göre bilincin kaynağı nöro-fizyolojik süreçlerdir ve bu süreçler beyinde gerçekleşir. Sonuç olarak belirenler nöro-fizyolojik sistem sayesinde belirlenirler.

Atom teorisine göre dünya parçacıklardan oluşmaktadır. Bu parçacıklar sistemlere doğru düzenlenmişlerdir. Bu sistemlerin bazıları canlıdır ve bu canlı sistem türleri uzun zaman diliminde evrimleşmesiyle neden olma ve bilinci sürdürme yeteneğine sahip beyinler ortaya çıkmıştır. Bu yüzden... sindirim ve üreme belli organizmalar için ne kadar biyolojik bir özellikse bilinç de belli organizmaların o denli biyolojik bir özelliğidir (Searle, 2014: 127).

Görüldüğü gibi Searle hem belirlenimci hem biyolojik hem de evrimci bir görüşe sahiptir.

SONUÇ

Zihin-beden problemi ile ortaya çıkan öznellik problemini ele aldığımız bu çalışmada, zihin felsefesi için önemli ve mutlaka çözüme kavuşturulması gereken bir problem olduğunu ortaya konulmuştur. Zihin kavramı bilinç, iç gözlem, düşünme, irade, algı, duygu, yönelim gibi kavramlara gönderimde bulunur. Bu nedenle, zihne ilişkin her tartışma zihin- beden etkileşimine ilişkin tartışmalara ve özellikle de zihin felsefesinde çözüme kavuşturulması gereken başlıca konular olan zihnin halleri yani duygular, renk/ koku algıları, acı, öznellik, başkasının zihni problemi ve bilinç problemlerine işaret eder. Bütün bu problemleri ele alıp bir çözüme kavuşturmayı isteyen biri, ilk aşamada zihin-beden sorununa değinmek zorunda kalır. Zihnin bedenle olan ilişkisi üzerinde yürütülen bir tartışmada genel olarak, zihinle bedenin aynı şey olup olmadığı sorusu ele alınmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın konusu olan öznellik problemini ele almak için, zihin-beden problemine verilen cevaplara değinildi. Çalışmada öncelikle zihin felsefesinde zihnin ne olduğuna ilişkin iki ana akımın (Düalizm ve Materyalizm) görüşlerini sunduk. Bu iki görüş arasında çıkan tartışmanın sonuçlarını öznellik problemi çerçevesinde inceledik.

Tezin birinci bölümünü oluşturan, düalistlerin önde gelen ismi olan Descartes, zihin ve bedeni birbirinden ayrı tözler olarak kabul eder ve zihin-beden arasına kesin bir ayrım koyar. Descartes, bedeninin kendisini yanılttığını düşünür, bu nedenle zihin gibi hiçbir şekilde şüphe duyulmayan bir şeyin bedende olması ona göre mümkün değildir. Descartes bu sonuca şüphe yöntemini kullanarak ulaşır. Şüphe yöntemine ilk olarak duylardan edindiği bilgilerden başlar. Duyuların onu zaman zaman aldattığını, bir şey bir kez aldatınca sağduyusal olarak artık bu yolla edindiğimiz bilgilere güvenemeyeceğimiz sonucuna varır. İkinci olarak, deneyimlerimizden de kuşku duyulması gerektiğini söyler, yani uyurken gördüğümüz düşlerin, uyanırken gördüklerimizden hiçbir farkın olmadığını ifade eder. Şüphesini daha da ileriye taşıyarak kesin ve şüphe edilemez olan matematik bilgisine bile şüpheyle yaklaşır. Ona göre bu yanılgıların sebebi Tanrı olamaz, çünkü tanrı tanımı gereği son derece iyidir. O halde bizi yanıltan kötü niyetli bir cin olmalıdır. Böylece Descartes hakikate ulaşma yolunda en ufak kuşku içeren her şeyi bir kenara atar. Bu kuşku yöntemi ile yerin, göğün, bedenlerin ve hatta zihinlerin var olmadığına kendini inandırır. Fakat bunların

hepsine kendini inandırır bile, kendisinin var olmadığına kendini inandıramaz. Kötü cin aldatıyorsa hiç kuşkusuz o anda var olanı aldatır. Her şeyden kuşku duyulabilir ancak tek bir şeyden şüphe edilemez “Benim, öyleyse varım”. Böylece insan bilgisinin yeniden inşa edilmesi için önemli bir zemin ortaya koyar. Bu önerme aynı zamanda zihin- beden düalizminin de başlangıcı olur. Descartes varoluşunu bedeniyle değil zihniyle kanıtlamış olur. Dolayısıyla zihnin özünü bedenden tamamen ayrı bir töz olarak belirler. Bununla birlikte Descartes, zihnin yanı sıra yer kaplayan bir şeyin yani bir bedeninin olduğunun da farkındadır. Fakat bedeni de bir cesette bile görebileceğimiz organlardan ibaret olan bir makine olarak tanımlar. Dolayısıyla Descartes, yalnızca düşünen bir varlık olduğunu, bunun haricinde doğasına ait hiçbir şey olmadığını düşünür. O, sadece özünde var olan bir şeydir. Zihnin özünün de düşünmek olduğunu söyleyen Descartes, bundan başka hiçbir şeyin özüne dâhil olmayacağına inanır. Varoluşunu bedenden kesin olarak ayrı olan kendi ile ilgili açık ve seçik bir fikre götüren bir zihne borçludur. Beden olmadan da varoluşunu sonsuz bir şekilde sürdürebilir. Geriye, birbirinden tamamen ayrı iki tözün nasıl olur da birbirine etki ettiği sorusu kalır. Descartes, zihnin beyne bağlı olduğunu, yani beyin epifiz bezinin tesiri altında olduğunu söyler. Bu kozalaksı bez bedende oluşan bir duyumu sinirler aracılığıyla beyne, beyin de zihne iletir.

Descartes felsefesinin çıkış noktası düşünüyor olduğunu kanıtlamasıdır. ‘Düşünüyorum o halde varım’ diyerek zihninin var olduğunu kanıtladı. Böylece benliğini hakikatin başlangıç noktası olarak kabul etti. Descartes bir bedeni olduğu için değil; bir zihni olduğu için var oldu. Bu zihin de şüphesiz bir öznenin zihnidir. Descartes felsefesinin merkezine özneyi alarak bütün epistemolojisini bu özne üzerinden ilerletmiştir. Ona göre temel olan zihindir çünkü bütün bilgiler zihne dolayumsuz gelir. Dolayumsuz gelen bilgi ise kesindir. Bu tür bir bilgiye de özne ancak zihni ile ulaşılabilir. Descartes’ın bu özgün felsefesi aynı zamanda kendi doğruluk ölçüsünü oluşturur. Temele kendi zihnini alarak bilgi sistemini inşa eder. Çünkü sadece zihniyle dolayumsuz bilgileri alır. Dolayumsuz gelen bilgiden de şüphe edilmez. Descartes, varlığın bilgisine hiçbir dış etken olmaksızın zihni tarafından dolaysız bir biçimde ulaşır. Böylece algı içeriğinin kişiye özgü olması beraberinde kuşkusuz öznelliği getirir. Bu çalışmada da Descartes’ın zihinle ilgili düşüncelerinden yola çıkılarak zihnin öznelliğine verdiği önem ele alındı. Descartes’ın felsefesinde her

öznenin zihninin kendisine hastır ve oradaki bilgiler dolayumsuz ve kişiye özel bilgilerdir. Öznelliğe tanıdığı ayrıcalığın yanı sıra, bir nesnede iki farklı algı içeriğinin oluşmasını yine öznellikte açıklamaya çalışmıştır. Descartes'ın bu konuda yaptığı kanıtlamalar bu çalışmada ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Zihin-beden problemine ilişkin değinilmesi gereken ana akım görüşlerden ikincisi materyalizmdir. Materyalistlerin zihin-beden tartışmasındaki görüşü düalistlerin görüşünden tam tersi konumdadır. Bu görüşe göre zihin beynin nörofizyolojik süreçlerinin bir tezahürüdür. Başka bir deyişle materyalistler, zihnin fiziksel süreçlere indirgenebilir olduğunu (ya da zihnin fiziksel süreçler sonunda ortaya çıktığını) öne sürer. Bir materyalist olan ve tezin ikinci bölümünde yer verdiğimiz Ryle, Descartes'ın öğretisini kesin bir dille reddeder ve kendisini düalizmin karşısında konumlandırır. Ryle, zihin- beden arasında yaygın olarak öne çıkartılan etkileşim fikrini kabul eder ancak zihinsel süreçlerin öznel ve gözlemlenemeyen süreçler olduğu fikrini yadsır. Ona göre zihin, genel olarak bir yetenek ve yönelimdir. Dahası ona göre zihinsel olguların gerçekte olduğundan başka bir tipte yer alıyormuş gibi gösterilmesi başlı başına büyük bir yanlışlıktır. Descartes'ın gizemli bir hayaleti bir makinenin içine yerleştirmek bu türden bir hatadır. Ryle, düalizmi kesin bir biçimde reddederken yerine felsefi davranışçılık öğretisini öne sürer. Düalizm, yalnızca filozoflar arasında değil, sıradan insanlar arasında da son derece yaygın olduğu için Ryle, bu kuramı resmi öğreti olarak değerlendirir. Çünkü bu öğretinin ilgi çekici bir yapısının olmasını sağlayan iki önemli özelliği vardır: Anlam ve öznellik. Descartes felsefesinin bu epistemolojik bağlantısı, başkalarının zihni sorununa yol açar. Ryle, bu soruna önerdiği davranışçılık yaklaşımıyla cevap verir. Bu kuram ayrıca birbirine paralel olan zihin- beden etkileşimi sorununa da yol açar. Bu öğreti fiziksel dünyaya ait olan her şeyin dışsal olduğunu, zihinsel olan şeylerin ise içsel olduğunu söyler. Ryle'a göre çelişki tam da buradan kaynaklanır. Uzayda yer almayan zihin nasıl olur da uzayda yer kaplayan bir şey içinde yer alır? Ona göre zihin ve zihinsel süreçler vücudumuzun sistemli bir şekilde organize olması ile ortaya çıkan bir özelliklerdir. Ryle, geleneksel öğretinin bir diğer varsayımı olan zihinsel ve zihinsel olmayan davranışların asla ayırt edilemeyeceği olgusunu da eleştirir. Yani geleneksel öğreti, hiçbir şekilde bir insan ile bir robot arasındaki farkı ortaya koyamayacaktır. Böylece kendi zihinsel davranış kavramlarını başkasına uygulamanın yanlış olup olmadığını

bilemeyeceğimizi savunur. Dolayısıyla bir insanı asla zeki, aptal, erdemli, erdemsiz gibi nitelermeler yapılmamalıdır. Çünkü diğer zihinler bize tamamen kapalıdır. Fakat Ryle insanların iyi aritmetiği kötüsünden, politik davranışı apolitik olandan ayırt edebileceğimizi ifade eder. Dahası dalgınlıkla yapılan bir eylem ile dikkatle yapılan bir eylem arasında ciddi farklılıkları da ortaya koyar. İnsanları betimlerken onların açık davranış ve sözlerine başvurmak gerektiğini söyler. Ona göre ussalcı kuram sessizlik içinde düşünüyor olmayı düşüncenin temel özelliği sanmıştır. ‘Makinedeki Hayalet Dogması’nın ana dayanağı bu sessiz ve içsel düşünmedir. Bir kişi hakkında zeki ya da aptal gibi nitelermelerde bulunmak, o kişinin bilgisiyle ilgili değil, belirli şeyleri yapabilme yeteneği ya da yeteneksizliğiyle ilgilidir. Yani onların içsel işlemlerden geçmesiyle değil, yalnızca onları uygulama şeklidir. Hem yapılanı düşünmek hem de uygulamak gibi ikili bir işlem değildir. Ryle’a göre yalnızca gözlem yaparak bir kişinin kapasitesine, bilgilerine ve inançlarına ilişkin açıkça bilgi sahibi olabiliriz. Ryle, kendimizle ilgili birtakım şeyleri keşfetme yolu ile başkalarıyla ilgili şeyleri keşfetme yolu ile aynıdır der. Bu nedenle Ryle, zihin-beden özdeşliğini kabul eder, zihinsel süreçlerin öznel ve gözlemlenemeyen süreçler olduğu fikrini de yadsımış olur.

Bir materyalist olan ve çalışmamızın üçüncü bölümünü oluşturan Searle’e göre ise zihin-beden problemi iki görüşün savunduğundan çok farklıdır. Searle, zihin-beden probleminde materyalist ve düalistlerin yanılgılarını ortaya koyarak, bu iki görüş dışında biyolojik doğalcılık adı altında yeni bir teori sunar. Biyolojik doğalcılık teorisiyle, zihin felsefesinde hepimizin öznel bilinçli zihinsel durumlara sahip olduğumuzu öne sürer. Zihinsel olan hakkındaki açık olgular alanın saygın düşünürleri tarafından sürekli inkâr edildiği için çözüme kavuşturulmadığını ifade eder. Maddeci görüşün özgüvenin nedeni olarak da kendileri ile birlikte giden geleneksel düalizmle antibilimsel olan, yani ruhun ölümsüzlüğü gibi inançları olan görüşe karşılık kendilerinin yegâne bilimsel alternatif olarak görüp sunmalarıdır. Searle, bir taraftan kendi düşüncesini savunup, diğer taraftan da, iki ana görüşün yanılgılarını ortaya koyar. Ona göre iki ana görüşün ortak noktası, bilinç ve öznellik gibi genel zihinsel özelliklerin varlığı üzerinde şüphe oluşturmaya yönelik olmasıdır. Maddecilere göre zihnin bilimsel olarak incelenmesi dikkate alındığında bilinç ve öznellik olmaksızın açıklanmasını yapmak mümkündür. Bilim nesneldir, gerçeklik nesnel olduğu için de

zihin incelemelerinde en iyi yöntem nesnelliği benimsemektir. Bilimde bunun anlamı nesnel olarak gözlenebilir davranışı incelemektir. Maddeci gelenekte bilince yer yoktur, çünkü bilinç öznel bir şey olursa nesnel olmaz nesnel olmayan bir şey de bilimsel olmaz. Dolayısıyla maddeciler zihnin öznel yapısını görmezden gelirler. Searle, maddecilerin öznellik gibi zihnin önemli bir özelliği göz ardı ettikleri için, zihinsel problemleri çözemediklerini düşünür. Searle burada beynin hem fiziksel hem de zihinsel olduğunu söylemektedir. Yani ona göre bir özelliğin zihinsel olması gerçeği onu fiziksel olmadığı anlamına gelmez. Maddeci ve düalistlerin dediği gibi eğer bir şey zihinsel ise o şey fiziksel olmaz ve eğer o şey maddi olmayan bir şey ise maddi bir şey olamaz gibi bir şey söz konusu değildir. Searle'ün gerçekten kastettiği şey, zihinsel karşıtı anlamındaki fiziksel gibi bilincin de yalnızca nesnel davranışlar ve nörofizyolojik anlamında tanımlanabilir olması değildir. Bilincin olması, zihinsel olması, öznel olması bakımından beynin fiziksel olduğu ve zihinsel olduğu için de fiziksel olduğudur. Ona göre bilinç önemli bir meseledir ve kendi bilincimizden başka herhangi bir bilincin fikrine sahip olamayız. Bu durumda öznellik görmezden gelinemez. Gerçeklik de tümüyle nesnel değildir bir kısmı öznedir. Çünkü bilgi bilimsel olarak öznel değerler, kişisel önyargılar gibi öznel bakış açılarından kaynaklanan iddiaların farklı derecelerini belirtir. Bu gelenekler içinde zihin üzerinde incelemelerde kişinin içe bakış ve davranış arasında bir seçim yapmaya zorlanmıştır. Searle'e göre bilinç içsel ve öznel süreçlerden oluşur. Zihnin beynin bir özelliği olması bakımından ontolojik bir indirgemesi yanlış olur. Böyle bir indirgeme zihnin ve beynin özdeş olması bakımından bir indirgemedir. Hâlbuki ona göre zihin beynin bir üst özelliğidir, böylece bu özelliğin yok sayılması yanlıştır. Çünkü zihnin en önemli özelliği öznel olmasıdır. Bilinç hem maddi bir şeydir hem de hiçbir şekilde indirgenemeyecek bir şeydir. Çünkü zihinseldir, zihinsel olmakla da öznedir. Sonuç olarak Searle'e göre bilinç, organizmanın sindirim sistemi kadar sıradan bir biyolojik özelliğidir. Bilincin fiziksel olduğunu söylemekle materyalist olarak karşımıza çıkar. Fakat ona göre bilincin fiziksel ve biyolojik bir özellik olması bilincin öznel ve zihinsel olmadığı anlamına gelmez.

Sonuç olarak öznellik, yani algı içeriklerinin farklı olması materyalizm için sorun teşkil etmektedir. Aynı zamanda düalizmin de lehine olan bir konudur çünkü düalistler iç gözlem durumunda zihinsel içeriğin nörofizyolojik durumlardan

tamamen farklı olduğunu savunur. Ancak düalizm öznellik gibi önemli bir konuyu antibilimsel bir yolla açıkladığı için umutsuzdur. Bu iki görüşün dışında bulunan Searle'ün biyolojik doğalcılığı daha güncel bir bakış açısıyla öznelliğe yer verdiği için daha makul görünmektedir. Zihin felsefesindeki diğer çalışmalarla birlikte bu çalışmanın konusu olan öznellik sorunu da hala çözüm beklemektedir.

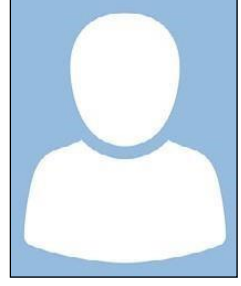
KAYNAKÇA

- Aktel, E. (2016). *Descartes'in Bilgi Kuramı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli
- Bumin, T. (2010). *Tartışılan Modernlik: Descartes Ve Spinoza*, İstanbul
- Cevizci, A. (2018). *Felsefe Tarihi*. Ankara: Say Yayınları
- Cottingham, J. (1995). *Akılculuk*. (Çev. Bülent Özkan). İstanbul: Doruk Yayınları
- Cottingham, J. (2002). *Descartes Sözlüğü*. (Çev. Bülent Özkan). Ankara: Doruk Yayınları
- Dennet, D. (2017) *Bilinç Açıklanıyor*. (Çev. Sibel Kibar). İstanbul: Alfa Yayınları
- Descartes, R. (2014). *Aklın Yönetimi*. (Çev. Engin Sunar). İstanbul: Say Yayınları
- Descartes, R. (1994). *Yöntem Üzerine Konuşma*. (Çev. K. Sahir Sel). İstanbul: Sosyal Yayınları
- Descartes, R. (2004). *Felsefenin İlkeleri*. (Çev. Mesut Akın). İstanbul: Say Yayınları
- Descartes, R. (2015). *Meditasyonlar*. (Çev. Çiğdem Dürüşken). İstanbul: Alfa Yayınları
- Descartes, R. (1997). *Ruhun Tutkuları*. (Çev. Mehmet Karasan). İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi
- Eyim, A. (2016). *Quaila/ İç Nitelik Tartışması Ve Feyerabend'in Materyalizm Savunması*, Felsefelogos, Ss: 148-157
- Laberthonniere. (1959). *Descartes Üzerine Tetkitlet*. (Çev. M. Karasan). Ankara
- Ryle, G. (2020). *Zihin Kavramı*. (Çev. Sara Çelik). İstanbul: Doruk Yayınları
- Searle, J. (2014). *Zihnin Yeniden Keşfi*. (Çev. Muhittin Macit). İstanbul: Litera Yayıncılık
- Searle, J. (2018). *Bilincin Gizemi*. (Çev. İlknur Karagöz İçyüz). İstanbul: Küre Yayınları
- Searle, J. (2015). *Zihin Dil Ve Toplum*. (Çev. Alaattin Tural). İstanbul: Litera Yayıncılık

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı :Elif BOZKIR HAZNADAR
Uyruğu :T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri :
Telefon :
E-mail :
ORCID :

Eğitim

Derece Eğitim Branch

Mezun yet Tarihi

Yüksek Lisans	Felsefe	2022
Lisans	Felsefe	2018

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2	Van	Sınıf Öğretmenliği

06/06/2022

Tez Başlığı / Konusu:

“Zihin Felsefesinde Öznellik Problemi”

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam **97** sayfalık kısmına ilişkin, 03/06/2022 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından **Turnitin** intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı **%8** (yüzde sekiz)dir.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

06/06/2021

Elif BOZKIR HAZADAR

Adı Soyadı : Elif BOZKIR HAZADAR
Öğrenci No : 18920015020
Anabilim Dalı : Felsefe
Programı : Tezli Yüksek Lisans
Statüsü : Y. Lisans ☐ Doktora ☐

DANIŞMAN

Doç. Dr. Ahmet EYİM
06/06/2022

ENSTİTÜ ONAYI

UYGUNDUR
...../...../2022

Prof. Dr. Bekir KOÇLAR
Enstitü Müdürü